

Asenduskodudes kasvunud noorte valmisolek iseseisvaks eluks

Pirjo Turk

Tallinn 2011

SISUKORD

1. Sissejuhatus	5
2. Uuringu lähtealused	8
2.1. Iseseisvasse ellu astumine	8
2.2. Iseseisvumist mõjutavad aspektid	9
2.2.1. Eluks vajalikud oskused	9
2.2.2. Tugivõrgustik ja sotsiaalsed suhted	10
2.2.3. Seksuaalkäitumine	11
3. Vanemliku hoolitsuseta noored Eestis	12
3.1. Asenduskodu	12
3.2. Asenduskodu kasvandikke puudutavad seadused	13
3.3. Asenduskodude olukord Eestis	13
3.4. Varasemad uuringud	15
4. Uuringu strateegia	17
4.1. Uuringu eesmärk	17
4.2. Uuringus kasutatavad mõisted	17
4.3. Uuringu metodoloogilised lähtekohad	19
4.4. Kombineeritud uurimismeetodite analüüsimine	19
5. Asenduskodude noorte valmisolek iseseisvaks eluks	20
5.1. Kasutatud meetod	20
5.1.1. Uuringu disain	20
5.1.2. Uuringu valim	21
5.2. Üldine vastajate profiil	21
5.3. Iseseisvaks eluks valmisolek	23
5.3.1. Teadmised ja oskused iseseisva elu alustamiseks	24
5.3.2. Keskond ja elukoht, kus alustada iseseisvat elu	28
5.4. Juhtumiplaan	28
5.5. Haridus ja huvialaringid	29
5.6. Töökogemus ja teadmised isemajandamiseks	31
5.6.1. Töökogemus ja keskmine palk	31
5.6.2. Taskuraha	32
5.7. Õigusteadlikkus	32
5.8. Arvuti ja interneti kasutus	35
5.9. Tervis ja seksuaalkasvatus	36
5.9.1. Seksuaalkasvatus	37
5.10. Sõbrad, lähisuhted	38

6. Lastekaitsetöötajate kogemus seoses elluastuvate noortega	43
6.1. Telefoniintervjuud lastekaitsetöötajatega	43
6.1.1. Uuringu disain	43
6.1.2. Lastekaitsetöötajate valim	43
6.1.3. Intervjuude analüüsi käik	43
6.2. Asenduskoduteenusel olevate noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks	44
6.2.1. Tugiteenuste pakkumine asenduskodu kasvandikele	45
6.2.2. Erinevad asenduskodude toimimisvormid kui ettevalmistus elluastumisele	47
6.2.3. Juhtumiplaan	48
6.3. Kogemused asenduskodust elluastunud noortega	49
6.3.1. Probleemid seoses iseseisvujatega	49
6.3.2. Positiivsed iseseisvujad	53
6.3.3. Järelhooldusteenused asenduskodudest iseseisvuvatele noortele	53
6.3.4. Iseseisva elu alustamine teises kohalikus omavalitsuses	56
6.4. Võimalikud lahendused noorte edukaks iseseisvumiseks	58
7. Kokkuvõte ja järeldused	60
8. Soovitused	63
9. Kasutatud kirjandus	65
10. Lisad	69
10.1. Lisa 1. Asenduskodudes 15-24 aastaste seas läbi viidud eestikeelne ankeet	69
10.2. Lisa 2. Asenduskodudes 15-24 aastaste seas läbi viidud venekeelne ankeet	81
10.3. Lisa 3. Lastekaitsetöötajate intervjuukava	95

Jooniste sisukord:

Joonis 1. Komplementaarne kombineeritud meetod, Steckler <i>et al.</i> (1992) järgi	19
Joonis 2. Meetodite järjestikune kombineerimine, <i>facilitation</i> . Creswell <i>et al.</i> (2003)	20
Joonis 3. Iseseisvumisega kaasnevate tegevuste oskused	25
Joonis 4. Argiste toimetiste oskused	26
Joonis 5. Eluaseme sisustamise ja sanitaartöödega seotud oskused	27
Joonis 6. Olulised tegurid eriala ja kooli valikul	30
Joonis 7. Erinevate institutsioonide ja isikute usaldatavus	34
Joonis 8. Peamised interneti kasutusvaldkonnad	36
Joonis 9. Tervisehäirete sagedus viimase 6 kuu jooksul	37
Joonis 10. Suhted erinevate inimestega	39
Joonis 11. Väited sõprade kohta	40
Joonis 12. Suhted teiste inimestega	41
Joonis 13. Lähedaste inimeste olemasolu	42

Tabelite sisukord:

Tabel 1. Asendushooldusel viibivad lapsed 2004.-2008. aastal	12
--	----

Tabel 2. Uuringu valim.....	21
Tabel 3. Vastajate vanuseline jaotus.....	22
Tabel 4. Perevanema süsteemiga asenduskodude perede suurus	23
Tabel 5. Tingimused lastekodust lahkumiseks	24
Tabel 6. Asenduskodu noorte õigusteadlikkus.....	33
Tabel 7. Eesti poliitilise elu jälgimine	35

1. SISSEJUHATUS

Igas ühiskonnas on lapsi, kellel pole vanemaid või kelle vanemad ei tule nende kasvatamisega toime. Selliste vanemliku hoolitsuseta laste heaolu ja üleskasvatamise eest vastutavad Eestis kohalikud omavalitsused. Kuigi eelistatud on see, et kõik lapsed kasvaksid kas oma vanemate peres või kasuvanematega peredes, on siiski suur hulk noori, kes elavad asenduskodus ehk vanema nimetusega lastekodus. 2009. aasta seisuga oli Eestis 35 asenduskodu, kus elas 1209 last ja noort, vanuses kuni 24 eluaastat. Asenduskodu peaks pakkuma lastele ja noortele kõike seda, mida pakub perekond, ning arendama ja suunama noori sedavõrd, et nad oleksid asenduskodust lahkudes võimelised edukalt oma iseseisvat elu alustama.

Samas, teiste riikide uuringud ja statistika näitavad, et vanemliku hoolitsuseta noortel, kes astuvad iseseisvasse ellu asenduskodust, on rohkem raskusi iseseisva elu alustamisel kui noortel, kes astuvad ellu perekonnast. Uuringud näitavad, et üldiselt on asenduskodudes kasvanud noored hilisemas elus vähem edukad hariduses ja tööturul, elavad suurema tõenäosusega sotsiaalabist ning teenivad liialt vähe, millega kaasneb oht langeda vaesusesse. Ka kogevad nad teistest sagedamini abielulisi ja suhete probleeme ning on sotsiaalselt isoleeritumad (Courtney 2005). Eestis puudub statistika ning napib ka uuringuid selle kohta, kuivõrd edukalt õnnestub asenduskodudest ellu astuvatel noortel alustada iseseisvat elu ning saada täisväärtuslikeks ühiskonna liikmeteks.

Noore iseseisvaks eluks ettevalmistumine on pikk protsess, mis ei piirdu vaid ühe ajahetkega. Seega on oluline nii iseseisvasse ellu astumise hetk ja seda protsessi toetavad teenused, kuid kindlasti ka kogu asenduskodus viibimise perioodil õpitu ning omandatud teadmised ja oskused iseseisvaks eluks. Peres elavate laste puhul toimub noorikueast üleminek täiskasvanuikka enamasti järk-järgult, vastavalt noore psühholoogilisele valmidusele iseseisvuda (Arnett 2000). Samas on üleminek iseseisvasse ellu asenduskodudes elavatele noortele järsem ning ei võimalda iseseisva elu proovimist ning vajadusel „koju“ tagasi tulemist. Asenduskodus kasvanud noored, kelle side perekonnaga on enamasti nõrk või puudub, on iseseisvasse ellu astudes keerulisemas olukorras kui perekonnades kasvavad noored. Seetõttu on asenduskodudes kasvavate noorte puhul oluline kuivõrd nad on ette valmistatud iseseisvaks eluks asenduskodus viibimise aja jooksul.

Eestis ei ole seni läbi viidud uuringud, mis käsitleksid asenduskodust iseseisvumise erinevaid tahke või hõlmaksid kogu Eestit. Siiski on seni läbi viidud uuringud viidanud võimalikele raskustele noorte iseseisvumisel (Rattasepp 2004; Kallavus 2002). Näiteks, Ida-Virumaal 2003. aastal läbiviidud uuring näitas, et iseseisvunud noored tundsid puudust erinevatest igapäevatoimingutega seotud oskustest, nagu näiteks söögitegemine, riiete korrastamine, olemasoleva rahaga arvestamine (Kuningas 2003). See viitab sellele, et Eesti asenduskodudest iseseisvuvatel noortel võib olla puudusi elementaarsetes oskustes igapäevaeluga toime tulla ja seetõttu võivad nad kokku puutuda probleemidega edasises elus. Selleks, et uurida iseseisvumise probleeme kõigis Eesti piirkondades ühtse meetodika alusel, on läbi viidud käesolev uuring.

Uuringu „Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ eesmärk on välja selgitada, milline on Eesti asenduskodudest ellu astuvate noorte valmisolek iseseisvumiseks ning leida võimalusi, kuidas seda protsessi nende jaoks hõlbustada. Sotsiaalhoolekande seaduse (RT I 1995, 21, 323) järgi, võib asenduskodus laps elada kuni 18-aastaseks saamiseni või kuni päevases õppevormis õpingute lõpetamiseni. Seetõttu tähistab käesolevas uuringus 'asenduskodu noorte ellu astumine' aega, mil noor lahkub asenduskoduteenuselt ja hakkab elama iseseisvat elu.

Käesoleva uuringu eesmärk on välja selgitada, milline on asenduskodudes elavate noorte valmisolek iseseisva elu alustamiseks, millised on lüngad nende teadmistes ja oskustes, mida on tarvis edukaks iseseisvaks toimetulekuks. Lisaks analüüsime kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate kogemusi seoses asenduskodudest iseseisvujatega ja nende hinnanguid, mil moel annaks asenduskodudest ellu astuvaid noori erinevate tugiteenustega toetada, et nende elu tulevikus oleks edukas ja täisväärtuslik. Uuringutulemuste abil on võimalik anda asenduskodudele ning kohaliku omavalitsuste üksustele tagasisidet selle kohta, kuivõrd asenduskoduteenus vastab noorte vajadustele nende

iseseisva elu ettevalmistamisel ning kuidas oleks võimalik muuta noorte iseseisvumisprotsessi edukamaks ning noorte jaoks lihtsamaks.

Et analüüsida kuidas oleks võimalik asenduskodu noorte iseseisvumist hõlbustada, on kasutatud andmete kogumiseks kvantitatiivseid ja kvalitatiivseid ehk kombineeritud uurimismeetodeid. Kaardistamiseks asenduskodu 15-24-aastaste noorte teadmisi ja oskusi seoses iseseisvas elus toimetulekuga, viisime nende seas läbi anonüümse ankeetküsitluse. Käsitlemaks iseseisvumisprotsessi hõlbustamist läbi kohalike omavalitsuste pakutavate tugi- ja järelhooldusteenuste pakkumise, viisime läbi 19 telefoniintervjuud kohalike omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajatega.

Järgmises peatükis „Uuringu lähtealused“ antakse teiste riikide näitel ülevaade sellest, millised on peamised asenduskodudes kasvavate noorte probleemid iseseisvumisel, millest on need tingitud ning milline on asenduskodude ning kohalike omavalitsuste roll nende probleemide lahendamisel. Samuti on esile toodud olulised oskused ja teadmised, mida on tarvis iseseisva elu alustamiseks asenduskodu noortel.

Uurimisraporti kolmandas peatükis käsitleme Eesti vanemliku hoolisuseta noori. Täpsemalt võib antud peatükist lugeda põgusalt lastekodude minevikust, tänapäeva asenduskoduteenusel ja seda puudutavatest seadustest. Lisaks annab antud peatükk ülevaate varasematest uuringutest Eesti asenduskoduteenusel kohta.

Peatükist „uuringu strateegia“ lugeda täpsemalt uuringu eesmärgist, uurimisküsimustest, uuringus kasutatavatest mõistetest. Samuti annab neljas peatükk ülevaate kasutatud uurimismeetoditest ning käsitleb ka kombineeritud meetodite analüüsiprotsessi.

Viiendas peatükis „Asenduskodude noorte valmisolek iseseisvaks eluks“ analüüsime põhjalikult ankeetküsitluste tulemusi. Peatüki alguses antakse detailsem ülevaade ankeetküsitluse koostamise protsessist, valimi moodustamisest ja analüüsikäigust. Sellele järgneb aga üldine vastajate profiili kirjeldus ja asenduskodu noorte iseseisvumisega seotud teadmiste ja oskuste ülevaade. Samuti selgub antud peatükist kas ja millised kogemused on noortel juhtumiplaani täitmisega, millised on noorte ambitsioonid ja senised kogemused seoses hariduse ja huvialaringidega. Lisaks saab lugeda asenduskodu noorte töökogemustest ja teadmistest isemajandamiseks. Peatükis on käsitletud ka noorte õigusteadlikkust, arvuti ja interneti kasutamise oskust, tervise ja seksuaalkasvatusega seonduvat ning lähisuhete olemasolu.

Järgnev, kuues peatükk „Lastekaitsetöötajate kogemus seoses elluastuvate noortega“ käsitleb uuringu teist empiirilist osa, kus keskendutakse lastekaitsetöötajate kogemustele ja nägemustele seoses iseseisvumiseks ettevalmistavate tugiteenusel asenduskoduteenusel olevatele noortele. Muuhulgas käsitleb peatükk ka juhtumiplaani täitmist ja selle funktsioone intervjuueeritavate silmis, kirjeldab järelhooldusteenuseid, mida on pakutud iseseisvuvatele noortele. Samuti tuuakse esile peamised lahendused, mida lastekaitsetöötajad pakkusid noorte iseseisvumisprotsessi hõlbustamiseks.

Seitsmes peatükk võtab kokku ankeetküsitluste ja intervjuude tulemused ning toob välja peamised järeldused, mida analüüsi põhjal võib teha.

Peatükk „Soovitused“ lähtub küsitlustulemustest, intervjuudest ja teoreetilisest ülevaatest, ning annab nendele teadmistele tuginedes soovitused kohalikele omavalitsustele järelhooldusteenuste parandamiseks ning asenduskodudele asenduskoduteenusel arendamiseks, et parandada noorte iseseisvumisprotsessi.

Uuring valmis SOS Lasteküla Eesti Ühingu tellimusel ning finantseeriti SOS Lasteküla Eesti Ühingu ja Sotsiaalministeeriumi kaudu Hasartmängu Nõukogu poolt. Siinkohal täname SOS Lasteküla Eesti Ühingu lapse õiguste nõunikku Merike Kaevu initsiatiivi eest tõstadada probleem seoses

asenduskodust elluastuvate noorte toimetulekuga ning läbi viia käesolev uuring. Suur tänu ka meeldiva koostöö eest! Lisaks kuuluvad tänusõnad Sotsiaalministeeriumi ametnikele Andra Reinomägile ja Elmet Puhmile, kes andsid erinevates uuringu etappides head nõu.

Uuringu viis läbi Poliitikauuringute Keskus PRAXIS. Uuringu meetodika, nõustamise ja ankeedi väljatöötamise eest erilised tänusõnad Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika analüütikule, Marre Karule ning samuti suur tänu nõuannete eest Praxise töö- ja sotsiaalpoliitika analüütikule Kirsti Nurmelale. Lisaks täname Tartu Ülikooli sotsioloogia doktoranti Merle Linnot uuringu retsenseerimise ja kommentaaride eest.

2. UURINGU LÄHTEALUSED

2.1. Iseseisvasse ellu astumine

Täiskasvanuks saamine ning iseseisva elu alustamine on igapäevased terminid, mille sisu aga polegi üheselt mõistetav ning mille defineerimiseks on erinevaid võimalusi. Siiani on mitmed täiskasvanuks saamist käsitlevad uuringud võrdsustanud üleminekut ühest institutsioonist teise (koolist tööle, lapsepõlve kodust iseseisvalt elama) täiskasvanuks saamisega (Cook *et al.* 2002; Schatz *et al.* 1991). Eesti asenduskodu noorte puhul käsitletakse iseseisvaks saamist ja täiskasvanuikka jõudmist lisaks bioloogilise täiskasvanuikka jõudmise just sotsiaalse rolli siirde kaudu olenemata nende psühholoogilises seisundist (vt ka alapeatükk 3.1). Ehk teisisõnu toimub iseseisvumine ja täiskasvanuelli astumine siis, kui noor asenduskodust lahkub ja iseseisvat elu alustab.

Samas on hiljutistes uuringutes kahtluse alla seatud lähenemine, mille kohaselt üleminek täiskasvanuikka toimub paralleelselt institutsionaalse ja/või bioloogilise üleminekuga (näiteks lapsevanemaks saamine) ning leitud, et nii ühest institutsioonist teise liikumine kui ka üldine üleminek nooruspõlvest täiskasvanuks pole nii selgepiirilisel määratletavad (Nugin 2009; Arnett *et al.* 2003; Côté 2000). Pigem on leitud, et noorukiiga ja täiskasvanuks olemine võivad koos eksisteerida ja erinevad üleminekuvormid (sotsiaalsed ja psühholoogilised) võivad edasi-tagasi pörkuda ning erinevas tempos areneda (Pais 2000). Täiskasvanuks saamist on üha rohkem aga hakatud sotsiaalse seisundi asemel konstrueerima psühholoogilise seisundina (Côté 2000). Baseerudes noorte oma määratlustele, on seda hakatud selgitama järgmiste tunnustega – vastutuse aktsepteerimine, iseseisvate otsuste tegemine ja majanduslik iseseisvus (Arnett *et al.* 2003, Nelson *et al.* 2004). Käesolevas uuringus noorte psühholoogilist täiskasvanukssaamist ei ole võimalik uurida.

The National Care Advisory Service (NCAS) kohaselt peab asenduskodudest iseseisvuvate noorte ettevalmistus täiskasvanuikka üleminekuks olema järk-järguline. Noortele tuleb anda praktilised, sotsiaalsed ja emotsionaalsed oskused ja võimalused edukaks eluks. Siinkohal mängib tähtsat rolli nende turvavõrgustik – asenduskodu noortel peab olema võimalus teha vigu, õppida kogemustest ja tulla tagasi toetuse saamiseks. (ncas: leavingcare.org ... 18.09.2010)

Samuti võib erinevatele uuringutele tuginedes öelda, et asenduskodu noorte iseseisvumiseks valmisolek on minevikust tulenevate probleemide tõttu komplitseeritum kui keskmistel noortel (Scannapieco *et al.* 2007; Schatz *et al.* 1991; Allen 2005). Asenduskodu teenusele suunatud lastel on sageli emotsionaalsed, käitumuslikud, arengu- ja terviseprobleemid, mis peegeldavad keerulisi perest ja keskkonnast tulenenud tingimusi, mis on olnud põhjuseks asenduskoduteenusele määramisel. Samuti mõjutavad need valmisolekut iseseisvumiseks. Näiteks Ameerikas tehtud uuringust (Inskeep 2004) selgus, et üks kuuest asenduskodust pärit noorest täiskasvanust ei oma piisavalt oskusi, et hakkama saada täiskasvanueaga kaasneva vastutusega. Teine Ameerikas läbi viidud uuring juhib tähelepanu sellele, et erinevalt lastekodulastest, ei saa enamus noori iseseisvaks 18-aastaselt. Enamus noori saab perekonnalt majanduslikku tuge kuni 25. eluaastani ja nad saavutavad majandusliku sõltumatuse alles 30-aastaselt (Allen 2005).

Kuigi asenduskodu noored peaksid Eesti seaduste kohaselt ellu astuma 18-24-aastaselt (vt ka osa **Error! Reference source not found.**), viitavad uuringud, et asenduskodu noored ei pruugi alati arengu poolest valmis iseseisva eluga kaasnevateks ülesanneteks ja nad pole saanud adekvaatset ettevalmistust iseseisvaks eluks. Scannapieco *et al.* 2007 võtavad kokku terve rea Ameerikas tehtud uuringuid, mis näitavad, et väga väike osa asenduskodudest ellu astunud noori lõpetab keskkooli ning võrreldes tavaperedes elavate noortega on ka väga vähesed tööturul. Ka elab võrreldes tavaperedest iseseisvunud noortega suurem osa asenduskodust iseseisvujatest sotsiaaltoetustest. (Scannapieco *et al.* 2007, Allen *et al.* 2005) Selline olukord viib endised asenduskodu kasvandikud kodutuse ja töötusega kaasnevate probleemideni, neil on ka suurem tõenäosus sattuda kriminaalsele teele ning enne 20ndat eluaastat saada lapsi (Eurochild 2010).

Probleemide hulk, millega asenduskodudest iseseisvuvad noored kokku puutuvad, võivad olla seotud nende minevikuga. Asenduskodust iseseisvuvad noored võivad tunnetada nõrka sidet oma perekonnaga, sõpradega ja naabruskonnaga, ja selle tulemusena võivad nad kogeda isolatsiooni, üksindust, ja identiteedikriisi. Selliste noorte hariduslikud tulemused on tihtipeale kehvad, mistõttu lahkuvad mitmed asenduskodudest ilma tööta ja kehvade tööalaste väljavaadetega. Samuti erineb selliste noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks – see on sõltuv nii asenduskodu võimalustest kui ka asenduskodu personalist. Asenduskodudest lahkuvad noored hakkavad elama iseseisvalt palju varem, mistõttu on nende puhul suurem tõenäosus olla töötu. (Vernon 2000).

Eelneva põhjal võib välja tuua, et noorte edukas üleminek täiskasvanuikku on kompleksne ja keeruline protsess, mida mõjutavad vastastikku isiklikud, käitumuslikud ja keskkonnast tulenevad tegurid. Asenduskodu noorte ja keskmiste noorte puhul, on arengukeskkond erinev, mistõttu on järgnevalt vaadeldud erinevaid aspekte, mis mõjutavad edukat iseseisvasse ellu astumist.

2.2. Iseseisvumist mõjutavad aspektid

Lapse arengut ja kasvamist täiskasvanuks mõjutavad perekond, indiviidi geneetilised tegurid, füüsilised, psühholoogilised, kognitiivsed ja sotsiaalsed kogemused ning olulist rolli mängib täiskasvanuks saamisel ka keskkond, ühiskondlikud ja sotsiaalsed asetused ja mõjud. (Schatz *et al.* 1991) Seega võib öelda, et lapse areng täiskasvanuikku on kompleksne protsess, mida mõjutavad vastastikku mitmed erinevad tegurid. Perioodi, mil lapsest sirgub täiskasvanu, mahub ka noorukiiga ehk puberteet, mil noored omandavad vajalikud oskused üleminekuks lapsepõlvest nooruspõlve. See on periood, mil noored ei soovi enam olla koheldud nagu lapsed, kuid noortel ei ole veel ka vajalikke oskusi olla täiskasvanu. Noorukiiga ehk puberteet on keeruline aeg veel ka seetõttu, et selle märksõnadeks on tähtsaks seksuaalsus ja mässumeelsus. (Charles *et al.* 2000)

2.2.1. Eluks vajalikud oskused

Lähtudes erinevast kirjandusest (Schatz *et al.* 1991) ja rahvusvaheliste mittetulunduslike organisatsioonide (*The Children's Aid Society, Preparing Adolescents for Young Adulthood*) soovitusetest, on asenduskodust iseseisva elu alustamiseks vajalik pidev ja järkjärguline ettevalmistus. Selliste soovituslike materjalide põhjal on võimalik anda ülevaade sellest, millised on noortele vajalikud oskused ja teadmised selleks, et nad oleksid võimelised iseseisvuma ning ühiskonna edukate liikmetena elama. Iseseisvasse ellu astumisel on oluline elementaarsete oskuste ja teadmiste olemasolu. Selliste eluks vajalike oskuste arendamisel on ka oluline, et peagi asenduskodust iseseisvuv noor saaks praktiseerida oma oskusi ja et ta nad ka hästi omandaks.

Teemad, mille osas tuleks asenduskodudest iseseisvuvaid noori ette valmistada, on (Casey Life Skills ... 14.06.2010):

- 1) raha, kodu ning toiduga toimetulek
- 2) Isiklik toimetulek, tervis, sotsiaalsed oskused ja turvalisus
- 3) haridus, töötöingud, tööl käimise oskused
- 4) majapidamine, transport, seaduste tundmine ja meelelahutus
- 5) lapsevanemaks olemine

Asenduskodude noorte puhul jaotuvad koduse majapidamisega toimetulek, tööturul koha otsimine ja pereelu alustamine tavaliselt ühte lühikesse perioodi, pärast asenduskoduteenuselt lahkumist. (Biehal *et al.* 1995; Stein 2004; Dixon *et al.* 2005). Sellest lähtuvalt võib eeldada, et asenduskodust elluastuvatelt noortelt oodatakse suuremat vastutustunnet ja teadmisi omaette elamise ja isemajandamise kohta varem kui teistelt temavanustelt.

Inimeste sotsiaalsed ja ka üldised eluoskused omandatakse paljuski lapsepõlves, mistõttu mängivad noore arengu puhul olulist rolli peresuhted. Mitmed uuringud on rõhutanud, et iseseisva elu programmid ei valmista adekvaatselt ette noort tulevaseks eluks ja eluliste oskuste (*life skills*) omandamine ilma pideva toetuseta, püsiva peresuhteta ei ole adekvaatne rahuldamiseks noore turvatunde, stabiilsuse ja heaolu vajadusi. Järjepidev, hoolitsev suhe vastutava täiskasvanuga on peamine faktor aitamaks riskinoori üle saama võimalikest takistustest, mis iseseisvat elu alustades võivad esile kerkida. (Charles *et al.* 2000) Seega võib öelda, et lähedastel sotsiaalsetel suhetel on suur roll noore edukaks iseseisvumiseks.

Samas on leitud, et noore inimese positiivne areng ja edukas üleminek iseseisvasse ellu ei nõua vaid toetavat keskkonda, vaid ka võimalusi ennast kehtestada ja arendada eluks vajalikke oskusi. Asenduskodude teismelised, kes lähenevad perioodile, mil tuleb iseseisvalt ellu astuda, vajavad tugivõrgustikku ehk toetavat keskkonda ja enesearendamise võimalusi, mis on teadlikult ja süstemaatiliselt moodustatud ning baseeruvad noore omapoolsele hinnangule iseseisvumisega seotud teadmiste ja oskuste vajadustest. (Scannapieco *et al.* 2007)

2.2.2. Tugivõrgustik ja sotsiaalsed suhted

Noore inimese emotsionaalse arengu aluseks on inimsuhted ja lähedus teiste inimestega noorukieas (Scannapieco *et al.* 2005; Scannapieco *et al.* 2007). Samuti leiavad enamik asenduskodust iseseisvumist käsitlevad uuringud, et noore eduka iseseisvumise üheks oluliseks eelduseks on lähedase inimese olemasolu. Antud uuringus oleme lähtunud Zimet *et al.* (1988) mitmemõõtmelisest sotsiaalse toe tajumise skaalast (ik *Multidimensional Scale of Perceived Social Support*). Skaala käsitleb lähedaste inimeste ehk perekonna, sõprade ja teiste oluliste osapoolte (*significant others*) toetuse olemasolu ja toetuse tugevust. Näiteks uuritakse, kas noore perekond tahab teda otsuste tegemisel aidata; kas noorel on keegi, kellelt saada vajadusel emotsionaalset abi ja tuge; kas noorel on sõbrad, kellega rääkida oma muredest.

Landsman *et al.* (1999) on leidnud, et suhete taastamisprotsess perekonnaga või mõne teise olulise lähedasega (ik. *significant other*) on oluline samm iseseisvumisel. Eluterve funktsioneerimine kogukonnas kinnistab noore identiteeti, kindlustab sidemeid perekonnaga, selgitab isiklikku ajalugu ja aitab reintegreerida mineviku traumasid. Teisisõnu vajavad need noored samasuguseid püsivaid perekonnasuhteid nagu keskmised noored. Süsteem peab rohkem vaeva nägema toetamiseks selliseid noorte peresuhteid. Vastasel juhul on tõenäosus edukaks iseseisvumiseks väiksem. (Charles *et al.* 2000)

Oluline küsimus asenduskodu noorte sotsiaalse võrgustiku puhul on ka suhtlemine oma bioloogiliste vanematega. Vinterhedi (1985) leiab, et ka asenduskodu laps on küllaltki ustav ja lojaalne oma bioloogilistele vanematele, kuna tal on vajadus samastuda. Lapse eraldamisel bioloogilistest vanematest kaotab ta mingil määral ka ühenduse iseendaga. See põhjustab aga asenduskodude lastel ja noortel sageli ebakindlust ja probleeme identiteedi kujunemisel. Seetõttu on maailmas üha enam lastekaitstes lähtunud suunast, mille kohaselt tuleks asendushooldusele võtmist vältida ja selle asemel tegeleda bioloogilistele vanematele tugiteenuste pakkumisega, et nad võiksid olla paremad lapsevanemad. Siplane (1997) on leidnud, et sidemete katkestamine asenduskodu kasvandike bioloogiliste vanematega põhjustab lapsele sügavaid identiteedi probleeme, mistõttu lapse suunamisel asendushooldusele on tähtis säilitada lapse ja bioloogiliste vanemate suhted.

Ka mitmetes teistes uuringutes on jõutud järeldusele, et asenduskodude noored, kes on kontaktis oma bioloogiliste vanematega asendushoolduse ajal, saavad paremini tulevikus hakkama kui noored, kellel puudub selline kontakt (Fanshel 1990; Barth, 1996; Inglehart, 1994; Charles *et al.* 2000). Sellise suhte hoidmine on oluline ka pärast asenduskodust lahkumist. Lähedased, usaldusele tuginevad suhted, mis on loodud asenduskodus olemise perioodil (sugulaste, tugipere või kasvatajatega) omavad suurt mõju noorte inimeste võimele sujuvamalt üle minna iseseisvasse ellu. Suhtumine ja oletus, et asenduskodu kasvandikud peaksid oma eluga edasi minema ja emotsionaalselt „lahti laskma“ oma bioloogilisest perekonnast ei pruugi seega olla õigustatud. (Charles *et al.* 2000)

2.2.3. Seksuaalkäitumine

Ühiskondlikul tasandil mõjutab noorte seksuaalkäitumist suhtumine seksuaalküsimustesse, seksuaalharidus ning seksuaaltervise teenuste olemasolu ja selle kättesaadavus. Üksikisiku tasandil on seksuaalkäitumise puhul määravaks inimestevahelised suhted (lapsepõlves, perekonnas). (Haldre *et al.* 2007; Kosunen, 1996; Carpenter *et al.* 2001)

Mitmed uuringud on kinnitanud, et noorte (vanuses 15-17) asenduskoduteenusel olnud naiste puhul on kolm korda tõenäolisem, kui nende teiste eakaaslaste puhul, saada noorelt emaks (Vernon 2000). Samuti on leitud, et rohkem kui 60% noortest naistest, kes asenduskodudest lahkuvad, saavad 4 aasta jooksul lapse ja seda peaaegu alati abieluväliselt (NASW 1999; Reilly 2003). Kõrge riskiga seksuaalkäitumine ja varajane rasedus mõjutavad noorukite ja noorte täiskasvanute tervist ja sotsiaalset heaolu. Teismelistel emadel on suurem rasedusega kaasnevate tüsistuste oht. Samuti on teismeliste emade puhul suurem risk sünnitada enneaegne ning madala sünnikaaluga laps. Teismelise rasedus on riskantne, kuna alaealiste lastel on suurem oht sattuda julma kohtlemise ohvriteks, samuti võib muutuda nende esmane hooldaja ehk lapsed võivad jääda vanemliku hoolitsuseta ja seetõttu sattuda asendushooldusesse. Noore varajane lapsevanemaks saamine võib mõjutada ka tema tulevikku negatiivselt, kuna lapse saamisega väheneb perspektiiv omada täiendavat haridust ja töötada väikelapse kõrvalt. (Carpenter *et al.* 2001)

Võttes arvesse asenduskodu noorte kõrgendatud riskiga seksuaalkäitumist, käsitleb ka käesolev uuring põgusalt seksuaalharidusega seonduvat.

3. VANEMLIKU HOOLITSUSETA NOORED EESTIS

3.1. Asenduskodu

Mõiste „asenduskodu“ võeti „lastekodu“ asemel kasutusele 2007. aastal ja hakati kasutama ka Eesti seadustes, mis kehtestavad asenduskoduteenuse osutamise seonduvat. Mõistet „lastekodu“ ei peetud piisavalt täpseks, kuna selle all võis mõista ka lapse ajutist varjupaigas viibimist (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit ... 03.10.2010).

Tänapäevase asenduskoduteenuse kujunemine on läbinud mitmeid eri arenguetappe. Nõukogude ajal oli valitsev lastekaitse süsteem institutsioonikeskne ja lapsed jagati vanuse järgi erinevate lastekodude vahel. Kuni kolmanda eluaastani elasid vanemliku hoolitsuseta lapsed väikelastekodus, edasi siirduti eelkooliealiste laste hooldusasutusse ja seoses kooliealiseks saamisega, oldi kuni kooli lõpuni kooliealiste lastekodus (Suni et al. 1994). Lapsi paigutati vanuse järgi ühest institutsioonist teise ja õed-vennad lahutati üksteisest – selline süsteem ei toetanud laste turvatunde tekkimist, kuna inimesed ja keskkond vahetus pidevalt (Kuningas 2003, Suislepp 1994).

Alles 40 aastat hiljem, perestroika ajastul (1987), nähti vajadust luua väikesed lastekodud, kus lapsed saaksid kasvada kuni täiskasvanuks saamiseni ja vendasid-õdesid lahutamata (Suislepp 1994). 1993. aastal võeti Lastekodude põhimääruse kinnitamisega suund, mille kohaselt on lapsele parim peres kasvamine. Seetõttu oli lastekodu koos kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga kohustatud tegema valikuid, et laps võiks tagasi minna oma kodusse või et talle leitaks eestkostja, hooldaja või lapsendaja. Samuti lõpetati ametkonnakeskne lähenemine ning laste paigutamine sõltuvalt vanusest erinevatesse institutsioonidesse. Suurte lastekodude asemel pidi loodama 20-30 lapselisi lastekodusid (Suni et al. 1994).

Alates Eesti iseseisvumisest on olnud eesmärk lastekodude süsteemi muuta perekeskseks. Vanemliku hoolitsuseta laste ja noorte asendushooldus jaguneb Eestis neljaks: lapsendamine, eestkoste seadmine, perekonnas hooldamine ning asenduskodus hooldamine (vt. ka Tabel 1). Eestkoste seadmise puhul saavad lapse eestkostjateks enamasti lapse sugulased, peamiselt vanavanemad.

Tabel 1. Asendushooldusel viibivad lapsed 2004.-2008. aastal

Asendushoolduse vorm	2004	2005	2006	2007	2008
Lapsendatud	2562	2429	2352	2257	2170
Eestkostel	1647	1572	1458	1544	1389
Perekonnas hooldamisel, sh	971	732	551	455	401
hooldusperede arv	753	597	436	369	322
Asenduskodus*	1549	1683	1621	1493	1323
Kokku	6729	6416	5982	5749	5283

Allikas: Statistikaameti ja Sotsiaalministeeriumi andmed

* 2005. aastast hõlmavad andmed nii riiklikul hoolekandel kui ka vanema avaldusel põhinevaid asenduskodude lapsi. Varasemad andmed ei sisaldanud hoolekandeaasutuses vanema avalduse alusel olevaid lapsi

Kuigi iseseisvumisest on nüüdseks 20 aastat möödas, ei ole muudatused nii kiiresti toimunud. Vabariigi Valitsuse 2004. aastal heakskiidetud hoolekande kontseptsiooni ja 2007. aastast kehtima hakanud Sotsiaalhoolekande seaduse muudatuse järgi on Eesti võtnud sihi lähiaastatel muuta riiklikud asenduskodud peretüüpi kodudeks. Selleks on ehitatud ja kavatakse veel ehitada uusi

väikeseid peremajasid, et aidata kaasa perekesksema asenduskodu tekkele, ning anda need omavalitsuste hallata.

3.2. Asenduskodu kasvandikke puudutavad seadused

Vanemliku hoolitsuseta laste hoolkandega seonduvat reguleerivad Eestis peamiselt perekonna-, lastekaitse- ja sotsiaalhoolekande seadus. Samuti on seadused, mis kehtestavad nõuded lapse ajutiselt perekonda andmise korraldamiseks, tervisekaitseõuded asenduskoduteenusele, jne. Sotsiaalministeerium vastutab lastekaitse ja hoolekande küsimuste eest, maavalitsused koordineerivad lastele vajalike riiklike teenuste osutamist, järelevalvet ning lapsendamist. (Riigikontroll 2009) Järgnevalt on toodud lühidalt käesolevat uuringut puudutavad sätted perekonna-, lastekaitse ja sotsiaalhoolekande seadusest.

Perekonnaseadus kehtestab tingimused lapse lapsendamiseks või eestkoste seadmiseks. Samuti sätestab antud seadus piirangud lapse vara ohustamiseks. ([RT I 2009, 60, 395](#))

Sotsiaalhoolekande seadus (edaspidi SHS) määrab alused lapse paigutamiseks asenduskodusse või perekonda hooldamisele. SHS sätestab ka noore võimalused jääda asenduskodusse kuni täisealiseks saamiseni juhul, kui noor õpib kutseõppeasutuses, rakenduskõrgkoolis või bakalaureuseõppes kõrgkoolis esmase õppekavajärgse nominaalse õppeaja lõpuni. Asenduskodukasvandikul on õigus jätkata asenduskoduteenusel, kui ta jätkab eelnevalt loetletud õppevormides samal kalendriaastal, kui ta omandas põhi- või keskhariduse. Otsuse asenduskodust lahkumise kohta teeb lapse elukohajärgne omavalitsus. Lisaks elukohajärgsele omavalituse otsusele lapse lahkumise kohta asenduskodust, korraldab asenduskodu koos lapse elukohajärgse omavalitsusega lapse iseseisva elu alustamise. Kohalikud omavalitsused peavad andma eluruumi isikule, kes ise ei ole suuteline ega võimeline seda endale või oma perekonnale tagama, luues vajaduse korral võimaluse sotsiaalkorteri üürimiseks. Lisaks kehtestab SHS, et pärast asenduskodu hoolduse lõppu rakendab sotsiaaltalitus noore suhtes järelhooldust, et teda abistada ja eluprobleemide lahendamisel nõu anda. Isikule, kes on sattunud sotsiaalselt abitusse olukorda elatusvahendite puudumise tõttu, osutatakse vältimatut sotsiaalabi. ([RT I 1995, 21, 323](#))

Eesti Vabariigi lastekaitseseadus sätestab tingimused lapse eraldamiseks perekonnast. Seaduse kohaselt ei tohi last ja vanemaid üksteisest eraldada vastu nende tahtmist, välja arvatud juhul, kui lahutamine on lapse huvides või kui laps on hädaohus ja lahutamine vältimatu. Lapse eraldamise põhjendatust jälgib sotsiaaltalitus. Lapsel, kes on lahutatud oma vanematest, on soovi korral õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt oma vanematega ja lähedaste sugulastega, välja arvatud juhul, kui see kahjustab last. ([RT I 2008, 59, 330](#))

Käesoleva uuringu seisukohast on järgnevalt toodud ka oluline säte seadusest **Tervisekaitseõuded asenduskoduteenusele** (RTL 2007, 63, 1127). § 8, mis kehtestab asenduskoduruumide ja sisustuse korrashoiu ning hügieeninõuded, näeb muuhulgas ette, et „asenduskoduteenuse osutaja võib kasvatusala töötaja või perevanema juhendamisel ja järelevalve all õppekasvatuslikul eesmärgil rakendada oma ruumi korrastamisel 3-aastaseid ja vanemaid lapsi. Alla 18-aastaseid lapsi ei tohi rakendada valgustite puhastamisel, akende pesemisel ning tualettruumi puhastamisel.“

Riiklike peretoetuste seaduses on kehtestatud ka elluastumistoetus vanemliku hoolitsuseta isikutele, kes asuvad uude elukohta iseseisvalt elama. Tegu on ühekordse peretoetusega. ([RT I 2001, 95, 587](#)) Toetuse suurus on 40-kordne lapsetoetuse määr, mis 2010. aastal oli näiteks 6000 krooni.

3.3. Asenduskodude olukord Eestis

Eestis oli Sotsiaalministeeriumi andmetel 2009. aasta lõpu seisuga 35 asenduskodu, kus elas 1209 last ja noort, vanuses kuni 24 eluaastat. 312 noort on vanuses 15-17 ja 223 noort vanuses 18-24 eluaastat. Seega kokku on 535 noort, keda lähiajal ootab ees asenduskodust lahkumine. Kuna teatud osale neist noortest on määratud erineva raskusega puue, ei alusta kõik neist noortest täiesti

iseseisvat elu. Kergema puudega noored hakkavad sageli elama toetatud elamisel, suur osa aga alustab iseseisvat elu. (Sotsiaalministeerium, asenduskoduteenus ... 18.01.2011)

Laste hoolekannet korraldab ja laste arenguks soodsat keskkonda kujundab kohalik omavalitsus. Kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötaja või sotsiaaltöötaja teeb vajadusel otsuse lapse hooldusele suunamise kohta. Statistikale tuginedes oli 2008. aastal 150 lastekaitsetöötajat ehk ühe lastekaitsetöötaja kohta on ligikaudu 1685 last. Riik on aga seadnud eesmärgiks olukorra, kus 1000 lapse kohta oleks üks lastekaitsetöötaja. (Riigikontroll 2009)

Nagu eelnevalt mainitud, on riiklik suund ja strateegia muuta asenduskodud lapsekeskseks ja peremudelile põhinevaks uute peremajade ehitamisega. Seetõttu soovitakse ka asenduskoduperes elavate laste piirarvu kahandada järk-järgult: kuni 2010. aastani võib ühes asenduskoduperes olla kuni 10 last, alates 2010. aastast kuni 8 last ning 2015. aastast kuni 6 last. Riigikontrolli poolt 2009. aastal läbi viidud audit „riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel“ näitas, et ligi pooltes asenduskodudes on pered suuremad kui seaduses ettenähtud ja tegevuslubade kohaselt on asenduskodudel õigused suurema hulga laste kasvatamiseks, kui asenduskodud perepõhist korraldust aluseks võttes füüsiliselt mahutavad.

Siiski on üldine hoiak, et asendushooldusele suunamist tuleks üritada erinevate sotsiaalhoolekandeteenustega ennetada ja kasutada vaid viimasel võimalusel, kuna eelistada tuleks lapse kasvamist perekonnas. Kui lapse kasvamine tema enda perekonnas ei ole võimalik, tuleks esmajärjekorras eelistada lapsendamist, lapsele füüsilisest isikust eestkostja määramist või perekonnas hooldamist. (Sotsiaalministeerium, asenduskodu ... 18.01.2011)

Kui laps paigutatakse hooldamisele väljapoole kohaliku omavalitsuse halduspiirkonda hoolitseb valla- või linnavalitsus tema sidemete säilimise eest endise kodukohaga ja loob lapsele tingimused kohalikku omavalitsusse tagasitulekuks ja samuti aitab kaasa noore elluastumisele.

2009. aastal töötas asenduskodude 143 perest perevanema süsteemi alusel 26 peret, ülejäänud peredes töötasid kasvatajad graafiku alusel. SOS Lastekülas ja Tallinna Lastekodu Maarjamäe Keskuses on rohkem levinud perevanemad, kes elavad analoogselt lapsevanematele pidevalt asenduskodus ja on laste ning noorte jaoks kogu aeg olemas. Selle süsteemi juurutamine pole läinud hõlpsalt, kuna asenduskodusse perevanemate leidmist on takistanud perevanema tööstiil, mille puhul ei saa lahutada tööd ja isiklikku elu. (Riigikontroll 2009)

Eesti seaduste kohaselt võib asenduskodu kasvandikuks olla laps või noor, kelle vanemad ei ole võimelised tema eest hoolt kandma, kuna vanemad on surnud, tagaotsitavaks kuulutatud või teadmata kadunud; vanematele on nende piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja; vanematelt on vanema õigused ära võetud; vanematelt on laps ära võetud ilma isikuhoolduse äravõtmiseta; vanemad on eelvangistuses või kannavad karistust vanglas. Asenduskodus võib laps elada kuni 18-aastaseks saamiseni või päevases õppevormis õpingute lõpetamiseni. Noor võib jääda pärast põhi- või keskhariduse omandamist asenduskodusse kuni järgmise õppeaasta alguseni juhul, kui teeb sisseastumiseksameid kutsekooli, rakenduskõrgkooli või ülikooli bakalaureuseõppesse. Samuti on noorel õigus jääda asenduskodusse seni, kuni ta omandab esmase kutse- või kõrghariduse kutsekoolis, rakenduskõrgkoolis või kõrgkooli bakalaureuseõppes. Viimase 9 aasta jooksul (2000-2009) astus asenduskodust iseseisvasse ellu kokku 1068 noort. Seega keskmiselt 118 noort aastas. (Sotsiaalministeerium, asenduskoduteenus ... 18.01.2011)

Eestis on kõrgharidust pakkuvates asutustes alates 2002/2003. aastast kasutusel integreeritud bakalaureuse- ja magistriõppeprogramm (3+2) ning üha rohkem noori läheb õppima magistriõppesse. 2009. aasta seisuga õppisid erinevates kõrgkoolides 18 asenduskoduteenusel olevat noort (1209st lapsest) - nendest 11 omandasid rakenduskõrgharidust, 5 õppisid bakalaureuseõppes ja 2 magistriõppes. 2010. aasta detsembris esitas sotsiaalminister "Sotsiaalhoolekande seaduse muutmise seaduse" eelnõu valitsusele, et jätkata asenduskoduteenusel osutamist noortele, kes jätkavad õpinguid magistriõppes. (Valitsuse 16.12.2010 istungi ... 20.01.2011)

Eesti asenduskodu noorte elu seavad ja reguleerivad seadused rohkem kui tavalist noort. Näiteks saab seaduse kohaselt noor olla asenduskoduteenusel õppeperioodi vältel või kuni 18nda eluaastani, pärast mida tuleb noorel asenduskodust iseseisvalt ellu astuda. Seega võib öelda, et seadus käsitleb iseseisvaks saamist ja täiskasvanuikka jõudmist bioloogilise (ehk vanuse) ja sotsiaalse rolli siirde kaudu. Hoolimata psühholoogilisest seisundist, on asenduskodu noorte puhul määrava tähtsusega ka sotsiaalsesse rolli üleminek. Seetõttu on asenduskodu noorte üleminek täiskasvanuikka komplitseeritum, kuna noor ei saa ise otsustada oma psühholoogilise valmisoleku põhjal iseseisvasse ellu astuda. Psühholoogiline valmisolek peaks Eesti asenduskodu noortel ka seetõttu olema tugevam, et noortel ei ole lubatud teha vigu või ennatlikke otsuseid. Näiteks kui noor leiab, et ta soovib siiski mõnd teist eriala õppida ning jätab kõrgkooli pooleli, peab ta asenduskoduteenuselt lahkuma ning võimalust naasta tal enam pole. Samuti ei ole võimalik asenduskodu noorel minna pärast keskkooli näiteks aastaks reisima ja töötama väljamaale ning naastes jätkata õpinguid ja elada asenduskodus. Selliseid aspekte on mitmeid, mis eristavad tavalisest perest pärit noore ja asenduskodu noore võimalusi.

3.4. Varasemad uuringud

Varasemad Eesti lastekodude või asenduskodude noori käsitlevad uuringud on peamiselt käsitlenud lastekodude elukorraldust, andnud ülevaate asenduskodukasvandike ettevalmistusest iseseisvaks eluks ja analüüsinud ka riiklikku poliitikat asenduskodude noorte ellu astumise toetamiseks. Lisaks on asenduskodukasvandikud olnud vaatluse all seoses hälbiva käitumise konstrueerimisega kriminaalhoolduses ning laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakute uurimisega seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallega.

Lastekodude **elukorraldust** on käsitlenud Suislepp, kes 1994. aastal viis läbi uuringu „Eesti lastekodulapsed muutuvast ajast. Lastekodu lapseõlve seos hilisemate eluviisidega“ (*soome keeles „Viron Lastenkodinlapset muuttuvassa ajassa. Lastenkodinlapsuuden yhteyksistä myöhempään elämäntapaan“*). Uuringu jaoks intervjueris ta esimese Eesti vabariigi ajal lastekodus olnud lapsi, Nõukogude Liidu algusajal lastekodus olnud lapsi ja hilisemal Nõukogude Liidu ajal lastekodus viibinud lapsi. Enamasti olid uuritavad endised lastekodukasvandikud omandanud keskkooliliku kutsekoolituse, kuna iseseisvudes oli vaja minna kiiresti tööle, et enda eest hoolitseda. Suislepp leidis ka oma töös, et lastekodu mõju hilisemale elulaadile sõltub sellest kui mitmes lastekodus laps on pidanud viibima ja millisteks on tänu lastekodu kasvatusideoloogiale moodustunud noore inimsuhted. Samuti uuris **Kallavus** (2002) Ida-Virumaa kuue lastekodu 320 kasvandiku elu-olu, kooliprobleeme ja muutusi võrreldes minevikuga ning kasvatajate kvalifikatsiooni ning töökorraldust. Uuringust selgus, et lastekodulapsed pole sageli rahul lastekodu elukorraldusega, kuna tunnetatakse raskusi seoses probleemidega toimetulemisel ja kardetakse tulevikku. **Ingrid Kask** (2006) uuris kui lapsekeskne on lastekodu igapäevaelu. Kuivõrd riiklik strateegia on rakendada lastekeskset lähenemist, vaatles Kask kuidas 1938. aastast tegutsenud lastekodu üleminek kulgeb – „kuidas kirjeldatakse muutusi seoses lapsekesksele hoolekandele üleminekuga ning milles väljendub lapsekeskne vaatenurk lastekodu argipäevas.“ Kask järeldas oma uuringu põhjal, et lapsekesksele hoolekandele üleminek on tähendanud eelkõige väliseid muutusi ehk majade renoveerimist ja formaalseid ümberkorraldusi. Samas ei ole tagatud lapsekeskset kasvatust ega kodutunnet.

Tartu Ülikooli tudengite **Alliku, Rebase ja Viigimetsa** poolt valminud (2004) uuringu „Klaasikillumäng ehk lastekodust lahkunud noorte iseseisva elu alustamine. Protsess ja mõjutegurid“ peamine eesmärk oli välja selgitada kuidas toimub lastekodulaste **iseseisvaks eluks ettevalmistamine** ning milliseks kujuneb nende elu pärast iseseisvumist. Uuringu tulemustena leiti, et lastekodust lahkunud noorte toimetulek hilisemas elus pole üldiselt hea. Takistavate teguritena nähti nii seadusandlust, riiklikku ideoloogiat, rahastamist kui ka riigi hoolekandesüsteemi. **Kaire Ratassep** (2004) kirjutas oma bakalaureusetöö teemal „Eesti laste- ja noortekodud kui kasvatusasutused“, et vaadata, milliseks on kujunenud lastekodu kasvandike sotsialiseerimisprotsess ja millised on lastekodu laste

väärtusorientatsioonid ja tulevikuplaanid. Uuringu tulemusena leidis ta, et noortekodud hõlbustavad noorte ettevalmistust täiskasvanuks saamisel. Lisaks järeltas ta intervjuudest hoolekandeesutuste töötajatega, et ellu astudes on lastel palju probleeme ja sageli ei kujuta lapsed tulevikku ette. Ratassepp täheldas ka, et lastekodulastel on koolis palju probleeme – ühelt poolt kogevad nad arusaamatut ja negatiivset kohtlemist oma päritolu tõttu, teisalt ei ole neil õppimisharjumust, mistõttu on neil sageli madal õppeedukus.

Merike Kaevu ja Kadri Soova (2009) poolt kirjutatud „Laste õigustel põhinev ilma vanemliku hoolituseta laste või vanemliku hoolituseta jäämise ohus olevate laste olukorra analüüsist“ ilmnes, et Eestis on vanemliku hoolituseta laste probleemide lahendamiseks tekkinud suundumus detsentraliseerimisele ja vastutuste delegeerimisele kohalikele omavalitsustele. Spetsiifilisemalt kritiseeriti ka olukorda, kus lapse vanematelt äravõtmise korral ei osutata enamasti perele mingeid äravõtmise järgseid tugiteenuseid, mis välistab ka võimaluse asenduskodu kasvandikul naasta oma bioloogiliste vanemate juurde. Lisaks leiti, et abi, mida riik ja kohalik omavalitsus pakuvad noorele hoolekandeesutusest ellu astumisel, on liialt väike. Sellistele noortele tagatakse vaid eluase ja sotsiaalteenused. **Kadri Soova (2009)** järeltas „Hoolekandest väljuvate noorte õiguste analüüsist“, et kohalike omavalitsuste rahalised võimalused ja praktilised oskused pakkuda noortele hoolekannet peale asenduskodust lahkumist on väga erinevad. Soova leidis, et kohalikud omavalitsused rakendavad sätet, mille kohaselt kohalik omavalitsus on kohustatud kaitsma asenduskodu kasvandiku kontakti oma kodukohaga ja looma tingimused lapse iseseisvumiseks, vaid lastele, kes tulevad tagasi väljastpoolt omavalitsuse haldusala. Vanemliku hooleta lastel, kes paiknevad kohaliku omavalitsuse haldusalas, pole samu garantiisid. Lisaks leidis Soova, et seadused järelhooldusteenuste reguleerimiseks on üldsõnalised, mistõttu kindlaksmääratud järelhooldusteenuseid ei ole ning pakutav sõltub omavalitsuse tahtest ja edumeelsusest.

Angeelika Leppik uuris oma bakalaureusetöös (2004) „Hälbiva käitumise konstrueerimine kriminaalhoolduses ühe maakohu kriminaalhooldusosakonna näitel“ kriminaalhooldusametnike arusaamu hälbiva käitumise, kliendi probleemide kohta ning tööd kriminaalhooldusel olevate klientidega. Paludes kriminaalhooldusametnikke määratleda ja kirjeldada kliente, oli üheks nimetatud kategooriaks „lastekodu lapsed“. Leiti, et suur osa neist on juba lapsest saati määratud sattuma kriminaalkorras karistatute ringi. Samas olid intervjueritud ametnikud seda meelt, et lastekodulastel puudub sageli ettevalmistus iseseisvaks eluks ja kuna nad ei oska toime tulla üksi rikuivad nad seadusi enesest sõltumatutel põhjustel.

Kadri Soo uuris 2005. aastal erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakuid ja kogemusi seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallaga. Uuritavateks olid peamiselt Eestimaa erikoolides õppivad noored ning turvakodudes ja lastekodudes elavad noored. Uurimusest selgus, et lastekodus elavate noorte hulgas oli narkootikumide korra proovinud või tarvitavaid respondente rohkem kui koolinoorte hulgas. Lisaks selgus, et iga viies küsimustikule vastanud lastekodunoor oli kogunud vähemalt ühte seksuaalse väärkohtlemise situatsiooni. Seksuaalset väärkohtlemist kogeti peamiselt noorukieas ning ohvriteks olid sagedamini tüdrukud ja väärkohtlejaiks enamasti poisid. Väärkoheldud noorte ja väärkohtlejate puhul ilmnes, et neil noortel oli ka madalam enesehinnang. Viimane võib aga põhjustada viha, lootusetust ning probleeme, millega on noorukil raske toime tulla.

4. UURINGU STRATEEGIA

4.1. Uuringu eesmärk

Kuigi siiani puudub Eestis järjepidev statistika asenduskodudest iseseisvunud noorte käekäigu kohta, saab erinevate eelnevalt toodud uuringute põhjal öelda, et **sageli ei tule asenduskodust pärit noored eluga toime** ja satuvad seetõttu teistesse riigi poolt ülalpeetavatesse hoolekandeesutustesse (varjupaigad, kinnipidamisasutused, jne). Riigikontrolli audit (2009) näitas, et kohalike omavalitsuste esindajate hinnang asenduskodust elluastujate hilisema toimetuleku kohta on suhteliselt negatiivne: vaid 29% leidis, et asenduskodus viibinud lapsed saavad hakkama, 17% et nende toimetulek on rahuldav ning tervelt 45% leidis, et lapsed ei saa hakkama. Oma arvamust avaldas 56 erinevate omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajat.

Lisaks uuringutele, mis käsitlevad asenduskodu noorte vähestest teadmistest ja oskustest tulenevaid ebaõnnestumisi iseseisvumisel, on kritiseeritud ka kohalike omavalitsuste tuge, mis on tänu erinevatele omavalitsuse võimalustele ja ressurssidele äärmiselt ebaühtlane. Nii hoolekandest lahkumise ettevalmistamine, kui ka järelhooldusteenused, mida tuleks pakkuda noore toetamiseks iseseisva elu alustamisel, pole määrustega kindlaksmääratud ja on ebatäpsed. Sellest tulenevalt on praegu **asenduskodukasvandikele pakutavad tugi- ja järelhooldusteenused piirkonniti erinevad** ja sõltuvad omavalitsuse ressurssidest ja ka ametniku nägemusest abi osutamiseks. (Soova 2009)

Kuigi kohalikele omavalitsustele sätestatud seadused on üldsõnalised, on selgelt reguleeritud asenduskodu noorte jaoks hetk, millal nad peavad asenduskodust ellu astuma, samas kui keskmistel noortel on see paindlik ja mitte regulatsioonidest lähtuv. Sotsiaalhoolekandeseaduse kohaselt saab noor olla asenduskoduteenusel õppeperioodi vältel (kuni bakalaureuse astmeni) või kuni 18nda eluaastani, pärast mida tuleb noorel asenduskodust iseseisvalt elu alustada. Samas hiljutiste uuringute põhjal on leitud, et noorte üleminek täiskasvanuikka on pigem sõltuv noore psühholoogilisest seisundist (Nugin 2009). Seega võib öelda, et kuigi seadus käsitleb iseseisvaks täiskasvanuks saamist bioloogilise (ehk vanuse) ja sotsiaalse rolli (õppeasutusest lahkumine iseseisvasse ellu) ülemineku kaudu, on selline lähenemine uuringutes üha sagedamini ümber lükatud.

Lähtudes sellest, et seaduste kohaselt peaks noor olema valmis omaette elu alustama kas 18-aastaseks saades või haridustee lõpetades, peaks asenduskodu noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks olema põhjalikum kui tavalistel noortel, kellel on võimalik nooruse piire katsetada ja vajadusel tuge saada oma perekonnalt. Samas, nagu eelnevatest peatükkidest selgus, on asenduskodu noorte iseseisva elu ettevalmistus üldjuhul palju kesisem kui tavalistel noortel – seda nii minevikust tingitult psühholoogiliste läbielamiste tõttu, kui ka elementaarsete oskuste ja teadmiste poolest.

Käesoleva uuringu eesmärk on leida lahendusi, **kuidas Eesti asenduskodudest ellu astuvate noorte iseseisvumist hõlbustada ja sellest tulenevalt:**

- millist ettevalmistust peaksid asenduskodud selleks oma kasvandikele pakkuma;
- milline peaks olema kohalike omavalitsuste panus tugiteenuste ja järelhooldusteenuste pakkumise näol.

Selle saavutamiseks analüüsisime kogutud andmete põhjal, millised on lüngad asenduskodu noorte iseseisvaks toimetulekuks vajalikes teadmistes ja oskustes. Teiseks viisime läbi pool-struktureeritud telefoniintervjuud kohalike omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajatega, et saada ülevaade kohalike omavalitsuste võimalustest ning praktikatest seoses asenduskodust iseseisvuvate noortele pakutavate tugi- ja järelhooldusteenustega. Eesmärk oli tuua välja, millised on kohalike omavalitsuste takistused teenuste pakkumisel ning anda ülevaade ka headest praktikatest, mida on kasutatud.

4.2. Uuringus kasutatavad mõisted

Mõiste „**asenduskodu**“ võeti kasutusele 2007. aastast ja hakati kasutama ka Eesti seadustes, mis kehtestavad asenduskoduteenuse osutamise seonduvat. Mõistet „lastekodu“ ei peetud piisavalt

täpseks, kuna selle all võis mõista ka lapse ajutist varjupaigas viibimist (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit ... 03.10.2010). Samas on rahvasuus endiselt kasutuses lastekodu ja samuti kasutavad seda mõistet asenduskodude kasvandikud. Seetõttu on küll antud uurimuse analüüsis kasutatud kontseptsiooni „asenduskodu“, kuid noorte seas läbi viidud ankeetküsitluses oli segaduse vältimiseks kasutusel mõiste „lastekodu“. Samuti on osaliselt lastekodu mõistet kasutatud ka varasemaid uuringuid käsitlevas peatükis, kuna uuringud käsitlesid lastekodude perioodi (enne 2007. aastat).

Sotsiaalhoolekande seaduse (RT I 1995, 21, 323)kohaselt on **noortekodu** riiklik hoolekandeesutus, mis on mõeldud asenduskodust, erivajadustega õpilaste koolist või koolkodust pärit või vanemliku hoolitsuseta jäänud üle 15-aastastele noortele elamiseks ja rehabilitatsiooniks. Mõningates asenduskodudes ja ka käesolevas uuringus nimetatakse **noortekoduks või noortemajaks** asenduskodudes kasutusele võetud iseseisvumise faasi hõlbustamiseks noortele mõeldud elamut. Noortekodudesse liiguvad noored üldjuhul pärast põhikooli lõpetamist ja alustavad pool-iseseisva elu elamist. Noortekodus on ööpäevaringselt olemas üks pedagoog, kuid üldiselt peavad noored ise toime tulema majapidamistöödega ning valmistama enestele hommiku- ja õhtusöögi. Samuti peavad noortekodu kasvandikud koos ettenähtud rahasummaga toime tulema – ostma ise endale toiduained, et hommikul ja õhtul kõht täis saaks, jne. Noortekodu kui pool-iseseisev faas on kasutusel SOS Lastekülades, Maidla Lastekodus, Palivere Laste- ja Noortekodus ja Tartu Kristlikus Noortekodus.

Perevanema süsteem tähendab asenduskodu toimimist perekeskse alternatiivina – ehk koos hoolealuste laste ja noortega elab ka perevanem, kes elab ööpäev läbi koos kasvandikega. Perevanemaga asenduskodu peres tohib olla kuni 6 last, kelle eest hoolitsevad perevanemad (Riigikontrolli aruanne Riigikogule 2009).

Antud uurimuse kontekstis tähendab **noor** 15-24 aastast asenduskoduteenusel viibivat inimest ning **asenduskodust iseseisvunud noorena on** käsitletud asenduskodu kasvandikku, kes võib/peab seaduse järgi asenduskodust lahkuma ja alustama iseseisvat elu. Teisisõnu noor, kes on vähemalt 18-aastane ja kellel ei ole õpingud pooleli.

Järelhooldusteenuse all mõeldakse laste hoolekandeesutuses või kasuperes täisealiseks saanud noore abistamist ja toetamist iseseisva elu alustamisel. Järelhooldusteenuseid on iseseisvunud noortele kohustatud pakkuma kohalik omavalitsus, kust noor on asenduskoduteenusel määratud.

Sotsiaalhoolekande seaduse § 29¹ alusel tuleb isikule, kes vajab iseseisva toimetuleku parandamiseks pikaajalist ja mitmekülgset abi, osutada seda **juhtumikorralduse** põhimõttel. Seaduse kohaselt tähendab see:

- 1) isiku juhtumi hindamist
- 2) eesmärkide püstitamist ja tegevuste planeerimist,
- 3) **juhtumiplaani** ja selle juurde kuuluva tegevuskava koostamist,
- 4) isiku nõustamist ja juhendamist tegevuskava täitmisel,
- 5) tegevuste läbiviimist erinevate isikute või asutuste poolt,
- 6) tulemuste hindamist ning vajaduse korral juhtumiplaani ning selle juurde kuuluva tegevuskava muutmist.

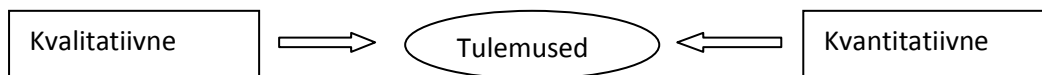
Alates 2008. aasta algusest kehtib sotsiaalministri määrusega juhtumiplaani vorm, mida tuleb täita iga vanemliku hoolitsuseta lapse või noore asendushooldusele suunamisel. Juhtumiplaan on informatiivse tähendusega kirjalik dokument, mis koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja tema probleemide lahendamist käsitlevast tegevuskavast. Tegevuste plaan sisaldab eesmarke, tegevusi, tegevuste elluviijaid, tähtaegasid jpm. Juhtumiplaanile kirjutab lisaks kohaliku omavalitsusüksuse sotsiaalvaldkonnaga tegelevale ametnikule või volitatud isikule alla ka isik, kellele juhtumiplaan on koostatud. Sellega kinnitab abivajav isik, et on tutvunud juhtumiplaani sisuga ning et osaleb juhtumiplaanis nimetatud tegevuste elluviimisel. (RT I 1995, 21, 323)

4.3. Uuringu metodoloogilised lähtekohad

Käesolevas uuringus on kasutatud kombineeritud uurimismeetodeid ehk kvalitatiivseid ja kvantitatiivseid uurimismeetodeid. Kuigi kvalitatiivset ja kvantitatiivset uurimismeetodit on esitatud kui kahte fundamentaalselt erinevat paradigma, mille kaudu uurida sotsiaalseid nähtusi, on viimastel aastatel üha rohkem hakatud survet avaldama nende kahe paradigma ühildamiseks. Metodoloogia eesmärk on aidata mõista uurimisprobleemi võimalikult laiahaardeliselt, mistõttu tuleb panustada protsessi. (Brannen 2004)

Kvalitatiivsete uurimismeetoditena on antud uuringus kasutatud nii süvaintervjuusid kui ka poolstruktureeritud intervjuusid, kvantitatiivsete uurimismeetoditena viidi läbi ankeetküsitlus. Täpsemalt saab nii kvantitatiivsete kui ka kvalitatiivsete andmete kogumisviisidest ning valimi moodustamisest lugeda peatükkidest 5.1.1 ja 6.1.

Kombineeritud meetodit, kus on kasutusel kaks erinevat andmete kogumise meetodit, suunamaks erinevaid, kuid teineteist täiendavaid uurimuse aspekte, nimetatakse komplementaarseteks (ik *complementary*) (vt ka Joonis 1). (Brannen 2004) Sellise kombineeritud meetodi puhul kasutatakse kvalitatiivseid meetodeid näiteks sotsiaalsete protsesside mõistmiseks ja kvantitatiivseid mõõtmaks assotsiatsioone ja statistilist üldistatavust (Hammersley 1996). Ka käesoleva uuringu puhul oli kombineeritud meetodite kasutamise eesmärk ammutada mõlematest andmekogumi analüüsides komplementaarset ehk teineteist täiendavat teadmist.

Joonis 1. Komplementaarne kombineeritud meetod, Steckler *et al.* (1992) järgi

Antud uuringu puhul viidi ankeetküsitlused läbi eesmärgiga, et kaardistada asenduskodude 15-24 aastaste noorte teadmisi ja oskusi, mis võivad iseseisva elu jaoks vajalikuks osutuda. Lastekaitse- või sotsiaaltöötajatega läbi viidud intervjuude eesmärk oli teada saada milliseid võimalusi ja riigipoolseid tugiteenuseid näevad intervjuueeritavad asenduskodudest iseseisvumise hõlbustamiseks. Seega kuigi uurimisküsimused erinevate meetodite puhul olid erinevad, on üldine eesmärk siiski leida lahendusi asenduskodu noorte iseseisvumise hõlbustamiseks ning seetõttu täiendavad mõlematest meetoditest ammutatud andmekogumid teineteist.

4.4. Kombineeritud uurimismeetodite analüüsimine

Kvalitatiivsete uurimismeetodite kasutamise eesmärk on leida tähendusi ja tõlgendusi sotsiaalses maailmas kogetule. (Corti *et al.* 2004) Kvantitatiivsete andmete kogumise eesmärk on esitada üldistatavaid ja faktilisi andmeid. (Steckler *et al.* 1992)

Käesolevas uuringus kasutati kvantitatiivsete andmete kogumiseks kvalitatiivset meetodit süvaintervjuude näol, kujundamaks kvantitatiivsed mõõdikud ehk ankeetküsitluse küsimused. Nende meetodite järjestikusest kombineerimisest saab täpsemalt lugeda peatükist 5.1.

Andmeid koguti kombineeritud meetodiga, analüüsiti erinevate meetoditega kogutud andmeid eraldi, vaadeldi analüüse koos ja kombineeriti tulemusi. Kui mõlemaid meetodeid on kasutatud võrdselt, kasutatakse sageli mõlemast lähenemisest tulenevaid järeldusi. Kui mõlematest meetoditest tulenevad andmed viitavad samale järeldusele, saab järeldus kinnitust; kui aga erinevate meetodite tulemustes esineb vastuolu, tuleb seda kirjeldada ning analüüsida millest lahknevus tuleneda võib. (Steckler *et al.* 1992) Käesolevas uuringus on kasutatud eelnevalt kirjeldatud lähenemist ja andmete analüüsimise meetodit.

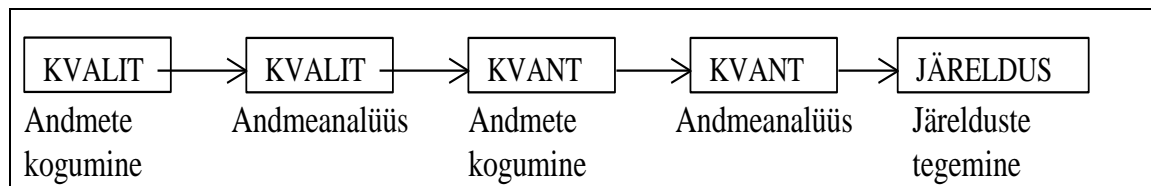
5. ASENDUSKODUDE NOORTE VALMISOLEK ISESEISVAKS ELUKS

5.1. Kasutatud meetod

5.1.1. Uuringu disain

Uuringu raames viidi läbi ankeetküsitlused asenduskodudes elavate 15-24 aastaste noorte seas. Ankeetküsitluse eesmärk oli kaardistada noorte iseseisvumisvalmidust ja nende iseseisvumisega seotud probleeme ja ootusi.

Ankeetküsitluse koostamiseks viidi eelnevalt läbi viis süvaintervjuud juba asenduskodudest iseseisvunud noortega, mõistmaks millised on noorte kogemused iseseisvumisega ning rahulolu asenduskodust saadud ettevalmistusega. Intervjuude läbiviimine oli ankeetküsitluse ettevalmistavaks etapiks. Intervjuude käigus kogutud info, rahvusvaheliste uuringute, akadeemilise kirjanduse ja teemaga seotud Eestis läbiviidud uuringute (Eesti elanike õigusteadlikkuse uuring, Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring) põhjal koostati detailne küsimustik peagi iseseisvivate noorte elluastumisega seotud oskuste ja teadmiste kaardistamiseks. Sellist kvalitatiivse ja kvantitatiivse meetodi kombinatsiooni võib nimetada meetodite järjestikuseks kombineerimiseks (vt ka Joonis 2), kus on soov välja selgitada sotsiaalse fenomeni olemus ja seejärel kontrollida seda suurema valimi peal (Creswell *et al* 2003). Samuti on sellist meetodit nimetatud kaasaaitamiseks (ik. *facilitation*) ehk kui ühte tüüpi andmete kogumine aitab kaasa teist tüüpi andmete kogumisele (Hammersley 1996).

Joonis 2. Meetodite järjestikune kombineerimine, *facilitation*. Creswell *et al.* (2003)

Ankeetküsitlustele eelnenud süvaintervjuud transkribeeriti ja nende analüüsi põhjal kujunesid hüpoteesid ning teemad, mida lisaks eelnevalt mainitud rahvusvaheliste uuringute ja akadeemilisele kirjandusele kasutati ankeetküsitluse koostamisel. Süvaintervjuude põhjal kujunenud ankeetküsitluses käsitletavat teemad olid järgmised:

- Asenduskodude rakendusvormid - noortemaja/noortekodu ja perevanemasüsteem.
- Asenduskodude noorte igapäeva tegemisi puudutavad teadmised ja oskused (alates toidu valmistamisest lõpetades ahju kütmisega).
- Õigusalsed teadmised ja erinevate institutsioonide usaldatavus
- Sotsiaalsed oskused ja lähedased suhted.
- Töö, ise-majandamine ja raha kasutamine.
- Interneti ja arvuti kasutamine.
- Haridus ja huvialaringid
- Valmisolek iseseisva elu alustamiseks ja plaanid iseseisvaks eluks
- Tervise- ja seksuaalkäitumine

Nagu eelnevalt mainitud, kasutasime kvantitatiivse andmete kogumise meetodina ankeetküsitlust, mis võimaldab uurimistulemusi tõlgendada ja mõõta arvudes. Kvantitatiivsete meetodite eesmärk on saada võimalikult objektiivseid empiirilisi andmeid täpselt piiritletud objektide kohta. Käesoleva uuringu puhul kasutati asenduskodu noorte teadmiste ja oskuste mõõtmiseks, struktureeritud küsimustikku ehk ankeetküsitluses ei olnud üldjuhul avatud väljaga vastuseid (vt ka peatükk 10.1 ja 10.2).

5.1.2. Uuringu valim

Asenduskodude noorte seas läbi viidud küsitluse puhul oli tegu kõikse küsitlusega – teisisõnu oli eesmärk küsitleda kõiki Eesti asenduskodudes elavaid 15-24 aastaseid noori (v.a. noori, kes ei hakka tulevikus päris iseseisvalt elama teatava raskusastmega puude tõttu). Ankeetküsitlused olid noortele anonüümsed, kuid arusaamatuste tekkimise korral oli asenduskodude noortel võimalik küsida kohalviibiva eelneva küsitlejakoolitusega inimeselt nõu. Kuna eelnevalt asenduskodudest saadud info põhjal selgus, et ligikaudu neljandiku asenduskodude noorte peamiseks suhtluskeeleks oli vene keel, viidi ankeetküsitlus läbi ka venekeelsena (vt ka peatükk 10.2).

Ankeetküsitluste läbi viimiseks saadeti uuringumeeskonna poolt vastav e-mail Eesti asenduskodude personalile. Kui asenduskodus leidis vastavas vanusegrupis noori ning asenduskodude personal nõustus küsitluse läbiviimisega, lepiti uuringu meeskonna liikme poolt kokku aeg asenduskodu külastamiseks. Ankeetküsitlused viidi läbi 24 asenduskodus. Põhjused, miks osad asenduskodud ei soovinud oma 15-24-aastaste kasvandike seas ankeetküsitluste läbiviimist, olid erinevad – mõningates asenduskodudes olid selles vanuses noored vastava puude astmega, mis ei võimaldaks neil täiesti iseseisvalt elu alustada; oli ka asenduskodude juhatajaid, kes arvasid, et noored ei taha vastata; ning mõnel juhul ei põhjendatud oma eitavat vastust. Andmete kogumise protsessi eest oli vastutav SOS Lasteküla Eesti Ühing ning see vältas 2010. aasta oktoobrist detsembrini. Ankeetküsitlusele vastamine oli noortele anonüümne. Küsitluse läbiviimise ajal viibis küsitlejakoolitusega assistent noorte läheduses – ühest küljest eesmärgil anda vajadusel nõu küsimuste arusaadavuse osas, teisest küljest, et tagada noortele võimalus segamatult ankeetküsitlust täita. Kuna tegu oli 15-24 aastaste noortega, kes sageli ei resideerunud enam täielikult asenduskodus (mitmete noorte kool ning ühiselamu asusid teises linnas või elati toetatud elamisel), oli võimatu leida kõigis asenduskodudes aega, mil kõik sihtgrupi noored kohal viibiksid. Seetõttu leppis ankeetküsitluste läbiviija kokku aja, mil kõige enam selliseid noori kohal viibis ning ülejäänud noortele jättis paberkandjal ankeetküsitluse margi- ja aadressiga varustatud ümbrikusse. Ankeetküsitluste läbiviimise käigus täitis koha peal (ehk asenduskodus küsitlejakoolitusega assistendi juuresviibimisel) 111 noort ankeedid. Sajale noorele jäeti erinevatesse asenduskodudes ümbrikuga varustatud ankeet, millest laekus vastustena 65%. Andmed sisestati ning analüüsiti kasutades andmeanalüüsiprogrammi Excel.

Tabel 2. Uuringu valim

Valimi maht		Üldkogumi maht*	Vastamise %
Kohapeal täidetud	Ümbriku teel laekunud		
111	65	315	56%

* - üldkogumi maht tähistab 15-24-aastaste noorte arvu, kes laekunud e-mailidele tuginedes asenduskodudes 2010. aasta sügisel asenduskodude teenusel elasid ja olid peagi alustamas iseseisvat elu. Üldkogumi maht ei sisalda andmeid noorte kohta, kelle asenduskodud ei soovinud uuringus osaleda ja/või kelle kohta andmed puuduvad.

5.2. Üldine vastajate profiil

Küsimustikule vastas 176 14-24 aastast asenduskodu kasvandikku, nendest 54% oli naissoost ja 46% meessoost. Kuigi eesmärk oli küsitleda noorukeid alates 15. eluaastast, vastasid mõningal juhul 14-aastased noored, kes olid peagi 15-aastaseks saamas. 134 (76%) vastanut oli eesti rahvusest, 36 (20%) vene rahvusest ja 5 (3%) olid mõnest muust rahvusest. 144le (81%) vastanule oli tavapärase suhtluskeel eesti keel ja 39 (19%) vastanule vene keel. Siinkohal tasub märkida, et 17 (10%) noort olid märkinud nii eesti- kui ka vene keele oma tavapäraseks suhtluskeeleks. Vastanute keskmine vanus oli 17-18 aastat, (vt ka Tabel 3) kus naissoost vastajate keskmine vanus oli 17,6 ja noormeestel 17,4.

Tabel 3. Vastajate vanuseline jaotus

Vanuseline jaotus	Sagedus	Protsent
14	7	4%
15	21	12%
16	37	22%
17	23	13%
18	31	17%
19	21	12%
20	14	8%
21	11	6%
22	1	1%
23		0%
24	1	1%
vastamata	9	5%
KOKKU	176	100%

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Keskmiselt olid vastanud noored viibinud asenduskodudes 7,3 aastat. Asenduskodus viibimise perioodid jäid 18 aasta ja vähem kui aasta vahele. Peamiselt on vastanud elanud ühes asenduskodus, kuigi oli ka noori, kes olid oma elu jooksul viies erinevas lastekodus viibinud. Vastanute seas oli neid, kes olid sündimisest saati olnud asenduskodu teenusel, kuid keskmine vanus, mil esmakordselt asenduskodus elama asuti, oli 9-aastaselt ja keskmiselt olid lapsed elanud 8 aastat koos oma bioloogiliste vanematega. Oma sugulaste juures oli 17% vastanutest elanud ja keskmiselt 5,7 aastat. 18% vastanutest oli elanud ka kasupere juures ning keskmiselt oli kasuperes viibimise ajaks 4 aastat. Vastanute hulgas oli ka noori, kes olid elanud ka varjupaigas-turvakodus, rehabilitatsiooni keskuses jne.

40% vastajatest elas vastamise ajal või oli elanud enne seda noortekodus või noortemajas.

Ankeetküsitluses küsisime noortelt kas lastekodus, kus nad elavad on rakendatud perevanema süsteemi ja selgitasime, mida me selle all silmas peame (vt ka 10.1). Vastustele tuginedes saab öelda, et veidi enam kui pooled noortest elasid osaliselt või täielikult perevanema süsteemiga asenduskodus. Peaaegu kümnendik ei osanud öelda, kas asenduskodus, kus nad elavad on perevanemasüsteem rakendunud. Ilmselt aga ei osanud oma asenduskodu rakendumisvormi hinnata veelgi rohkem vastanuid, kuna mõningatel juhtudel oli näha, et sama asenduskodu noored olid vastanud antud küsimusele erinevalt (mõne meelest oli nende asenduskodus perevanema süsteem, teise meelest mitte). Mitmeti tõlgendatavusest annab tunnistust ka see, et kui palusime noortel hinnata, kui mitu last elab nendega koos ühes peres, varieerusid vastused ühest neljakümnevieni. Sellest võib järeldada, et mõned vastajad pidasid „üheks pereks“ toakaaslast ja teised kogu asenduskodu. Seega ei ole asenduskodude noored kuigi hästi kursis terminitega, mida seadustes kasutatakse.

Üks neljandik vastajatest ei ela asenduskodus peredes. Perevanema ja peresüsteemiga asenduskodudes elas keskmiselt peredes 8 last või noort. Arvestades, et riikliku strateegia kohaselt on eesmärgiks seatud, et kuni 2010. aastani võis ühes asenduskoduperes olla kuni 10 last, alates 2010. aastast võiks ühes asenduskoduperes olla kuni 8 last (Sotsiaalministeerium, asenduskodu ...

18.01.2011), võib seaduse kohaselt pidada perede suurust eesmärgipäraseks. (vt ka Tabel 4) Teisalt on oluline näha, et noori, kes elas enam kui 9 lapsega peres, oli 43% neist, kes elasid perevanema süsteemiga asenduskodudes ja nagu lõigu alguses mainitud, ei elanud veerand noortest (enese hinnangul) perevanema süsteemiga asenduskodus. Ka Riigikontrolli auditis (2009) uuriti, kui palju lapsi elab asenduskodude peredes ning leiti, et ühes peres elas keskmiselt 8,9 last, samas oli üle 10 lapsega peresid 33 ja need asusid 16 asenduskodus ehk 45,5%-s asenduskodudest ei vastanud pere suurused seaduses ettenähtud arvule. Lubatust suuremate perede põhjusteks olid peamiselt vajadus jätta õed-vennad kokku, võtta vastu puude-spetsiifilisi lapsi, ruumipuudus ning laste viibimine nädala sees kaugemal paiknevas koolis.

Tabel 4. Perevanema süsteemiga asenduskodude perede suurus

Peres elavate laste arv	Sagedus	Protsent
<3	13	10%
4	8	6%
5	13	10%
6	4	3%
7	15	11%
8	14	10%
9	18	14%
10	13	9,8%
11	8	6%
12	6	4%
13>	12	9%
Vastamata	9	7%
KOKKU:	133	100%

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Küsimuse puhul, mitu last või noort elab sinuga koos ühes toas, varieerusid vastused nullist neljani. Keskmiselt aga elavad noored kahekesi toas, ehk peale nende on veel üks toakaaslane.

5.3. Iseseisvaks eluks valmisolek

Mitmetes uuringutes (Kallavus 2002; Ratassepp 2004) on tõdetud, et noortel on küll huvi iseseisvasse ellu astuda, kuid sageli nad ka kardavad hetke, mil neil tuleb asenduskoduteenuselt lahkuda ja eluga ise toime tulla. Uurisime noortelt, kas nad on mõelnud asenduskodust lahkumisele, milliseks peavad nad oma valmisolekut iseseisva elu alustamiseks ja milliste tingimuste olemasolek on neile tähtis enne omaette elama asumist.

Enam kui pool (56%) küsitlusele vastanutest on mõelnud asenduskodust lahkumisele ja iseseisva elu alustamisele, kuid ei oma kindlat plaani iseseisvumiseks. Neljandik vastajatest on planeerinud elluastumist ning ülejäänud (19%) ei ole sellele veel mõelnud. Mõistetavalt ei olnud sellele küsimusele veel mõelnud nooremad, 16-17-aastased vastajad. Lisaks selgus, et peaaegu kolmveerand vastajatest leiab, et nende valmisolek iseseisva elu alustamiseks on hea. Neid, kes ei hinnanud oma valmisolekut heaks, oli veidi enam kui neljandik vastajatest.

Ligikaudu viiendik küsitlusele vastanutest ei osanud ennustada mitme aasta pärast ta asenduskodust lahkub. Keskmiselt arvati, et lahkutakse ligikaudu kolme aasta pärast. Sageli vastati ka et kooli lõppedes, kuid kuna asenduskodus on võimalik elada kuni noor õpib haridusasutuses, siis vastasid paljud noored ka, et asenduskodust lahkumine sõltub kooli sissesaamistest.

Kõige olulisemaks pidasid vastajad, et asenduskodust lahkumise ajaks oleks neil olemas eluase (98% leidis, et see on kas väga oluline või pigem oluline). Samuti peeti oluliseks hariduse või eriala omandamist enne asenduskodust lahkumist (96%). Töökoha olemasolu oli väga oluline veidi enam kui kolmveerandile vastajatest ning 19%le pigem oluline. Ka säästude omamine oli enam kui pooltele noortele väga tähtis, kuid võib öelda, et võrreldes eluaseme, hariduse ja tökohaga oli säästude omamine väiksema tähtsusega. Kõige vähem peeti vajalikuks, et asenduskodust lahkumise ajaks oleks olemas elukaaslane: 18% vastajatest pidas seda väga oluliseks, ligikaudu kolmandik vastajatest pidas elukaaslast „pigem oluliseks“ ja teine kolmandik leidis, et pigem pole elukaaslase eelnev olemasolu tähtis. (vt ka Tabel 5) Elukaaslase olemasolu tähtsustamises asenduskodust lahkumise ajaks ei olnud soolisi erinevusi.

Tabel 5. Tingimused lastekodust lahkumiseks

Kui oluline on Sinu jaoks see, et lastekodust lahkumise ajaks on Sul olemas ...	Väga oluline	Pigem oluline	Pigem ei ole oluline	Ei ole oluline
...eluase	91%	7%	1%	2%
...töökoht	77%	19%	2%	2%
...elukaaslane	18%	34%	33%	16%
...haridus/eriala	83%	13%	3%	1%
...säästud	58%	33%	9%	0%

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

5.3.1. Teadmised ja oskused iseseisva elu alustamiseks

Iseseisva elu alustamise valmisoleku mõõtmiseks palusime vastajatel ette kujutada ja hinnata olukorda, kus nad alustaksid kohe iseseisvat elu - milliseks hindaksid nad sel juhul oma teadmisi ja oskusi erinevate iseseisvumisega kaasnevate tegevuste osas. Lisaks uurisime spetsiifilisemalt noorte oskusi igapäevaseks toimetulekuks.

Antud küsimuste tulemuste puhul on aga oluline silmas pidada, et tegu on noorte subjektiivse hinnanguga oma oskustele ja teadmisele, mistõttu võivad mõningad teadmised ja oskused olla ülehinnatud või ka alahinnatud.

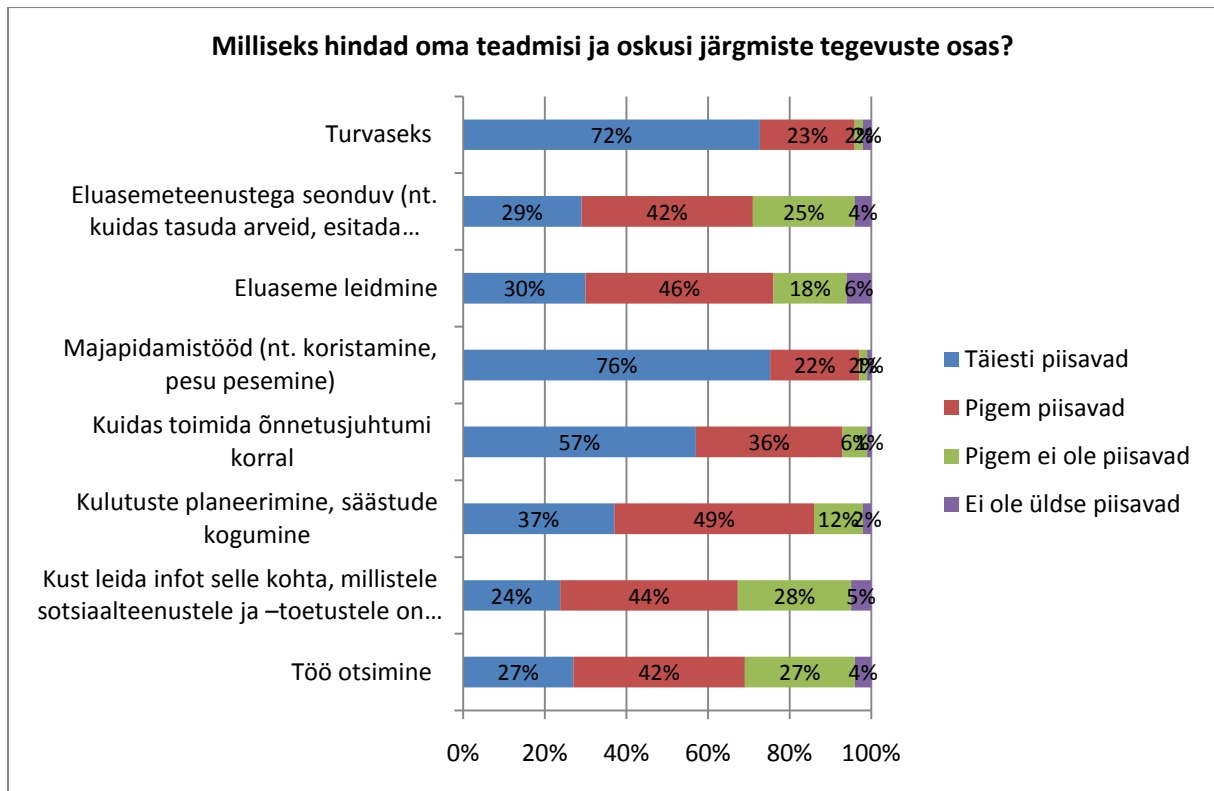
5.3.1.1. Üldised teadmised ja oskused

Töö otsimise ja sealhulgas töökuulutuste leidmise, CV kirjutamise, tööintervjuul käimise osas leidsid vastanutest 42%, et nende teadmised selles vallas on pigem piisavad. Täiesti piisavateks pidas oma teadmisi veidi enam kui neljandik vastanutest (27%). Oluline on aga näha, et peaaegu kolmandik vastajatest ei tundnud end töö otsimise teemades kindlalt. Iseseisvumise seisukohalt on töö leidmine aga määrava tähtsusega ning seda pidas oluliseks ka 96% noori (vt ka peatükk 5.3).

Ligikaudu pooled vastajatest (49%) leidsid, et **teadmised ja oskused kulutuste planeerimiseks ja säästude kogumiseks** on neil pigem piisavad. 37% tundis end selles küsimuses kindlalt valides vastusevariandi „täiesti piisavad“, 14% vastanutest ei pidanud oma sellekohaseid teadmisi piisavateks. (vt ka Joonis 3)

Kõige kindlamalt tundsid vastanud end **majapidamistöode** (ehk koristamise, pesu pesemise) oskuse osas. 98% leidis, et nende oskused selles vallas on kas täiesti või pigem piisavad. Ka Ratassepa uuringust (2004) Eesti laste- ja noortekodude kohta selgus, et peaaegu kõik vastanud oskasid tube koristada. See tuleneb ilmselt ka sellest, et asenduskodude kasvandikud peavad hoolitsema oma tubade puhtuse ja korra eest ning seda ka kontrollitakse kasvatajate poolt.

Joonis 3. Iseseisvumisega kaasnevate tegevuste oskused

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Nagu eelmisest alapeatükist selgus, on noortele väga oluline, et iseseisvasse ellu astudes, oleks neil eluase. Kuigi peaaegu kolm-neljandikku vastanuist tundis, et nende **teadmised eluaseme leidmise kohta** on täiesti või pigem piisavad, tundsid ülejäänud 24%, et nende teadmised pole selles osas piisavad.

Sarnaselt jaotus ka hinnang oma teadmistele **eluasemeteenustega seonduva** kohta ehk teadmised kuidas tasuda arveid, esitada näitused. 71% leidis, et nende teadmised selles osas on pigem või täiesti piisavad ning **neljandik vastajatest** oli seda meelt, et nendel pigem pole piisavaid teadmisi selles vallas.

5.3.1.2. Igapäevased iseseisva eluga kaasnevad tegevused

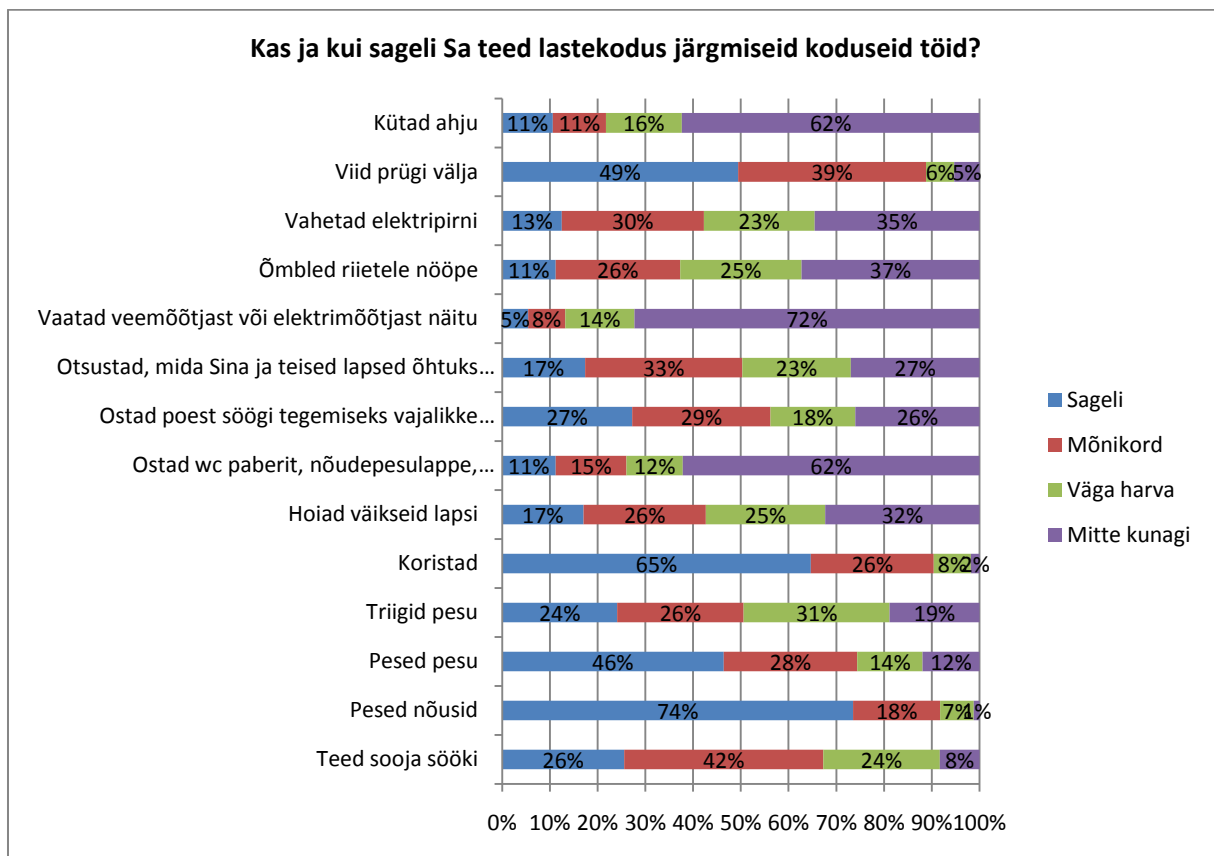
Iseseisvasse ellu astumisel on väga oluline, et noortel oleksid teadmised kuidas igapäevaselt enese eest hoolitseda ja teha vajalikke kodutöid. Samuti tuleb arvestada, et iseseisvasse ellu astumisel ja esimese eluaseme hankimisel ei pruugi elamispiinal olla selliseid luksusi nagu asenduskodus. Seda alates kokast, kes igapäevaselt süüa teeb, pesumasina kasutamise võimalusest, lõpetades elamispiina küttekehaga, milleks võib olla radiaatori asemel ahi. Seetõttu küsisime kui sageli noored elementaarseid majapidamistöid asenduskodus teevad ja kas nad on kokkupuutunud ka teiste potentsiaalselt eluks vajalike tegevustega.

42% vastajatest valmistavad mõnikord endale sooja sööki. Neljandik vastajatest **valmistab sooja sööki** enesele sageli ja teine neljandik väga harva. 8% aga ei ole kunagi kokkupuutunud sooja toidu

valmistamisega. Asenduskodu kasvandikepoolne **nõude pesemine** on asenduskodus enam levinud tegevus kui söögi valmistamine. Peaaegu kolmveerand vastajatest peseb asenduskodus sageli nõusid, 18% puutub nõudepesuga kokku mõnikord, ülejäänud 8% on seda teinud väga harva või mitte kunagi. (vt ka Joonis 4)

Pesu pesemisega puutuvad peaaegu pooled (46%) asenduskodu noored kokku sageli, 28% mõnikord, 14% on pesu pesnud väga harva ja 12% mitte kunagi. Pooled vastajatest pole **pesu triikinud** kunagi või on seda teinud väga harva, ülejäänud 51% on pesu triikinud sageli või mõnikord.

Joonis 4. Argiste toimetiste oskused

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Kuigi **väikeste laste hoidmise kogemus** pole igapäevases elus toimetulekuks elementaarne oskus, on kokkupuude väikeste laste hoidmisega kindlasti positiivne kogemus pere loomisel. Liitigi kui lapsevanemaks saades ei ole võimalik nõu küsida lähedalseisvatelt inimestel, on hea kui asenduskodust iseseisvunud noorel on mõningad teadmised väikeste laste eest hoolitsemise kohta. Kolmandik vastajatest ei olnud mitte kunagi hoidnud väikeseid lapsi. Laste hoidmisega olid vähem kokku puutunud noormehed. Neljandik olid lapsi hoidnud mõnikord ja sama palju väga harva. Sageli olid lapse hoidmisega kokkupuutunud 17% vastanutest.

62% vastajatest ei olnud iial ostnud poest wc paberit, nõudepesulappe, pesuvahendit või muid majapidamistarbeid. Sageli oli **majapidamistarvete ostmisega** kokku puutunud vaid 11% vastajatest. Teisalt üle poole vastanutest (56%) olid poest **ostnud söögi tegemiseks vajalikke toiduaineid**, kuid neljandik vastajatest polnud ka toiduainete ostmisega kunagi kokku puutunud. Kolmandik vastajatest olid mõnikord olnud otsustajateks, mida koos teiste kasvandikega lõuna- või õhtusöögiks süüa. 27% vastajatest ei olnud kunagi sellisel teemal otsust langetanud.

Iseseisvas elus toimetulekuks on oluline eluasemega kaasnevaid kohustusi teada ja osata. Sellisteks kohustusteks on näiteks **veemõõtjast ja elektrimõõtjast näidu vaatamine** ja sellest majahaldaja või elektrifirma teavitamine. Peaaegu kolmveerand (72%) vastajatest ei olnud mitte kunagi sellise

ülesandega kokku puutunud. Samas, kui noor on veemöörtjast ja elektrimöörtjast näidu võtmisega kokku puutunud kasvõi korra, võib öelda et nad on teadlikud sellise tegevuse protseduuridest.

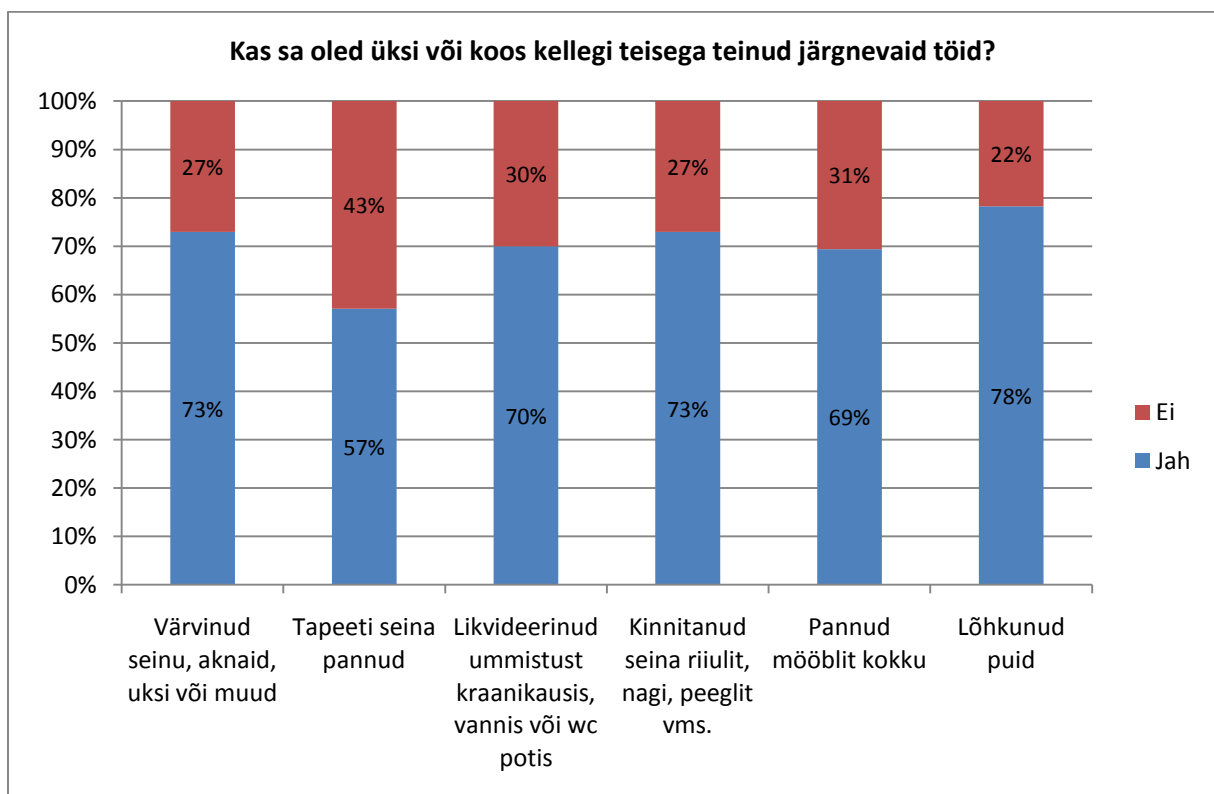
35% ei olnud elektripirni mitte kunagi vahetanud ning ülejäänud vastajad olid selle ülesandega kokku puutunud väga harva, mõnikord või sageli. Kuna **elektripirni vahetamise** oskus omandatakse paari kogemusega, ei ole siinkohal oluline kui sageli on noor sellise ülesandega kokku puutunud. Prügi välja viimiseks olid kokku puutunud enamused noori.

Kuna noorte rahalised väljavaated pärast asenduskodust iseseisvumist eluaseme üürimiseks või hankimiseks ei ole sageli väga head ning kesk-, elektri- või gaasiküttega korterite üürimine võib kaasa tuua külmaperioodidel suuri küttearveid, võib kokkuhoiu mõttes eluasemeks olla ka ahjuküttega eluase. Ka kohalike omavalitsuste poolt pakutavad korterid võivad mõningatel juhtudel olla ahjuküttega. Seetõttu uurisime, kas noored on ahju **kütmisega** kokku puutunud. 62% vastajatest ei olnud mitte kunagi ahju kütnud. 16% olid seda teinud väga harva ning ülejäänud olid ahjukütmisega kokku puutunud sageli või mõnikord. (vt ka Joonis 4. Argiste toimetiste oskused Joonis 4)

Samuti küsisime spetsiifilisemalt, kas noor on üksi või koos kellegi teisega kokku puutunud töödega, mis puudutavad eluaseme sisustamist, elementaarseid sanitaartöid jm. (vt ka Joonis 5)

73% ehk peaaegu kolmveerand vastajatest on värvinud seinu, uksi või muud. Sama suur osakaal noori on puutunud kokku riulit, nagi või peegli kinnitamisega seinale. Enam kui kolmveerand vastajatest on lõhkunud puid, kõige vähem on kokku puutunud aga tapeedi seina panemisega (57%).

Joonis 5. Eluaseme sisustamise ja sanitaartöödega seotud oskused

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Ligikaudu 70% oli ka neid, kes on kokku puutunud ummistuse likvideerimisega tualettruumist või vannitoast ning sama suur osakaal oli noori, kes on üksi või koos kellegi teisega pannud mööblit kokku. Siinkohal tuleb ka märkida, et 30% noorte kogematus seoses ummistuse likvideerimisega, tulenevad ilmselt asenduskoduteenusete määratud tervisekaitseõuete seadusest (RTL 2007, 63, 1127), mis näeb muuhulgas ette, et asenduskoduteenusete osutaja ei tohi alla 18-aastaseid lapsi

rakendada tualettruumi puhastamisel. Samas on see oluline oskus ja kuna 70% oli kokku puutunud ummistuse likvideerimisega, võib arvata suur osa noortest oli näinud kuidas seda teha.

Kuna tänapäeval käib arvete maksmine pangaülekannete kaudu, uurisime asenduskodu noortelt kas nad on kokku puutunud pangaülekannete tegemisega ja mil viisil nad vajadusel pangaülekannet teeksid.

60% vastajatest on teinud pangaülekannet ja kolmveerand vastajatest kasutaksid internetipanka, kui peaksid kellegi arvele raha maksma või mõne arve maksma. 13% vastanutest läheks pangakontoris ja teeks ülekande. Ülejäänud vastanud kasutaks kas makseautomaati, paluks kellegi abi, maksaks sularahas või teeks ülekande postkontoris.

Iseseisva elu alustamiseks peaks noorel olema olemas isikuttõendavad dokumendid, kuna vastasel juhul on tal võimatu erinevaid toetusi taotleda, tööle asuda või kasvõi reisida. Enamusel noortest on olemas sünnitunnistus (93%), ID-kaart (86%), pangakaart (81%) ja pass (80%). Vastanute seas ei olnud ühtegi noort, kellel puuduskid igasugused isikuttõendavad dokumendid. Internetipanga kasutajatunnus oli 67%il vastajatest, juhilubasid taotles 13% vastanutest ja 9%il noortest oli juhiluba olemas. Oskus autot juhtida võib noortele avada võimalusi enamatel ametikohtadel töötada, mistõttu on positiivne kui asenduskodu noored (kellel on vastav võimalus) saavad autojuhi load veel asenduskodu teenusel olles.

5.3.2. Keskkond ja elukoht, kus alustada iseseisvat elu

Ankeetküsitlustele eelnenud süvaintervjuudest ilmnest, et noored ei soovi alati tagasi elama minna valda või linna, kust nad kunagi asenduskodu teenusele määrati ja kuhu nende bioloogilised vanemad on sisse kirjutatud. Põhjuseid, miks ei soovita oma elukohajärgsesse kohalikku omavalitsusse tagasi pöörduda, oli mitmeid. Intervjueeritavad tõid põhjustena noorte negatiivse emotsiooni seoses lapsepõlve koduga, tööpuuduse, elukaaslase kodu teises kohalikus omavalitsuses või mõningatel juhtudel asukoha, mis noore jaoks on muutunud tundmatuks (kuna asenduskodu on asunud teises kohalikus omavalitsuses).

Ankeetküsitluses küsisime noortelt kas nad sooviksid sellesse valda/linna elama minna kust nad pärit on. Peaaegu kolmandik vastanutest soovisid kindlasti iseseisvudes minna elama valda või linna, kust nad pärit olid. Kolmveerand selliselt vastanutest olid aga pärit suurematest Eesti linnadest (Tallinnast, Tartust, Pärnust, Kohtla-Järvelt jne). Suurematest Eesti linnadest olid ka pärit need 29% vastanutest, kes polnud veel päris kindlad oma seisukohas ja arvasid, et võib olla sooviksid nad päritolu linna/valda elama minna. 40% vastanutest leidis, et nad pigem või kindlasti mitte ei soovi minna elama paika, kust nad pärit on.

Nagu eelneva küsimuse vastustest selgus, ei hinda peaaegu neljandik noori oma teadmisi eluaseme leidmisel piisavaks. Küsisime ankeetküsitluses noortelt ka konkreetsemalt „Mis Sa arvad, kui Sa praegu iseseisvat elu alustaksid, kust Sa saaksid omale eluaseme?“. Kõige enam ehk 39% noortest olid seda meelt, et saavad korteri kohaliku omavalitsuse kaudu, 22% soovis korteri üürida, 17% arvas, et läheb sõprade, tuttavate või sugulaste juurde elama, 10% ei teadnud, kust nad eluaseme leiaksid, 6% ostaks korteri ning ülejäänud olid seda meelt, et lähevad elama kas ühiselamusse, tugikorterisse, vanemate juurde, kasuperesse, sugulaste poolt antud eluasemele, mitmed noored arvasid, et hakkaks oma tüdruk- või poiss-sõbra juures elama, vastusena oli mainitud ka võimalus saada sõjaväelt eluase. Oli ka vastanuid, kes juba omasid isiklikku korterit.

5.4. Juhtumiplaan

Peatükk 4.2 andis ülevaate juhtumikorralduse põhimõttest ning nõudest koostada juhtumiplaan iga asenduskodu noore kohta. Oluline on veelkord mainida, et asenduskodu kasvandik peab allkirjaga kinnitama, et ta on tutvunud juhtumiplaani sisuga ning et ta osaleb juhtumiplaanis nimetatud

tegevuste elluviimisel. Põhimõtte osutada abi juhtumikorralduse põhiselt ning koostada juhtumiplaan iga asenduskodu noore kohta, on seadusena kehtinud alates 01.01.2008 ehk kolm aastat.

Vaatamata sellele, et seaduse järgi peaksid noored olema oma juhtumiplaaniga tutvunud, ei ole kolmandik noortest sellega tutvunud ning pea viiendik vastajatest ei tea, millega on juhtumiplaani näol tegu. Neljandik vastajatest on enda kohta koostatud juhtumiplaani täielikult läbi lugenud, 14% on teinud seda osaliselt ning ülejäänud 8% on oma juhtumiplaani näinud, kuid pole seda lugenud. Samuti ei ole pooltel vastajatest olnud võimalust kaasa rääkida oma juhtumiplaani tegevuskava koostamises. 27% on alati saanud kaasa rääkida oma juhtumiplaani koostamises ja ülejäänud 23% on seda teinud mõnikord.

See, et pooled noored ei ole oma juhtumiplaaniga tutvunud, selle koostamises osalenud või ei tea mis see on, näitab, et juhtumiplaani koostamisharjumus pole veel täielikult juurdunud. Nagu selgus ka telefoniintervjuudest lastekaitsetöötajatega, on paljudel asenduskodudel ja ka lastekaitsetöötajatel vanast ajast kujunenud oma arengukavade vormid ning mitmel juhul nimetatakse juhtumiplaani ka arengu- või tegevuskavaks. Viimane võib olla ka üheks põhjuseks, miks noored ei tea, millega on juhtumiplaani puhul tegu. Ka Riigikontrolli audit (2009) selgus, et juhtumiplaani täitmise süsteem pole veel täielikult rakendunud. Näiteks selgus, et 2008. aastal koostati juhtumiplaan õigeaegselt 45%-le asenduskodusse suunatud lapsele ja ülejäänud juhtudel hiljem.

5.5. Haridus ja huvialaringid

Enamus asenduskodu noortest, kes küsitlusele vastasid (95%) käis vastamishetkel koolis. Peaaegu pooled ehk 48% õppis üldhariduskoolis. Vastajaid oli alates kuuendast klassist kuni kaheteistkümnenda klassini, kõige enam aga 9. ja 8. klassis õppivaid noori. 43% noortest õppis kutsekoolis ning kõige enam olid noored valinud endale erialaks kokanduse, ehitusala, rätsepõmbleja või kodumajanduse eriala. Rakenduskõrgkoolis õppis 5 vastanut ja kõrgkoolis 9 vastanut (ehk kokku 9% vastanutest).

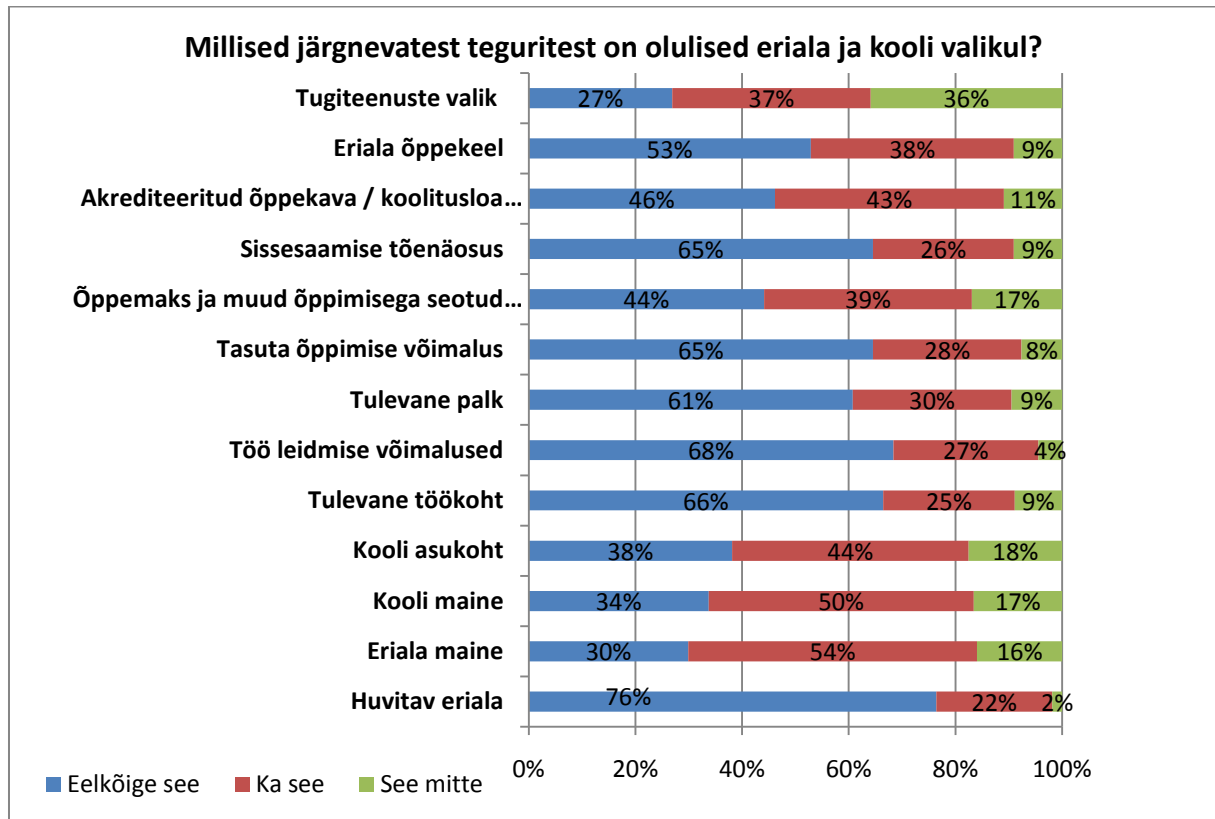
Noored mõistavad hariduse omandamise vajalikkust ning **40% noortest soovib omandada kõrghariduse ja 13% kutsekõrghariduse**. Veidi enam kui neljandik (26%) soovib kõrgeima haridustasemena omandada kutsehariduse ja 17% piirduks keskhariduse omandamisega. Vastanud noored, kes nägid kõrgeima haridustasemena keskharidust, olid suuremalt jaolt noormehed ja vanuses 16-17 aastat.

Ka 2004 aastal Ratasepa poolt läbi viidud uuring näitas, et paljud asenduskodude noored sooviksid pärast keskhariduse omandamist minna kõrgharidust omandama. Seega võib öelda, et asenduskodu noorukitel on ambitsioon omandada kõrgemat haridust.

Uurisime ka tegureid, mis olid noorte jaoks eriala ja kooli valikul olulised. Kõige olulisemaks peeti seda, et eriala oleks huvitav (76% pidas seda eelkõige oluliseks, vt ka Joonis 6). Ka tulevase töö perspektiiv oli noorte jaoks tähtis – nii pidasid eelkõige oluliseks noored töö leidmise võimalusi, tulevase töökoha olemasolu ja ka tulevast palka. 65% vastajatest pidas oluliseks tasuta õppimise võimalust ja tähtsat rolli mängis ka sissesaamise tõenäosus. Vastanud noorte jaoks oli vähemtähtsam eriala ja kooli maine ning kooli asukoht. Rohkem kui pooled (53%) pidasid oluliseks ka eriala õppekeelt. 46% vastanuist pidas tähtsaks, et õpitav eriala ja õppeprogramm oleks akrediteeritud. Huvitaval kombel oli vähem kui pooltele (44%) noortele oluline õppemaks ja muud õppimisega seotud kulud. Siinkohal võib oletada, et noortel on arusaam, et õppeperioodi vältel saavad nad elada asenduskodus või maksab näiteks kutsekoolis õppimise perioodil asenduskodu noorele päevaraha, kui kutsekoolis käimine eeldab asenduskodust eemal elamist. Teisalt eelneva küsimuste tulemustest johtuvalt nägi 40% vastajatest oma kõrgeima haridustasemena kõrgharidust ja 13% kutsekõrgharidust. Tänapäeval, mil riigieelarvelisel kohal õppivate tudengite osakaal moodustab

umbes kolmandik kõigist üliõpilastest (Kirch, M. 2006), tuleb kõrgharidust omandada soovivatel noortel arvestada ka võimalusega õppemaksu tasuda. (Vt täpsemalt Joonis 6)

Joonis 6. Olulised tegurid eriala ja kooli valikul

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Võimalused käia huvialaringides on noortele olulised mitmest küljest. Ühest küljest võivad huvialaringid ja trennid suunata noort oma erialavalikul, sageli on huvialaringides sarnase kutsumuse ja/või maailmavaatega lapsed, mistõttu on see koht sõprade leidmiseks ning meeldivaks aja veetmiseks, samuti võivad noored omandada huvialaringides eluks vajalikke oskusi, mida nad koolis või asenduskodus üldjuhul ei omanda. Huvialaringides käimine aitab noorel aega kasulikult veeta ja kujundada väärtusi. Mida rohkem on noorel huvialaringe ja hobisid, seda enam kahaneb tema võimalus kokku sattuda riskikäitumise ja õigusrikkumistega (Bradshaw et al. 2006).

62% noortest vastas, et neil on olnud asenduskodus elamise ajal võimalik käia huvialaringides või trennis, kus nad on soovinud käia. 31% oli saanud käia osades ringides ja trennides, kus nad oleksid soovinud osaleda. 7% ehk 11 noort pole saanud käia üheski ringis ega trennis, selliselt vastanutest kolmel oli määratud puue. Küsitlusele eelnevatest intervjuudest selgus, et mõnikord võib olla põhjus miks ei saa ühes või teises ringis noor käia ka logistiline. Kui asenduskodu asub väikeses maakohas, kust huvialaringi minekuks on vaja kasutada transporti ning kui busside liikumise ajad ei kattu huvialaringi toimumisaegadega, võib trennis või huvialaringis käimine seetõttu noorel ära jääda.

68% vastanutest oli käinud trennis või spordikoolis ning 44% vastanutest oli käinud tantsutrennis. Samuti populaarne oli muusikaga tegelemine – 35% noortest olid käinud laulukooris või –ringis ning 17% tegelema muusikaga muusikakoolis. 30% noortest oli käinud ka käsitöö- või puutööringis ning veidi vähem (28%) kunstiringis. Veidi enam kui viiendik asenduskodu kasvandikest oli osalenud ka näiteringi tegevuses ja 12% arvutiringis. 10% oli skaut või gaid ning samuti oli samas suurusjärgus noori olnud noorkotkas või kodutütar. 14 last (4 tüdrukut ja 9 poissi) ei olnud märkinud ühtegi trenni/huvialaringi. Need noored ei olnud samade lastekodude lapsed, mistõttu ei saa väita, et ühe

asenduskodu võimalused noortele huvialaringe pakkuda oleksid kesisemad kui teistel asenduskodudel.

5.6. Töökogemus ja teadmised isemajandamiseks

Töökogemuse omandamine enne asenduskodust lahkumist on oluline, et noorel oleks aimu, mida tööl käimine endast kujutab ning saada töökogemust, mis tuleb hilisematel tööotsingutel kasuks. Samuti on hea noorel teada oma õigusi ja kohustusi seoses tööl käimisega. Noored on üheks tööturu riskirühmaks, kuna nende tööpuudus on sageli oluliselt kõrgem kui vanemate inimeste tööpuudus. Eriti majanduskriisi aastatel on noorte tööhõive määr üle kahe korra madalam kui 15–64-aastaste töötajate hõivemäär üldiselt (Statistikaamet, 2008). Kuna tööandjad eelistavad sageli kogemustega töötajaid, jätkubki noortele sageli töökohti vaid tööjõu suure nõudluse korral. (Youth Employment 2003) Seetõttu on noorte elluastumise seisukohast väga positiivne ja oluline, kui neil on mingigi töökogemus. Ilma tööta ei ole neil pikemas perspektiivis võimalik toime tulla, kuna pelgalt sotsiaaltoetustest elatuda on raske ning iseseisvunud noore sattumine eluraskustesse võib viia noore mõnda teise riigi poolt ülalpeetavasse asutusse. Seega võib asenduskodude noorte töökogemust pidada äärmiselt oluliseks noorte tuleviku perspektiivi silmas pidades.

Kuna erinevad hüvitised (töötuskindlustus-, ravikindlustus- ja vanemahüvitis) ja pension on sõltuvad inimese sissetulekult makstud maksudest, on tähtis et noor mõistaks ka vajadust töötada kirjalikult sõlmitud töölepingu alusel. Palgaküsimuses on tähtis, et noorel ei oleks liialt suuri ootusi pärast iseseisvumist esimese töökoha töötasule ning teisalt on tähtis, et noor teab ligikaudselt palgasummasid, mis mingi töö tegemise eest on õiglased.

5.6.1. Töökogemus ja keskmine palk

86% vastanutest olid käinud tööl või tööpraktikal. Ülejäänud 14% ei omanud vastavat kogemust, nendest kaks kolmandikku olid naissoost ja kolmandik meessoost ning töökogemust mitte omanud noorte keskmine vanus oli 16. Seega on väga suur osa Eesti asenduskodu noortest omandanud töökogemuse.

Uurisime noortelt kes omasid töökogemust, millist tüüpi töökohti neil on olnud. Enam kui kaks kolmandikku (63%) olid teinud juhutöid koolivaheaegadel ja 29% noori oli töötanud õpingute käigus. Kolmandikul noortest oli olnud või on regulaarne täistööajaga või osalise tööajaga töökoht. Veidi enam kui viiendik töökogemusega asenduskodu noori on teinud juhutöid kooli kõrvalt. Enam kui kaks kolmandikku (64%) neist noortest, kes pole kunagi varem töötanud, on proovinud tööd leida. Kuid kuna valdavalt on tegu väga noortega, siis on neil veel võimalusi enne asenduskodust lahkumist töökogemuse omandada.

Kadri Soova „Hoolekandest väljuvate noorte õiguste analüüs“ (2009) selgus, et raskused, mida hoolekandest lahkuvad noored töökoha leidmisel kohtavad, on tingitud pigem hariduse puudumisega kui asendushoolduse taustaga. Hoolekandest väljunud noorte ebakindlus on samuti üks põhjus, miks sellised noored on tööturul vähem konkurentsivõimelised.

Ankeetküsitluses uurisime noortelt kui suur peaks olema (neto)palk (ehk palk millest on maksud maha arvestatud), mille eest nad oleksid valmis iseseisvat elu alustades tööle minema. Keskmine summa, mis vastati oli 5844 krooni ehk 373 eurot. Samas ankeetküsitluse kirjutatud summad varieerusid 100 kroonist (6,3 eurost) 65 000 kroonini (4153 euronit). Äärmuslikud summad võivad ühest küljest näidata noorte teadmatust, kuid teisalt võib olla tegu ka tahtlikult liialdatud vastuste vastamisega.

Saamaks teada, milline on noorte teadlikkus palga küsimustes uurisime kui suur on nende meelest praegu Eesti keskmine netokuupalk. Keskmiselt pakuti ligikaudu 5282 krooni ehk 338 eurot. Pakutud summad varieerusid 1000 kroonist 40 000 kroonini. 2010 aasta kolmandas kvartalis oli keskmine netokuupalk 9500 krooni ehk 607 eurot. Täpselt ei teadnud ükski küsitlusele vastanud noortest keskmise netokuupalga määra ja kõige ligilähedasemalt vastas 5 noort keskmiseks palgaks 9000

krooni. Seega võib öelda, et noorte hinnang Eesti keskmisele palgale on oluliselt madalam kui tegelikkuses palgad on.

Märkimisväärne on aga asjaolu, et noorte hinnang Eesti keskmise palga kohta ja teisalt nende endi ootused seoses palgaga, kattusid üldjoontes. Sellest võib järelda, et noored näeksid end töötamas ametikohal, kus teeniks keskmist palka (nende nägemuses).

5.6.2. Taskuraha

Nõukogude Liidu ajal ei antud lastekodudes taskuraha ega räägitud raha kasutamisest, mistõttu oli elluastuvatel noortel iseseisvas elus raskusi raha ratsionaalse kasutamise ja isemajandamisega (Suislepp 1994). Taskuraha on sageli noorte esimene kokkupuude rahaga ja isemajandamisega. Kuna rahaline toimetulek on iseseisvasse ellu astudes äärmiselt vajalik oskus, uurisime noortelt nende taskuraha saamise korra ja summade kohta.

Riigikontrolli audit (2009) näitas, et taskuraha andmine noortele ei ole reguleeritud, mistõttu taskuraha andmise korraldus asenduskodudes varieerub – esines juhtumeid kus osadele lastele ei makstudki taskuraha. Ka teistes Eesti asenduskodusid käsitlevates uuringutes on täheldatud, et taskuraha maksmise sagedus ja kord on asenduskodudes erinev. Näiteks leidis asenduskodusid, kus taskuraha maksmine oli justkui preemia, mida maksti tublide õppimistulemuste eest või spordivõistluste heade tulemuste puhul. (Ratassepp, 2004).

Ka käesoleva uuringu ankeetküsitluste tulemustes leidis kinnitust fakt, et taskurahade maksmine pole regulaarne ja asenduskodude noored saavad taskuraha vastavalt asenduskodu võimalustele, mistõttu varieeruvad ka taskuraha summad. 61% noortest saavad asenduskodult taskuraha korra kuus, 13% korra nädalas, 8% ei saagi taskuraha ning ülejäänud saavad taskuraha ebaregulaarselt. Nagu selgub avatud väljalt, kuhu vastanutel oli võimalus kirjutada valides vastusevariandi „mõni muu“, saavad mõned lapsed õppeaasta/semestri lõppedes taskuraha, mõned saavad taskuraha vaid juhul kui õppeasutus stipendiumi või toetusi õpilasele ei maksa, oli ka vastuseid mille kohaselt saab taskuraha asemel noor toitjakaotuspensioni ning mõni vastanud käis tööl, mistõttu ei saanud ta ka taskuraha.

Taskuraha summad varieerusid 1,28 eurost (20st kroonist) 159,74 euronini (2500 kroonini) ning keskmiselt tuli ühe kuu taskuraha summaks 27 eurot ehk 423 krooni. Siinkohal aga võib olla jäänud vastajal märkamata, et küsimus oli taskuraha määra kohta ühes kuus. Teisalt kuna vastajate seas oli ka noori, kes elasid noortekodus või toetatud elamisel, võivad taskuraha määrad ollagi väga erinevad. Noortekodus või toetatud elamisel noored peavad ise toime tulema ning teatud summa eest kuus ostma endale toitu ja muud eluks vajalikku. Noorte puhul, kes elasid ankeetküsitlusele vastamise ajal noortekodus, oli keskmine taskuraha summa kuus 40 eurot ehk 633 krooni.

5.7. Õigusteadlikkus

Demokraatliku riigi toimimiseks on oluline, et selle liikmed teaksid oma õigusi ja kohustusi, tunneksid huvi riigis toimiva vastu ja oskaksid kaasa rääkida erinevates küsimustes. Kuna asenduskodu noortel ei ole sageli võimalik lapsevanematelt nõu küsida erinevates küsimustes, on oluline, et nende koolist või asenduskodust saadavad õigusalsed teadmised oleksid piisavalt head.

Esitasime ankeetküsitlusele vastavatele noortele 10 väidet, mille puhul pidid nad vastama kas tegu on tõese või väära väitega ning teadmatuse puhul võisid valida nad vastusevariandi „ei oska öelda“. Väited ei ole pärit vaid Eesti elanike õigusteadlikkuse uuringust, kuna pidasime vajalikuks uurida ka teadlikkust õigustest, mis võivad just asenduskodu noorte jaoks olla vajalikud ning olulised. Järgnevas tabelis on õiged vastusevariandid esitatud **paksus** trükis.

Tabel 6. Asenduskodu noorte õigusteadlikkus

Kas järgnevad väited on Eesti seadustega kooskõlas ja tõesed või mitte?	Tõene	Väär	Ei oska öelda
Töötutel ja kodututel inimestel on õigus tasuta esmaabile	61%	14%	25%
Tööandja võib jätta inimese tööle võtmata, kui selgub et ta on lastekodust pärit	6%	82%	12%
Arst võib patsiendile määratud diagnoosi avaldada patsiendi tööandjale	22%	57%	21%
Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud	22%	57%	22%
Kui soetatud kaup ostjale ei meeldi, võib ta selle kasutamata kujul pärast ostmist müüjale tagastada ja raha tagasi nõuda	72%	12%	16%
Riigiasutusel ja kohalikul omavalitsusel on kohustus vastata inimeste küsimustele ja infopäringutele	72%	8%	20%
16-aastane noor võib suitsetada või muid tubakatooteid tarvitada	3%	90%	7%
Kui inimene on piisavalt kaua töötanud, on tal õigus saada koondamise korral töötuskindlustushüvitist, mis on 50% tema varasemast palgast	69%	4%	28%

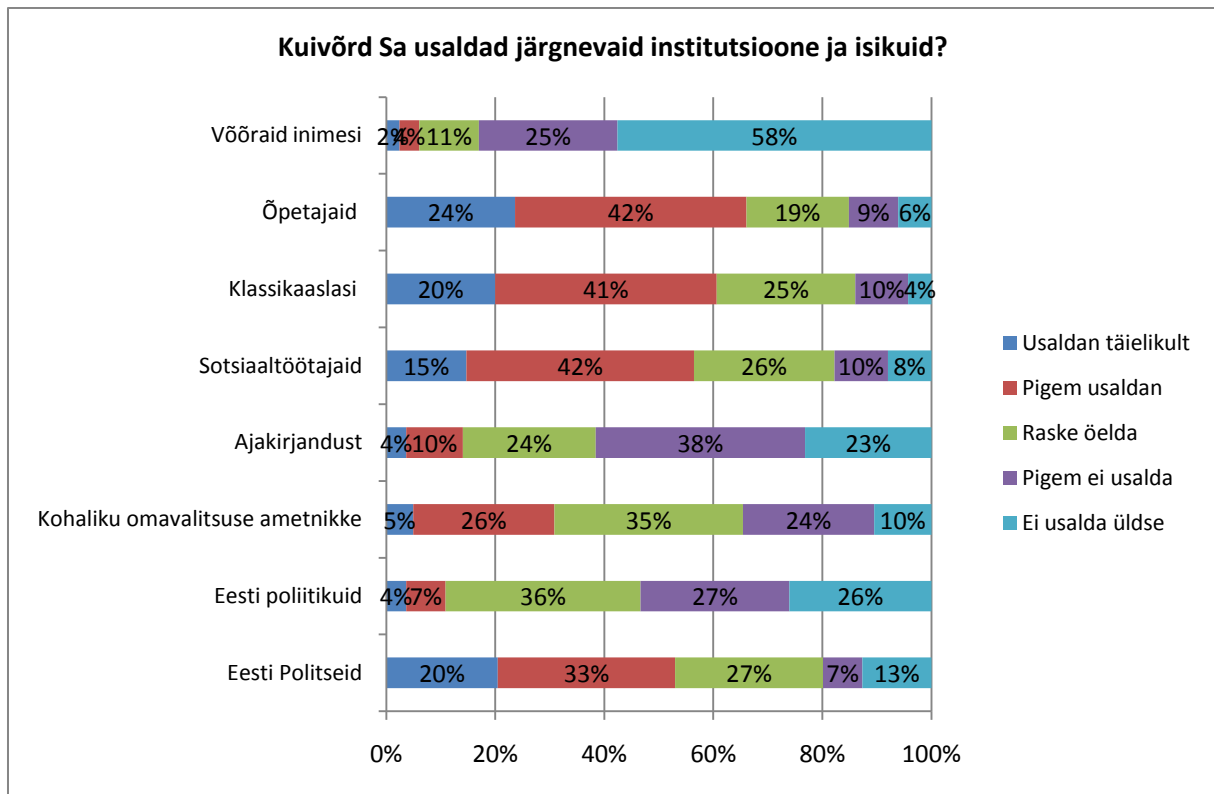
Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Võrdlemaks eesti elanike ja asenduskodu noorte mõningaid õiguslaseid teadmisi ja institutsioonide usaldatavust, kasutasime asenduskodu noorte õigusteadlikkuse hindamiseks ka küsimusi Eesti elanike õigusteadlikkuse uuringust. See uuring viidi Justiitsministeeriumi poolt läbi 2007. aastal määramaks kindlaks Eesti elanike teadlikkuse nende põhiõigustest.

Kõige sagedamini eksisid noored vastates küsimusele mis puudutas ostetud kauba tagastamist selle mittemeeldivusel (12%).Ka Eesti elanike õigusteadlikkuse uuringus oli see üks küsimus, mille puhul vastajad kõige enam eksisid. Siiski oli õigesti vastanute osakaal Eesti elanike õigusteadlikkuse uuringus kaks korda suurem (24%), valesti vastanute osakaal oli ligikaudu sama suur (70%), kuid asenduskodu noorte seas oli peaaegu kolm korda rohkem neid, kes ei osanud sellele küsimusele vastata. Ka üldiselt võib öelda, et teadlikkus erinevatel teemadel oli varieeruv ning võrreldes Eesti elanike õigusteadlikkuse uuringuga valisid asenduskodude noored palju sagedamini vastusevariandi „ei oska öelda“. Nii näiteks teadis vaid veidi üle poolte (57%) vastajatest, et arst ei või patsiendile määratud diagnoosi avaldada patsiendi tööandjale (vt ka Tabel 6).

Uurisime ka asenduskodude noortelt erinevate avalike institutsioonide ja isikute usaldatavuse kohta. Kuna asenduskodude noored võivad tunda end ebakindlalt just seetõttu, et nad on kaotanud usalduse erinevate isikute ja ka institutsioonide osas (ka kodu võib vaadelda institutsioonina), on oluline teada saada kas ja milliseid instantse asenduskodu noored usaldavad. (vt ka Joonis 7)

Joonis 7. Erinevate institutsioonide ja isikute usaldatavus

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Üldiselt on näha tendents, et asenduskodude noored usaldavad kõige enam neid isikuid, kellega on neil suurem kokkupuude ja kes on tuttavad. Nii usaldavad kõige enam asenduskodude noored õpetajaid – pea viiendik noori usaldab õpetajaid täielikult ja 42% valis vastusevariandi „pigem usaldan“. Kõige vähem usaldavad noored võõraid inimesi – üle poole ei usalda üldse ning neljandik pigem ei usalda võõraid. Ka usaldus ajakirjanduse vastu on madal. Eesti poliitikute ja kohaliku omavalitsuse ametnike usaldatavuse kohta oskavad noored kõige vähem öelda, kuna ilmselt puudub neil isiklik kokkupuude nende instantsidega. Pigem kiputakse usaldama sotsiaaltöötajaid ja klassikaaslasi, kuid vaid 15% usaldab täielikult sotsiaaltöötajaid. Siinkohal on murettekitav vähene teadmatuse kohalike omavalitsuste ametnike usaldusvärsuse kohta, kuna seaduse järgi peaks kohalik omavalitsus noore iseseisvuses võtma vastutuse noore eest ning teda abistama ellu astumisel, on oluline, et noor usaldaks kohaliku omavalitsuse ametnikke.

Kui võrrelda anud küsitluse tulemusi koolinoorte õigusteadvuse uuringuga, kus uuriti osaliselt sarnaste institutsioonide ja isikute usaldamist, usaldavad koolinoored rohkem Eesti politseid (71%), kui asenduskodu noored, kes pigem või täielikult usaldavad politseid 53% ulatuses. (Saar Poll 2007)

Kuivõrd paljudel vastanud asenduskodu noortel on juba valimisõigus ja demokraatlikule riigile kohaselt läbi oma valikute õigus kaasa rääkida riigi poliitika kujundamisel, uurisime noortelt ka poliitilise elu jälgimise ja poliitikaga kursis olemise kohta. (vt ka Tabel 7)

Tabel 7. Eesti poliitilise elu jälgimine

Mil määral jälgid poliitilist elu Eestis?	Olen hästi kursis	Jälgin mõnevõrra	See mind ei huvita
Riigikogu tööd	9%	42%	49%
Valitsuse tegevust	9%	48%	42%
Erakondade tegevust	9%	43%	47%
Eesti suhted teiste riikidega	19%	58%	24%

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

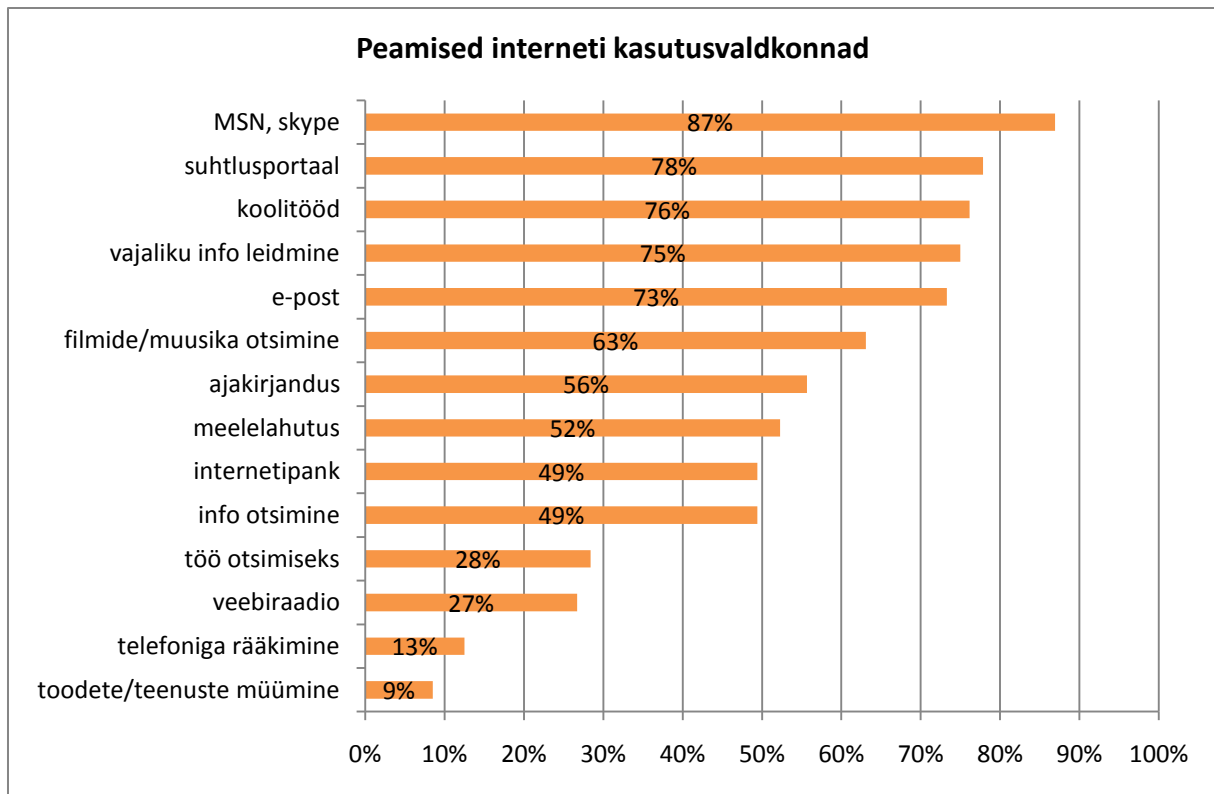
Üldiselt võib vastuste põhjal öelda, et vastanud noored on suhteliselt vähe kursis riigikogu, valitsuse ja erakondade tööga. Ligi pooled noored ütlevad, et neid ei huvita riigikogu, vlaituses ja erakondade tegevus. Samas võib öelda, et noored, keda üldse poliitiline elu ei huvitanud (valides vastusevariandi „see mind ei huvita“), olid sagedamini alaealised. Kõige enam jälgivad noored Eesti suhteid teiste riikidega ja kõige vähem huvitab neid riigikogu töö.

5.8. Arvuti ja interneti kasutus

Kuna tänapäeval on arvuti ja interneti kasutamisoskus elementaarne ning samuti võib internet olla suur abimees noortele erineva iseseisvumisel vajaliku info otsimisel, uurisime noortelt ka nende arvuti ja interneti kasutamise oskuse kohta.

Enamusel noortest (98%) on asenduskodus või noortekodus interneti kasutamise võimalus. Küsitlusest selgus, et noored kasutavad keskmiselt 3 tundi päevas väljaspool koolitunde arvutit. 2010 aasta valminud Statistikaameti ajakasutusuuringust selgub, et 15-24-aastased noored kasutavad keskmiselt poolteist tundi (87 minutit) ehk kaks korda vähem päevas arvutit (samas ei sisalda see arvutimängude mängimist). Asenduskodu noorte ankeetküsitlusest selgus, et 52% kasutab internetti ja arvutit meelelahutuseks, milleks võib olla mängimine ja/või mängude arvutisse allalaadimine. Kõige enam (87%) kasutavad aga asenduskodude noored internetti suhtlemiseks (MSNis või skype'is), samuti kasutatakse internetti suhtlusportaalide kasutamiseks (78%), koolitööde tegemiseks (76%), vajaliku info leidmiseks (75%), e-posti kasutamiseks (73%) (vt ka **Error! Reference source not found.**). Noored, kes olid internetis kasutanud internetipanga teenuseid olid keskmiselt 18 aastased ja vanemad, samuti tegelesid töö otsimisega pigem noored, kes olid keskmiselt 19-aastased.

Joonis 8. Peamised interneti kasutusvaldkonnad

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

5.9. Tervis ja seksuaalkasvatus

Hindamaks asenduskodu noorte tervislikku seisundit ja seksuaalkasvatuse kohta käivaid teadmisi, kasutasime tervist ja seksuaalkasvatust puudutavate küsimuste puhul mõningaid analoogseid küsimusi nagu on kasutatud Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus. Erinevate uuringute kohaselt kuuluvad asenduskodude lapsed meditsiiniliselt suurimasse riskirühma, kuna tingituna mitmetest erinevatest asjaoludest, kaasarvatud emapoolne kehv sünnieelne hoolitsus, ema sõltuvus erinevatest meelemürkidest, ebaregulaarne meditsiiniline kontroll, võivad olla põhjuseks, miks asenduskodude kasvandikud võivad põdeda tundmatuid ja väheravituid haigusi, kasvuraskusi, immuunsüsteemi häireid ja hambumusprobleeme. Ka vaimse tervise probleemid võivad kaasneda seoses perekonnast eraldumisega. Arengupeetus esineb ligikaudu pooltel lastel, kes on asenduskodusse sattunud enne kolmandat eluaastat. (Child Abuse Evaluation & Treatment... 05.09.2010)

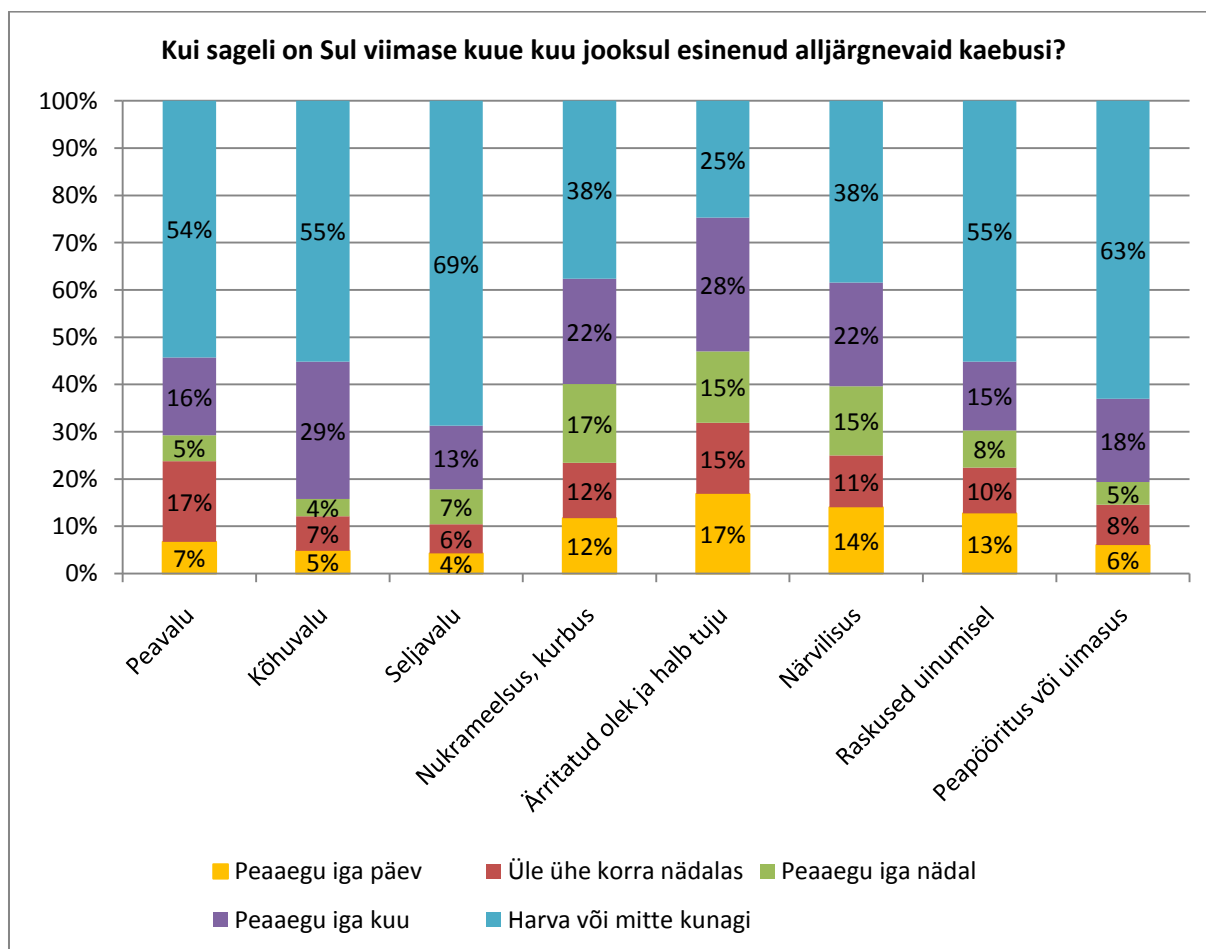
Kümnendikule (10%) vastanutest on määratud puue. Ankeetküsitlusele vastanud noortest 83% pidas oma tervist heaks või väga heaks, 17% rahuldavaks või väga halvaks. Kooliõpilaste tervisekäitumise uuringust selgusid sarnased tulemused – 87% pidasid oma tervist heaks või väga heaks ning ülejäänud rahuldavaks või väga halvaks.

Kõige vähem esineb noortel seljavalu -69 protsendil esineb see harva või mitte kunagi. Kõige enam kogevad noored aga ärritatud olekut ja halba tuju - nii tunneb 17% vastanutest peaaegu igapäev, 15% enam kui ühe korra nädalas ning sama suur osakaal peaaegu iga nädal. Siinkohal on tuntav ka sooline erisus – 38% vastanud neidudest tunneb ärritatud olekut igapäevaselt või rohkem kui korra nädalas; vastanud noormeeste seas oli sama näitaja osakaal 22%. Siinkohal võib tegu olla ka ealiste iseärasustega ehk teismeeast tulenevate meeleolu muutusega.

Kui noormeestest tunneb nukrameelsust ja kurbust ligikaudu 15%, siis 15-24-aastastest neidudest tundis 28% peaaegu igapäev või enam kui korra nädalas nukrameelsust. Ka Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringust ilmnis tendents, et depressiivseid perioode tuleb rohkem ette tüdrukutel.

25% vastajatest esineb üle ühe korra nädalas ka närvilisust (sh vastajad, kes valisid vastusevariandi „peaaegu iga päev“). Peaaegu neljandikul vastajatest esineb peaaegu iga nädal või igapäevaselt raskusi uinumisel. 29% vastanutest koges kõhuvalu peaaegu iga kuu. Siinkohal oli aga kolmveerand vastajatest naissoost, mistõttu võib ilmselt olla tegu ka igakuisest menstruatsioonist tingitud valuga. (Vt ka Joonis 9.)

Joonis 9. Tervisehäirete sagedus viimase 6 kuu jooksul

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

5.9.1. Seksuaalkasvatus

59% küsitlusele vastanutest on olnud seksuaalvahekorras. Noorte puhul, kes ei ole olnud seksuaalvahekorras jagunesid noormehed ja neid enam-vähem võrdselt ning selliste noorte keskmine vanus oli 16,8. Seksuaalvahekorras mitte-olnutest 16% olid puuetega noored.

Keskmiselt olid noored esimest korda 15 aastastelt. 2008. aastal läbiviidud uuringu „Eesti naiste tervis“ kohaselt on keskmine esimese seksuaalvahekorra kogemuse vanus 17 aastat. Kadri Soo uuringust (2005) ilmnis, et erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte vanus esimese seksuaalvahekorra ajal oli ligikaudu 14 eluaastat. Mitmetes uuringutes (Carpenter *et al.* 2001) on tõdetud, et asenduskodu noorte esmane seksuaalkogemus on keskmisest varajasem ja seda kinnitavad ka antud uuringu andmed.

Ankeetküsitlusele vastanute seas oli märgitud noorima vanusena esmakordseks seksuaalvahekorraks 5 ja vanimana 20. Arvestades, et selliste noorte puhul võib olla tegu ka seksuaalselt väärkoheldud lastega, võivad sellised vastused olla tõesed.

Iseseisvasse ellu astumise valmisolekut puudutavates küsimustes küsisime ka noorte teadmisi **turvaseksi** kohta ehk kuidas noored hindavad oma teadmisi ja oskusi vältimaks suguhaiguseid ja soovimatut rasedust (vt ka Joonis 3). Noored pidasid end siinkohal väga teadlikuks – kokku 96% vastas, et nende teadmised on täiesti või pigem piisavad turvaseksi osas. Selliselt vastanud noorte seas oli aga ka noori, kes ei ole seksuaalvahekorras olnud. Seksuaalvahekorras olnud noortest 81% vastas, et kasutab partneriga vahekorras olles rasestumisvastaseid vahendeid, 11% teeb seda mõnikord ning 9% vastanutest ei kasuta kunagi rasestumisvastaseid vahendeid. Noortest, kes ei kasuta rasestumisvastaseid vahendeid seksuaalvahekorras olles või teevad seda mõnikord veidi alla poole (45%) olid neiu ja ülejäänud (55%) noormehed. Seega ei saa väita, et sooliselt oleks asendsukodu noorte seksuaalkäitumine oluliselt erinev.

5.10. Sõbrad, lähisuhted

Nagu uuringu teooria käsitluses välja toodi (vt ka peatükk 2), sõltub murde-eas noore kujunemise edukus palju sellest, kas tal on lähedane inimene, keda ta usaldab ja kellelt võiks nõu küsida. Noored inimesed on eriti mõjutatavad sõpradest ja inimestest, kellega nad sageli kokku puutuvad. Samaealiste gruppi kuulumine on noortel identiteedi kujunemisel, isiksuse ja sotsiaalsete oskuste arendamisel oluline mõjutaja. Toetus omasugustelt annab kõrgema enesehinnangu ning tagab parema toimetuleku koolikeskkonnas (Aasvee *et al.* 2009). Seetõttu uurisime noortelt, millised on nende suhted erinevate inimestega, millist tüüpi inimesed on nende sõbrad, milliseks hindavad nad enese suhtlemisuskust.

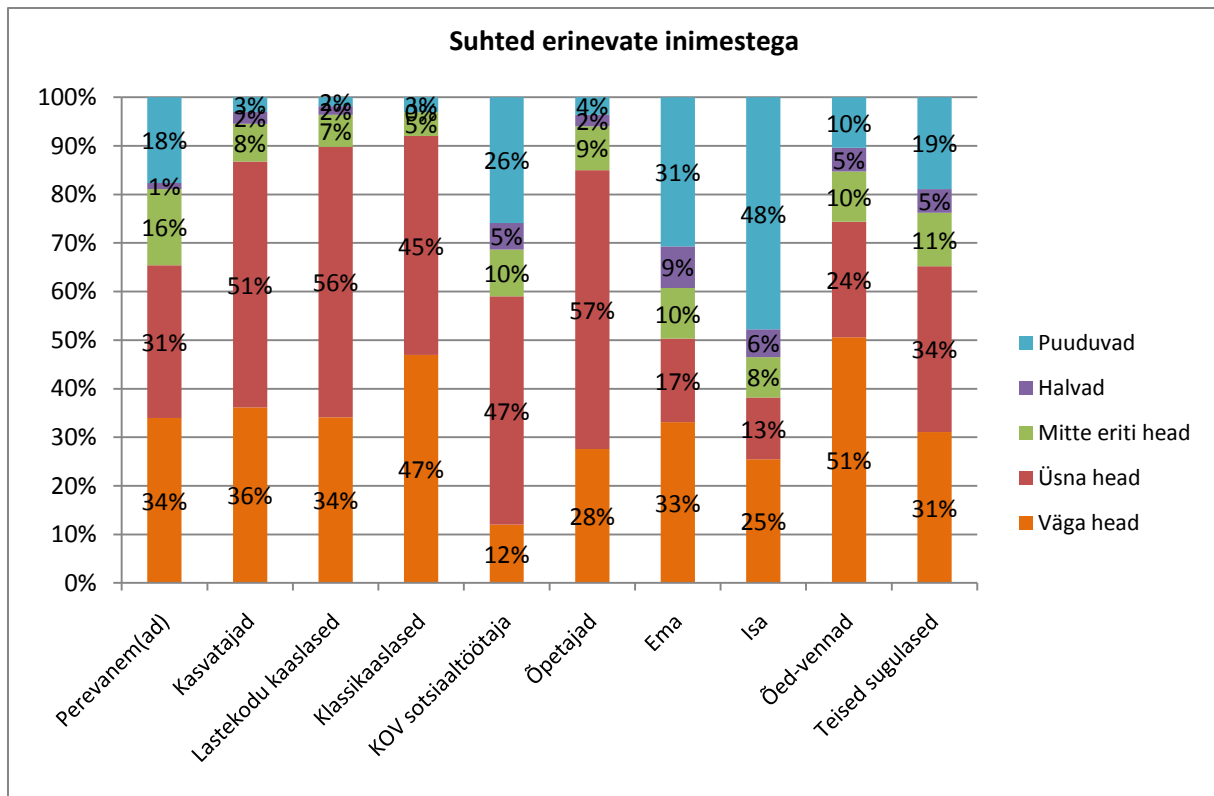
Noored usaldavad murde-eas sageli rohkem omavanuseid kui täiskasvanuid. Seega ülevaadet probleemidest, mis kaasnevad iseseisva eluga ja teisalt ka eeskujudest ehk noortest, kelle iseseisvumine asenduskodust on olnud positiivne, võivad asenduskodu kasvandikud kuulda noortelt, kes on nüüdseks asenduskodust lahkunud ning alustanud iseseisvat elu. Sellest tulenevalt uurisime noortelt, kas ja kui sageli nad iseseisvunud asenduskodu kasvandikega suhtlevad.

Enamus noori (89%) on kontaktis noortega, kellega nad varem asenduskodus kooselasid, neist pooled suhtlevad sageli asenduskodust ellu astunud noortega ning ülejäänud teevad seda harva.

Küsisime noortelt ka selle kohta, millised on nende suhted erinevate lähedal seisvate inimestega. Kõige paremad suhted on noortel omasugustega – väga või üsna head suhted (92%) olid noortel oma klassikaaslastega, samuti olid suhted positiivsed lastekodu kaaslastega (90%) (vt ka Joonis 10). Ka suhted asenduskodu kasvatajatega ja õpetajatega on üldiselt väga või üsna head. Seda, et suhted asenduskodu kasvatajatega on paljudele olulised, näitab ka see, et 65% vastanutest soovib säilitada kontakti asenduskodu perevanemate ja teiste töötajatega ka pärast asenduskodust välja kolimist.

Kõige sagedamini puuduvad noortel suhted oma bioloogiliste vanematega (eriti isaga) või ei ole suhted nende vahel kõige paremad. Samas on märkimisväärne, et üsna suurel osal noortest on vaatamata lastekodus elamisele olemas suhted vanematega ning pooled noored leiavad, et nende suhted emaga on head (17%) või väga head (33%). Isaga on väga head suhted veerandil ning 13% head. Tähelepanuväärne on ka asjaolu, et neljandikul noortest puudusid suhted kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga, kuna iseseisvasse ellu astudes oleks noore jaoks oluline tunda ja usaldada oma piirkonna sotsiaaltöötajat.

Joonis 10. Suhted erinevate inimestega

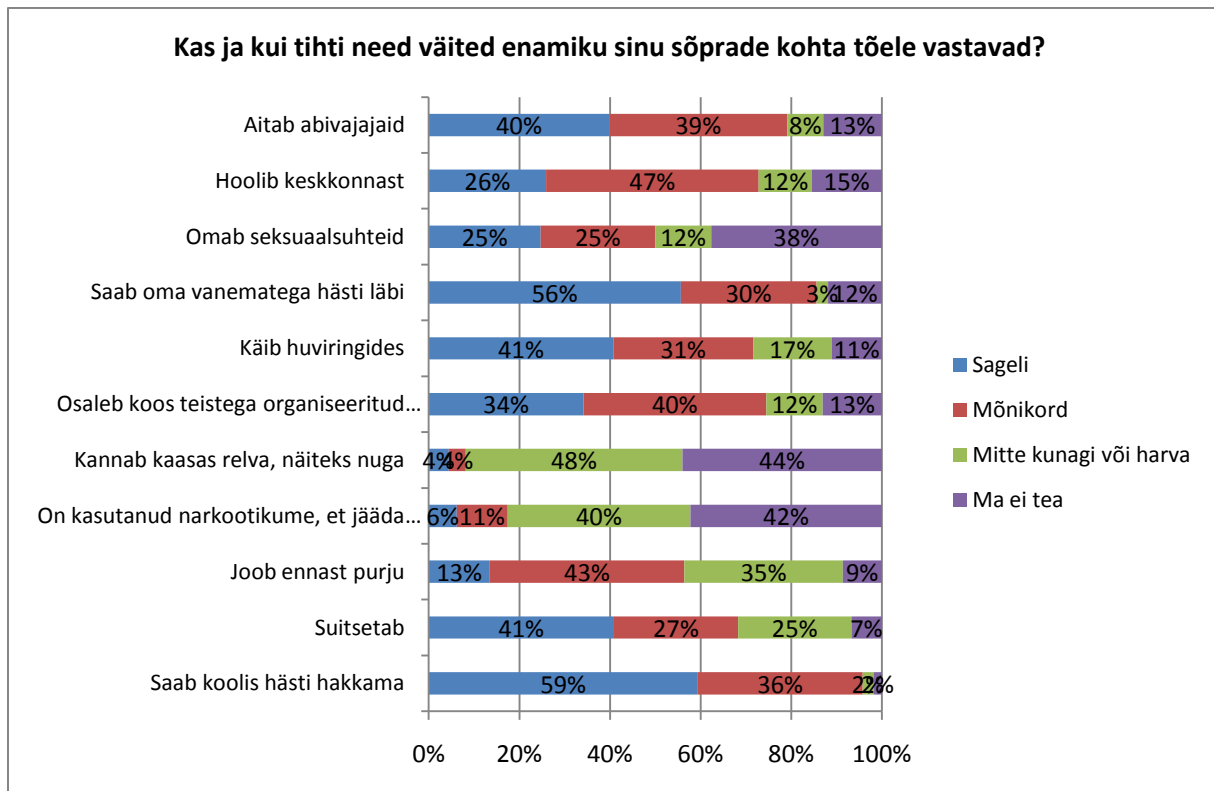
Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Seda, et neljandikul noortest puuduvad suhted kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga tõendavad ka vastused küsimusele „Kas kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja käib aegajalt lastekodus/noortekodus Sinuga kohtumas?“. Sotsiaalhoolekande seaduse alusel peaks lapse elukohajärgse valla- või linnavalitsuse sotsiaalvaldkonnaga tegelev ametnik külastama asenduskoduteenusel viibivat last tema arenguga tutvumiseks ning lapse heaolu hindamiseks vähemalt kaks korda aastas. Pooled noored vastasid, et sotsiaaltöötaja ei käi nendega kohtumas. 30% vastas, et sotsiaaltöötaja käib kaks korda aastas või rohkem temaga kohtumas ning viiendiku vastajate kohaselt käib sotsiaaltöötaja vähem kui 2 korda aastas temaga kohtumas.

Lisaks vaatasime noorte sõprussuhteid. Üsildased noored on oma eluga sageli vähem rahul ja see võib põhjustada kiusamist ning hukkamõistu noore kogukonnas (Aasvee et al. 2009). Küsimusele, kas noorel on lähedasi sõpru, vastab enamus (92%) jaatavalt.

Analoogselt Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringus kasutatud küsimustele kooliõpilaste kaaslaste iseloomustavate väidete kohta, uurisime milline on asenduskodude noorte sõprade profiil. Kuigi üldiselt võib öelda, et asenduskodu noorte sõbrad saavad koolis hästi hakkama, saavad oma vanematega hästi läbi, käivad sageli huvialaringides ja mõnikord spordiüritustel, oli ka negatiivset eeskuju loovaid omadusi. Näiteks 68% asenduskodu noorte sõpradest suitsetab sageli või mõnikord, üle poole (56%) joob ennast mõnikord või sageli purju. Relva kaasas kandmine, narkootikumide kasutamine ja seksuaalsuhted on teemad, mille kohta noortel puudub sagedamini teadmine oma sõprade käitumisest. Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuringust selgus, et noormeestel on sagedamini sõbrad, kes suitsetavad. Vaatlesime ka antud uuringu puhul soolist profiili ja kuigi ka antud juhul on noormeestel rohkem sõpru (69%), kes suitsetavad sageli või mõnikord, on ka neidudel selliste sõprade osakaal võrdlemisi suur ehk 60%. (Vt ka **Error! Reference source not found.**Joonis 11)

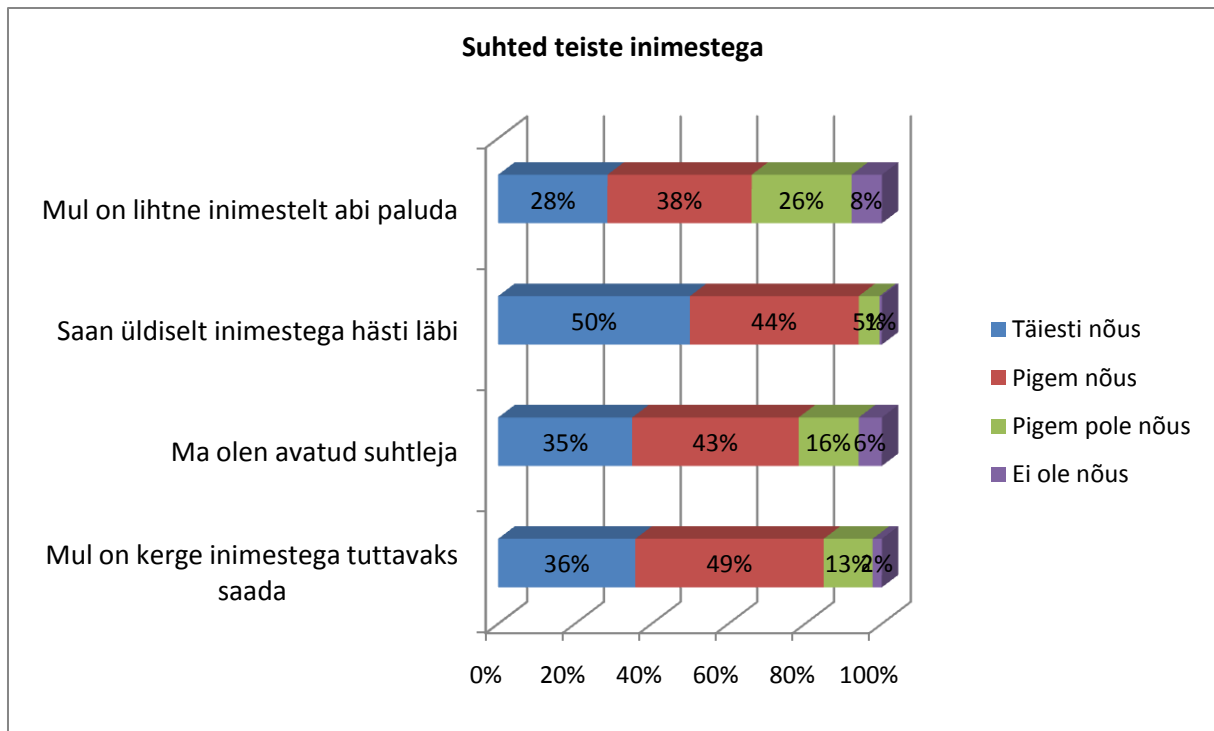
Joonis 11. Väited sõprade kohta

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Üldiselt hindavad noored oma läbisaamist teiste inimestega heaks. Pooled noortest nõustuvad täielikult väitega „saan üldiselt inimestega hästi läbi“. 78% leiab, et nad on avatud suhtlejad. Kõige vähem ehk kolmandik noortest pole nõus väitega „mul on lihtne inimestelt abi paluda“. (Vt ka **Error! Reference source not found.**) Arvestades, et elluastuvatel noortel võib tulla rohkem ette olukordi, mil tuleks abi paluda, tuleks noori suunata rohkem mõistmisele, et abi palumine ei tähenda inimese nõrkust või mitte toimetulekut. Noortel tuleb tõhustada arusaamist millised on teiste inimeste kavatsused ja õpetada koordineerima nende endi vajadusi ning kavatsusi. Selleks tuleb edendada noorte isikutevahelist mõistmist näiteks läbi konfliktide lahendamise oskuse. (DeVries *et al.* 1994)

Joonis 12. Suhted teiste inimestega

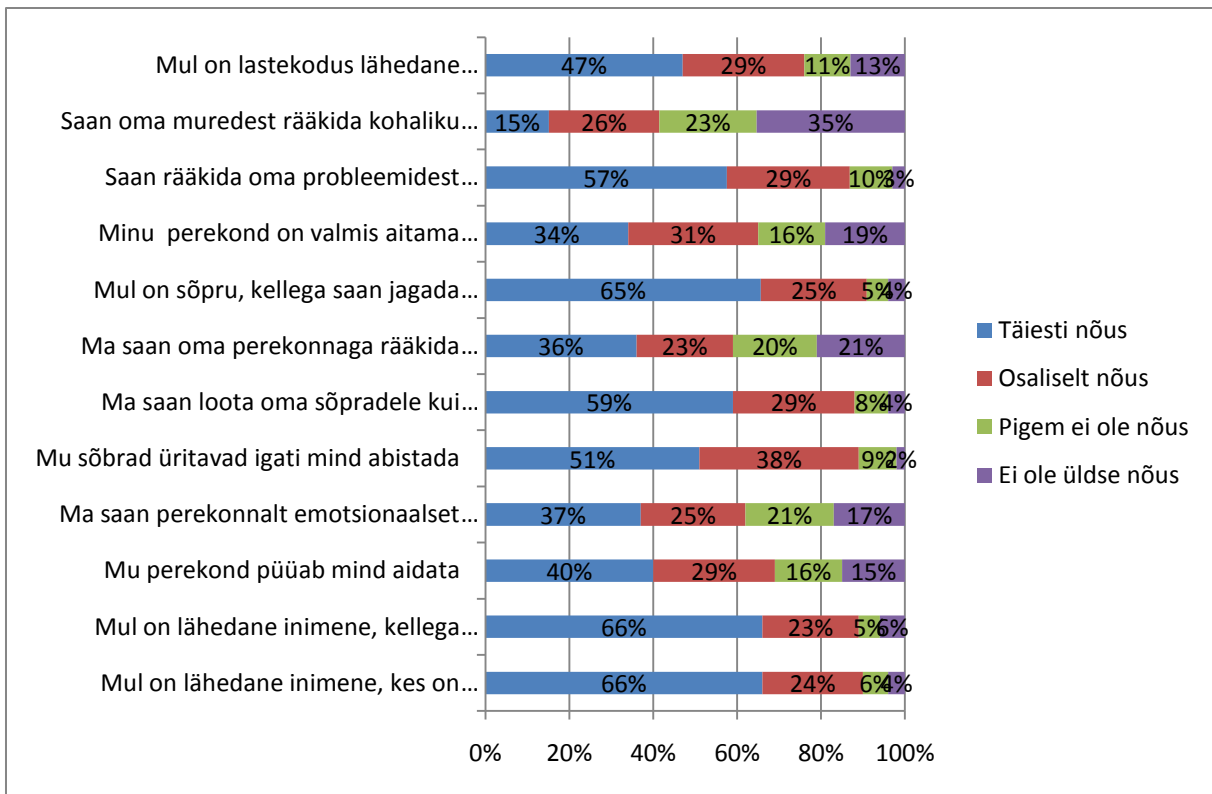

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

Noore emotsionaalse arengu aluseks on inimsuhted ja lähedus teiste inimestega noorukieas (Scannapieco *et al.* 2005; Scannapieco *et al.* 2007). Samuti leiavad enamik asenduskodust iseseisvumist käsitlevad uuringud, et noore eduka iseseisvumise üheks oluliseks eelduseks on lähedase inimese olemasolu.

Enamusel vastanuist (ligikaudu 90%) on olemas lähedane inimene või sõber, kes on tema jaoks alati olemas ja kellega ta saab jagada oma rõõme ja muresid. Kümnendikul noortest sellist lähedast inimest pole. Kõige vähem on asenduskodu noored nõus väidetega, mis puudutavad toetavaid ja lähedasi suhteid perekonnaga. Pigem tunnetatakse lähedust oma sõpradega, perekonnast rohkem ka asenduskodu täiskasvanud inimesega. Nagu juba eelnevatest küsimustest on selgunud, ei tunneta noored, et võiksid oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga – enam kui pooled (58%) ei nõustu väitega, mille kohaselt võiks noor rääkida oma muredest kohaliku omavalitsuse töötajale. (Vt ka **Error! Reference source not found.**) Samas tuleb siinkohal silmas pidada, et sageli on noored suunatud oma elukohajärgsest kohalikest omavalitsusest eemale asenduskodusse, mistõttu võivad suhted lastekaiste- või sotsiaaltöötajatega kannatada just pika vahemaa tõttu.

Joonis 13. Lähedaste inimeste olemasolu

Allikas: Asenduskodu noorte küsitlus

6. LASTEKAITSETÖÖTAJATE KOGEMUS SEoses ELLUASTUVATE NOORTEGA

6.1. Telefoniintervjuud lastekaitsetöötajatega

6.1.1. Uuringu disain

Saamaks ülevaate kohalike omavalitsuste võimalustest ning praktikast seoses asenduskodust iseseisvuvate noortele pakutavate tugiteenustega, viidi läbi kohalike omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajatega poolstruktureeritud telefoniintervjuud. Eesmärk oli selgust saada nii selles millised on takistused teenuste pakkumisel, kui ka ülevaadet headest praktikatest, mis on kasutusel.

6.1.2. Lastekaitsetöötajate valim

Kuna intervjuueeritavateks valisime lastekaitse- või sotsiaaltöötajad, kes olid pärit erineva suurusega linnadest ning kohalikest omavalitsustest, oli tegu planeeritud valimiga. Erineva suurusega haldusala oli oluline valimi kriteerium põhjusel, et esindatud oleksid erinevate rahaliste võimaluste ja inimressursiga omavalitsuste- ja linnavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajad. Väiksemates kohalikes omavalitsustes ei olnud sageli eraldi lastekaitsetöötajat, mistõttu vastutas asenduskodudest iseseisvuvate noorte eest kohalik sotsiaaltöötaja.

Kutse telefoniintervjuu läbi viimiseks sai 23 kohalike omavalitsuste sotsiaal- või lastekaitsetöötajat, kellest oma nõusoleku intervjuu läbiviimiseks andis 19. Kuivõrd valimi tegemisel tuleb arvestada, et 100%list vastamisprotsenti on peaaegu võimatu saavutada, oli valimi kokkupanemisel arvestatud, et viiendik kutse saanud lastekaitse- või sotsiaaltöötajatest ei pruugi erinevatel põhjusel nõustuda intervjuus osalemisega. Üldine eesmärk oli läbi viia telefoni-intervjuud 15-20 lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga. Prognoositule vastavalt, puudus kahel kutse saanud lastekaitsetöötajal kogemus asenduskodudest iseseisvuvate noortega ja kahele vastajale ei sobinud intervjuul osalemine, kuna neil ei olnud selleks aega või soovi. Seega nelja lastekaitsetöötaja loobumisel intervjuust, viisime läbi 19 telefoniintervjuud.

Intervjuu läbi viimiseks kasutati konverentstelefoni, mis võimaldas intervjuud salvestada.. Kuivõrd tegu oli telefoniintervjuuga, oli keskmiseks intervjuu pikkuseks planeeritud 20 minutit, kuid see varieerus 15 minutist kuni 45 minutini. Intervjuu pikkus sõltus sellest, kuivõrd lai oli see teemadering, mille lastekaitsetöötajad tõstasid ning kui põhjalikult nad küsimustele vastasid.

Intervjuude läbiviimiseks kasutasime intervjuukava, mis koosneb intervjuu käigus käsitletavate teemade loetelust ja täpsustavatest küsimustest. Teemade ja küsimuste järjestus intervjuu läbiviimise ajal ei olnud oluline ja samuti ei olnud eesmärk rangelt piirduda vaid intervjuukavas kirjasolevate teemade- ja küsimustega. Kui intervjuueeritaval oli seoses asenduskodudest iseseisvuvate noortega veel olulisi teemaga seonduvaid mõtteid või tähelepanekuid, arutati intervjuu käigus ka sel teemal. Intervjuu interaktsioonid annavad võimaluse testida ka uurija hüpoteese ja analüüsi, palumaks respondendil oma arvamust antud teemast avaldada. (Rapley 2004) Samuti on teooriaid, mille kohaselt nii intervjuerija kui ka intervjuueeritav annavad intervjuu käigus pidevalt tähendusi erinevatele ilmingutele ja loovad teadmist (Gubrium *et al.* 2002; Rapley 2004)

6.1.3. Intervjuude analüüsi käik

Analüüs lähtub Glaser ja Strauss'i põhinstatud teooria (ik *grounded theory*) meetodist, mille kohaselt on eesmärk välja selgitada varjatus ja kaudsus kogutud andmetes. Põhistatud teooria puhul, meetod ja ka teooria arenevad andmete kogumise ja tõlgenduste käigus. (Strauss *et al.* 1998)

Põhistatud teooriat on sageli peetud induktiivseks ehk üldistavaks lähenemiseks, mille puhul üldistused on tehtud analüüsidest mitmeid järjestikkuseid juhtumeid. Kuid põhinstatud teooria sisaldab ka elemente nii deduktiivsetest kui ka induktiivsetest järeldustest, mistõttu on ilmselt kohane

vaadelda seda kui abduktsiooni. Abduktsioon on viis liikuda ühest teatava tähendusega kontseptsioonist erinevasse, võimalusel algupärasest kontseptsioonist välja kujunenud, enama tähendusega kontseptsioonini. (Dey 2004)

Seega eeldab intervjuude analüüs algsete kontseptsioonide kujunemist intervjuude tegemise käigus. Järgnev etapp on transkribeeritud intervjuude klassifitseerimine ehk andmete koondamist temaatilisteks kategooriateks.

Antud uuringu puhul kasutati andmete kategoriseerimiseks analüüsiprogrammi N'vivo, millega oli võimalik kodeerida intervjuud alateemadeks. Sellise klassifitseerimise läbi oli võimalik luua kontseptuaalse raamistik, millest saab liikuda uute kontseptsioonideni ja teadmiseni.

Järgnevas analüüsis on esitatud intervjuudest välja kujunenud üldised järeldused, mida aitavad paremini kirjeldada ja edasi anda kaldkirjas intervjuueeritavate tsitaadid. Autentsuse tagamiseks ja mitmeti mõistmise vältimiseks, on tsitaadid on tsenseerimata ning parandamata. Anonüümsuse tagamiseks, ei ole märgitud intervjuueeritavate nimesid ega esile toodud ka infot, mis võiks viidata konkreetsele isikule.

Uuringu järeldusi lugedes on oluline silmas pidada, et antud kvalitatiivse uuringu eesmärk pole anda hinnangut lastekaitse- või sotsiaaltöötajate tööle seoses asenduskodudest kasvanud noortega. Antud kvalitatiivsete andmete analüüsi eesmärk on kirjeldada lastekaitsetöötajate kogemusi seoses asenduskodudes olevate ja iseseisvunud noortega ning käsitleda ka probleeme, mida intervjuueeritavad on oma töös kogenud seoses asenduskodude noortega.

Järgnevalt anname esmalt ülevaate uuringus osalenud lastekaitsetöötajate kogemustest seoses asenduskodus olevatele noortele tugiteenuste pakkumisega – seahulgas kirjeldame lastekaitsetöötajate kogemust seoses bioloogiliste vanematega kontakti hoidmisest. Anname ülevaate ka intervjuueeritavate hinnangust noortekodude ja perevanemasüsteemiga asenduskodude toimimisele. Seejärel kirjeldame intervjuueeritavate kogemusi seoses asenduskodudest iseseisvunud noortega ehk millised on olnud probleemid seoses ellu astumisega, millest need tingitud on, millised on olnud positiivsed kogemused seoses elluastunud noortega. Lõpuks kirjeldame lastekaitsetöötajate arvamusi, millised järelhooldusteenused oleksid parimad noorte elluastumise hõlbustamiseks.

6.2. Asenduskoduteenusel olevate noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks

Inglismaa praktika seoses asenduskodu noorte elluastumisega on näidanud, et hea tugi ja tuleviku planeerimine juba asenduskodus viibimise perioodil loob alused edukaks iseseisvumiseks. Neil on olemas mitmed teenused, mis toetavad noort inimest asenduskodus olles ja asenduskodust lahkudes. Näiteks kohaliku omavalitsuse ametnikud, keda kutsutakse ka korporatiivsed lapsevanemad (*ik corporate parents*), omavad seadusjärgset kohustust abistada noori inimesi ja jätkata nende toetamist, kui nad lahkuvad asenduskodust iseseisvasse ellu. (NCAS ... 09.11.2010)

Nagu eelolevates peatükkides välja toodud, on ka Eesti seaduste kohaselt lastekaitsetöötajatel kohustus oma valla- või linnavalitsuse asenduskodu noortega hoida kontakti asenduskodus viibimise ajal ning abistada neid ka pärast asenduskodust lahkumist. Nii peavad kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajad külastama kaks korda aastas oma valla- või linnavalitsusest asenduskoduteenusel määratud lapsi ja noori, ning uuendama kasvandike juhtumiplaani. Koostöös asenduskodudega võivad kohalikud omavalitsused koordineerida või pakkuda ka noorte tulevase iseseisva elu ettevalmistamiseks erinevaid tugiteenuseid. Sellisteks tugiteenusteks võib olla näiteks karjäärinõustamine, psühholoogiline nõustamine jne. Samas ei ole sellised tugiteenused määrustega reguleeritud – mõningad sätted on toodud asenduskodude korralduse kohta, mis mainivad hoolekandest lahkumise ettevalmistamist, kuid need on ebamäärased ja neid pole sageli täielikult rakendatud. (Soova 2009)

Intervjuudes uurisime lastekaitsetöötajatelt kas ja milliseid tugiteenuseid on nad pakkunud asenduskodu (15-24 aastastele) noortele, kas võimalusel asenduskodu kasvandiku kontaktis hoidmine oma bioloogiliste vanematega on nende meelest oluline ning millist rolli mängib nende jaoks juhtumiplaan ja selle koostamine. Kuna mitmete lastekaitsetöötajatega tuli ka jutuks asenduskodude erinevad rakendusvormid, käsitleb antud peatükk põgusalt ka perevanemasüsteemi ja/või noortekoduga asenduskodude rolli iseseisva elu hõlpsamaks alustamiseks.

6.2.1. Tugiteenuste pakkumine asenduskodu kasvandikele

Intervjueerides kohalike omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajaid, selgus et üldiselt asenduskodu teenusel olevatele noortele tugiteenuste pakkumine ei ole levinud praktika. Kohati leidsid intervjueeritavad, et asenduskodu teenusel olevate noortega peaks eelkõige tegelema asenduskodu. Paljud respondendid olid aga seda meelt, et tuleviku perspektiivist lähtudes omandavad noored siiski peamised oskused ja teadmised kas koolis või asenduskodus, kus personal on kõige enam kursis noore vajadustega, mida iseseisva elu ette valmistamiseks oleks vaja. Seega ei näe nad võimalusi erinevate tugiteenuste pakkumiseks veel asenduskoduteenusel olles.

(A) *Kas teie meelest nende noortega, kes hakkavad peagi iseseisvuma, kas neile annab pakkuda tugiteenuseid, et neid iseseisva elu jaoks ette valmistada?*

(B) *Jah, seal linnavalitus ei pea sekkuma, sest see on ilmselge, et asenduskodu peab nende küsimustega tegelema. Samas karjäärinõustamine kõik on niiöelda haridussüsteemis olemas et kõik on võimlaik teha või siis lihtsalt nõustamist sellele noorele./../*

Tugiteenustest, mida on asenduskodu noortele iseseisvumise ettevalmistuseks pakutud, mainiti vaid üksikuid tegevusi. Näiteks oli ühes linnavalitsuses loodud klubi, mille organisaator on endine lastekodukasvandik ja kes jagab oma kogemusi seoses asenduskodust iseseisvumisega noortele, kes seda soovivad. Samuti on materiaalselt toetatud noort mõnel kooliüritusel osalemises, huvihariduse võimaldamisel, koolivahendite kompenseerimisel (näiteks kokaks õppivale noorele vastavad vahendid). Karjäärinõustamist on pakkunud enamasti koolid või on kohalik omavalitsus suunanud noore mõne mittetulundusliku organisatsiooni poole, kes vastavat nõustamist ka pakub.

Ei, meil on nüüd maakonnas on meil MTÜ, nõustamiskeskus, kes pakub siis seda karjääri nõustamist ja nad saavad seda selle kaudu, et me toetame nagu tegevus toetusena kui seda kolmandat sektorit, seda nõustamiskeskust, et eraldi me seda ei tee, aga kõik saavad võrdselt seda kasutada.

Oli ka arvamusi, et asenduskodus olevatele noortele on mõningatel juhtudel raske anda edaspidist elu puudutavaid soovitusi ja pakkuda tugiteenuseid, kuna nende peaesmärk on alustada iseseisvat elu ja seetõttu ei soovi nad ka tulevikku puudutavaid nõuandeid kuulda võtta.

6.2.1.1. Kontakti hoidmine bioloogiliste vanematega

Lapse- ja perekesksele lähenemisele tuginedes, tuleks pakkuda ka asenduskodu teenusele suunatud laste vanematele tugiteenuseid, mille tulemusena paraneks lapsevanemate toimetulek niivõrd, et lapsel oleks võimalik naasta oma päris pere juurde. Üldiselt Eestis aga selline praktika puudub või on väga harv, mistõttu kui laps on kord asendushooldusesse paigutatud ei ole tal praktiliselt lootust oma pärisvanemate juurde tagasi elama minna. (Soova 2009) Samas on mitmetes teooriates leitud, et suhete taastamisprotsess perekonnaga või mõne teise olulise lähedasega (*significant other*) on oluline eluterve kogukonnas funktsioneerimiseks. Kuna suhtlemine oma bioloogiliste vanematega kinnistab noore identiteeti, selgitab noorele tema isiklikku ajalugu ja aitab reintegreerida oma

mineviku traumat, on see üheks eelduseks iseseisvumise edukaks kulgnemiseks (Landsman *et al.* 1999; Charles *et al.* 2000).

Eesti erinevatele uuringutele tuginedes võib aga tuua ka teistsuguseid lähenemisi. Kallavus (2002) leidis oma uurimuses, et kuigi lastekodulastel puudub sageli kontakt oma lastevanematega, ei pruugi ka lapse ja tema vanemate suhtlus siiski alati asenduskodu kasvandikule hästi mõjuda. Tihtipeale võivad lapse kontaktid bioloogiliste vanematega põhjustada uusi pettumisi, mis tooksid kaasa enesehinnangu ja motivatsiooni vähenemise.

Tugiteenusena võib vaadelda suhtluse koordineerimist ja võimalikku parendamist asenduskodu kasvandike bioloogiliste vanematega, mistõttu uurisime lastekaitse- või sotsiaaltöötajatelt kas nende nägemuses on selline tugiteenus vajalik ja millised on nende kogemused seoses asenduskodu kasvandike suhetega oma bioloogiliste vanematega.

Intervjueeritavate arvamused antud teemal võib jagada kolmeks – arvamus, et bioloogiliste vanematega ei anna koostööd teha; juhtumipõhine suhtumine ehk arvamus, et mõningatel juhtudel on suhte taastamine ja säilitamine lapse jaoks oluline ning pikemas perspektiivis positiivne; arvamus, mille kohaselt bioloogiliste vanematega ei tohiks asenduskodu kasvandikel mingil juhul katkeda side.

Üldiselt ei olnud lastekaitsetöötajad kogenud, et lapsevanemad, kelle laps on nende käitumise tõttu asenduskodusse määratud, oleksid kardinaalselt muutunud, eeskujulikeks kodanikeks hakanud ja neile oleks laps(ed) tagasi antud. Juhtumid, kus laps on ellu astudes siiski oma bioloogiliste vanemate poole pöördunud, ei ole õnnestunud, kuna noortel on raske oma vanematele andestada minevikus toimunut.

Mitmed intervjueeritavad leidsid, et kuna bioloogilised vanemad pole olnud noorele toeks ja neil on olulise põhjusega vanemlikud õigused ära võetud, ei ole neist ka edaspidises elus tuge või abi asenduskodu kasvandikele. Lapsevanemad, kellelt on lapsed ära võetud jätkavad üldjuhul oma eluviise, mistõttu ei saa nad kuidagi olla toeks ega eeskujuks sellistele noortele. Näiteks kui laps on kogenud perevägivalda ja palju üle elanud, ei saa ta vanematelt tuge, mistõttu on sellistel noortel sageli raske iseseisvas elus hästi toime tulla ja vältida käitumishäirete tekkimist. Näitena toodi ka bioloogilise vanema manipuleerimiskatsed seoses elluastumistoetusest oma osa saamisega. Ka Ratasepa (2004) uuringust ilmnes, et bioloogiliste vanematega suhtlemine võib omada negatiivset efekti, kuna katteta lubadused ja korduv usalduse kuritarvitamine tekitab veelgi enam usaldamatust ümbritseva suhtes ja see võib kaasa tuua enesehinnangu ja motivatsiooni edasise alanemise.

Oleme täheldanud ka seda, et kui see noor nüüd astub ellu eksju, ta saab selle elluastumise toetuse eksle, ja siis on see bioloogiline vanem kohe silmapiiril, kes tahaks seda toetust kasutada, kes oleks nüüd hea sõber jälle oma lapsele. Juhtub ka seda jah.

On ka kogetud, et asenduskodu kasvandikud ei soovi ise sageli kontakti oma bioloogiliste vanematega (isegi kui bioloogilised vanemad on selleks soovi avaldanud). Sellistel juhtudel lähtutakse lapse turvalisuse tagamisest ning järgitakse lapse soovi. Võimalus, mida lapse turvalisuse tagamise eesmärgil ka kasutatakse on lapsevanema ja lapse kohtumine asenduskodus ehk turvalises keskkonnas, kus on järevalve.

Noh, tema võib küsida seda last koju, aga kui laps ei soovi, et siis me peame lähenema lapse turvalisuse seisukohalt läbirääkimiste käigus on mingid piirid käiku pannud, et vot läheb siis nii kauaks, et üheks, kaheks päevaks, et kuidas laps ise tahab, et siis ülejäänud aja on lastekodus, et ta ei ole tervet koolivaheaga seal. Pigem satub ta siis juba ohtu kui läheb seal alkoholi tarbimiseks.

Samas oli ka respondente, kelle kogemused seoses bioloogiliste vanemate ja asenduskodu kasvandike omavahelise suhtlemise säilitamisega olid teistsugused. Leiti, et suhe bioloogiliste vanematega saab toimida vaid juhul, kui lapsevanem, kellelt on laps ära võetud, soovib ka ise muutuda. Kui paranemismärke pole, on üpris raske lapse ja vanema suhtes näha positiivseid tagajärgi. Seega leiti, et bioloogiliste vanemate ja asenduskodu kasvandiku suhtlemise säilitamine või

taastamine sõltub olukorrast, mil viisil laps on asenduskodusse jõudnud. On kogetud juhtumeid, kus piiratud majanduslike võimaluste tõttu ei ole lapsel võimalik oma bioloogiliste vanemate juures elada, kuid vanematel ja lastel on emotsionaalne side. Oli ka kogemusi, mille puhul alkoholiprobleemidega bioloogilised vanemad, osutasid kainematel perioodidel ka tuge oma lapsele. Samas tõdeti, et selliseid lapsevanemaid ei saa siiski usaldada, kuna nad pole piisavalt stabiilsed ja võivad joores seisundis ka oma last õhutada alkoholi tarbima.

Ühe lapse puhul ma mäletan, et tal oli oma vanemaga nii tihe side, et ma ei tahtnud seda kuidagi katkestada, aga laps oli tingimata vaja panna asenduskodu teenusele, sest vanem ei olnud mingil viisil võimeline seda last kasvatama, ülal pidama, vastutama. Me lasime suisa kohtumäärusesse kirjutada, et lapsel on õigus ja vanemal kohus lapsega kohtuda, et see emotsionaalne side oli väga tihe.

Oli ka seisukohti, et kontakt bioloogilise vanemaga või tema/nende puudumisel lähedase sugulasega on oluline, et laps mõistaks millised probleemid on tema pärisvanematel, millistel põhjustel on ta asenduskodusse sattunud ja millisest perekonnast on ta pärit. See hoiab ära ka olukorra, kus asenduskodu kasvandik loob endale illusioone, milline elu võiks tal olla oma pärisvanemate juures ja aitab mõista, miks praegune lahendus olla asenduskodu teenusel on parim. Samuti aitab bioloogiliste vanemate mõistmine vabaneda vihast ja ängist, mis sellistel lastel sageli on tekkinud, kuna nad pole saanud elada samasuguses lapsepõlves nagu eakaaslased. Sellist lähenemist pooldanud intervjuueeritavad leidsid, et side asenduskodu kasvandiku ja bioloogiliste vanemate vahel muudab noore eluhoiakuid ja ellu suhtumist.

././ Oluline on, et tal peaks olema side oma juurtega, et seda tugevdada. Ma olen just nendega kokkupuutes, et on tulnud mõni noor nagu tunneb, et mis on nagu õigem, et ta on maha jäetud, et on selline kohutav viha ja äng. ././ et tegelikult, et kui näidata talle, et mis need tingimused tegelikult on, et ega need vanemad kui nad olid alkohoolikud, et see ju ka tegelikult millestki tuleneb, et võib olla nende oma lapsepõlv oli teistsugune. Kui näidata neile natukene neid kompromisse. Vot, selle ühe tüdrukuga, kes on siin käinud, et ta on ikka selle kontakti saanud perega. Ta ütleb, et see oli väga oluline. Kuigi ta ei võetud sinna perre päriselt sisse, aga see on ikkagi oluline., ta vahest helistab mulle ja küsib jälle, kuidas nüüd on. Nüüd on küll vanaema surnud, aga talle oli see oluline, et temani jõudis ka see teave, et on surnud. Et ega ta muidu ei ela oma elu ka selle vihaga. See äng tahab teda rusuda või võtab ta lõksu.

6.2.2. Erinevad asenduskodude toimimisvormid kui ettevalmistus elluastumisele

6.2.2.1. Perevanemasüsteem

Üldiselt leidsid intervjuueeritavad lastekaitsetöötajad, et suundumus teha Eesti kõik asenduskodud perevanemasüsteemiga perekodudeks, on asenduskodu kasvandike eluolu ja võimaluste paranemiseks olulise tähtsusega. Perevanemasüsteemis nähti positiivset ka seetõttu, et pered pannakse kokku eri vanustest ja samas ühe pere lapsed saavad samasse perekodusse.

././ pereema suudab ennast jagada, et ühel perioodil vajab üks rohkem toetust, teisel vajab teine. See peremudel toimib selliselt. Asenduskodudes käivad kasvatajad sageli graafiku alusel tööl või vahetuvad ja ei tekid peretunnetust/eeskuju.

Ideaalina nähti Keila SOS lasteküla, kus on võimalikult autentne peremudel perevanemasüsteemi näol. Teisisõnu elavad perevanemad analoogselt lapsevanematele enamasti asenduskodus ning ei toimu vahetustega tööd, kus erinevatel päevadel võib laste tegemiste järele valvata erinev kasvataja.

Teisalt oldi ka seda meelt, et perevanemasüsteemiga asenduskodu on siiski asutus, kus on raske saavutada päris peremudelit. Seetõttu oleks elluastumise ettevalmistuse seisukohast hea, kui asenduskodu kasvandikul oleks hoolduspere või tugipere, kelle juures näha just perede funktsioneerimist (ema ja isa suhteid), peremudelit.

6.2.2.2. Asenduskodu ja iseseisvumise vaheline etapp

Mitmed asenduskodud on noorte iseseisvumise hõlbustamiseks loonud noortekodu või noortemaja, mis on mõeldud asenduskodu noortele alates 15-eluaastast elamiseks ja rehabilitatsiooniks. Intervjuudest selgus, et kui noortekodu süsteem või toetatud elamise laadne elluastumise vaheetapp on edukas ja noored on leidnud endale ka töö, on elluastumine lihtsam kui noortel, kes iseseisvuvad otse asenduskodust. Ka Kaire Ratasepa (2004) uuringust „Eesti laste- ja noortekodud kui kasvatusasutused“ leiti kinnitust hüpoteesile, mille kohaselt noortekodus kasvavad lapsed on eluks paremini ette valmistatud kui asenduskodus kasvavad.

Teisalt oli ka arvamusi, et noortekodu on siiski asutus ja täielikult iseseisva elu kogemust see ei anna, kuna noored võivad ja saavad alati loota noortekodus tööpäeviti antavale soojale söögile ning samuti ei koge nad elamiskulude (üür, kommunaalmaksud) maksmisega kaasnevat kohustusi.

Ühe lahendusena nähti vaheetapiks noortele pakkuda pärast asenduskodu võimalust elada sotsiaalmajas, kus elaksid ka abivajavad eakad ja oleks ööpäevaringselt hooldustöötajad kohal, kes saaksid noortele vajadusel tugiisiku eest olla. Nagu hiljem peatükis „Elamispind kui tugiteenus“ nendime, on sellisele mõtteviisile ka vastuväiteid. Sellest lähemalt aga peatükis 6.3.3.1.

6.2.3. Juhtumiplaan

Sotsiaalhoolekandes seaduse § 29¹ kohaselt on juhtumiplaan kirjalik dokument, mis koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja tema probleemide lahendamist käsitlevast tegevuskavast. Juhtumiplaan on informatiivse tähendusega. (RT I 1995, 21, 323)

Kõik kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajad on alates 01.01.2009 seaduse järgi kohustatud koostama asenduskoduteenusel olevale noorele juhtumiplaani. Riigikontrolli 2009. aastal läbiviidud auditi käigus selgus, et 2008. aastal koostati juhtumiplaan õigeaegselt 45%-le asenduskodusse suunatud lapsele, ülejäänud juhtudel koostati see hiljem. Uurisime milised on kogemused juhtumiplaani koostamisega intervjueeritavatel – kas nende jaoks on selle koostamisel ilmnenud takistusi ja kuidas nende hinnangul juhtumiplaan oma eesmärgi täidab.

Kogemused ja arvamused juhtumiplaani täitmiskohustuse ja funktsioneerimise koha pealt olid väga erinevad.

6.2.3.1. Takistused ja kriitika

Suure takistusena juhtumiplaani täitmisel oli mitmete lastekaitsetöötajate sõnul ebapiisavad teadmised ja oskused selle täitmiseks.

Etteheited juhtumiplaani vormile oli mitmeid, kuid kõige enam võis kohata arvamust, mille kohaselt on juhtumiplaan liialt mahukas ja detailne. Teisalt võis kohata ka täiesti vastupidiseid seisukohti - juhtumiplaani vorm ei funktsioneer, kuna seal on vähe valikuvõimalusi. Mõningate intervjueeritavate jaoks olid osutunud keeruliseks lahtrite täitmine, mis puudutasid tegevuskava ja eesmärgi, kuna tegevuskava puudutavat infot on raske prognoosida ja kaardistada kui ei puutu igapäevaselt asenduskodu kasvandikega kokku. Veel kritiseeriti juhtumiplaani ülesehitust.

Juhtumiplaani ei saa ju ära märkida kõik need tugiisikud, kõik lähikondlased, sugulased, kellega asenduskodusse saates tegelikult peaks hakkama ühendust võtma, hoida sidet.

Juhtumiplaani paremaks toimimiseks leiti, et see võiks pigem elektrooniliselt liikuda asutuste vahel, mis võimaldaks jooksvalt infot juhtumiplaanil vahetada ja vahendada. See eeldaks, et juhtumiplaani

saaks ka elektrooniliselt täita. Ka Riigikontrolli auditis (2009) toodi välja, et lastekaitsetöötajate tööd seoses juhtumiplaani täitmisega kergendaks elektroonilise variandi kasutuselevõtmine.

6.2.3.2. Kogemused ja hinnangud

Mitmed intervjueeritavad leidsid, et juhtumiplaani kaudu on hea järgida lapse arengut. Samuti on see asenduskodu kasvandiku liikumisel mõnda teise hoolekandetasutusse või kohaliku omavalitsuses lastekaitsetöötaja vahetumisel väga hea ja informatiivne dokument noore elust ülevaate saamiseks.

Telefoniintervjuudest selgus ka, et mitmed lastekaitsetöötajad on koostöös asenduskoduga kohandanud juhtumiplaani vormi asenduskodudes aastate jooksul välja töötatud vormide või tegevuskavadega. Samas leitakse, et ka kohandatud vormid on juhtumipõhiseks kasutamiseks sobilikud, mistõttu ei nähta rangelt juhtumiplaani vormist kinni pidamisel mõtet.

Hinnangud juhtumiplaani eesmärgi täitmisest olid sageli ka sel juhul positiivsed, kui intervjueeritav oli läbi teinud juhtumiplaani koolituse.

Oli ka lastekaitsetöötajaid, kes ei olnud juhtumiplaanist kuulnud ja rääkisid pigem asenduskodu lapse või noore arengukavast.

See ei ole juhtumiplaan. See on arengukava. See on kaks korda aastas peaks siis vaatama koos lapse, kasvataja ja lastekaitse töötajaga, millised oskused vajavad arendamist, mida saab laps ise teha, mida saaksime meie teha, et mis saaks tast edasi.

Kokkuvõttes võib öelda, juhtumiplaan tekitab tõenäoliselt vastakaid arvamusi, kuna paljudel lastekaitsetöötajatel pole piisavalt teadmisi ja kogemust kuidas juhtumiplaani täita. Samuti võib kriitikast välja lugeda lastekaitsetöötajate arusaamatust, mis on juhtumiplaani eesmärk, kuna erineval kujul on lastekaitsetöötajate ja asenduskodude personali poolt täidetud noorte arengukavasid ja tegevuskavasid ka enne juhtumiplaani täitmise kohustust. Ka Riigikontrolli auditis (2009) järeldati, et poolte kohalike omavalitsuste ametnike jaoks on juhtumiplaan pigem dokumenteerimise vahend ning see vajab mõningaid täiendusi.

6.3. Kogemused asenduskodust elluastunud noortega

Intervjueeritavate kogemused asenduskodust ellu astuvate noortega on väga erinevad ja sõltuvad alates elluastuva noore isikuomadustest lõpetades noore võimalustest tööd peale elluastumist leida. On olnud kogemusi noortega, kes järjekindlalt üritavad enda eluga toime tulla ja saavad seejuures väikest toetust. Samas on ka noori, kes ootavad pidevat toetust ja sageli ei oska hoida neile pakutud hüvesid.

././ toimetulek on täiesti erinev, et kui üks inimene võtab endale vastutuse, püüab endale töökohta leida ja ise hakkama saada, et püüab mingilgi määral, et on nagu väikest tuge vaja. Siis teine võib ainult nõuda ja ise mitte midagi teha, et sellest need probleemid tulevad. Meil üks konkreetne juhus, et kui nüüd rääkida. Ta on küll vee peal, et me küll püüame aidata, aga probleeme on kohutavalt palju. ././ Me lõime tõesti, et valla töötajad viisid oma kodudest asju ja õpetasime ja tugiisik oli olemas, aga ta ikkagi kui raha sai kätte, et ta ei osanud seda kasutada. Kasutas valede asjade peale. Lõime talle eraldi töökoha valda, mida ta ei pidanud, et vot niisuguste noortega on väga raske.

Teisalt sõltub elluastumise edukus ka paljudest teistest teguritest, mida on võimalik läbi erinevate tugi- ja järelehooldusteenuste noortele pakkuda.

6.3.1. Probleemid seoses iseseisvujatega

Peamised teadmised ja oskused, millest intervjueeritavate sõnul asenduskodudest iseseisvunud noortel vajaka jääb, on rahadega toimetuleku oskus, planeerimisoskus, eluliste muredega toimetulek ja sealhulgas konfliktide lahendamise oskus.

Planeerimis- ja isemajandamise oskus

Näiteks ostavad sageli asenduskodust iseseisvuvad noored enestele elluastumistoetuse eest luksuskaupe, mida asenduskodus viibimise ajal pole enesele võimaldatud, kuna elluastumistoetus on aga ühekordne järgneb sellele sageli rahapuudus ning seega minnakse omavalitsuselt küsima toetust toimetulekuks.

Kõigepealt ostetakse väga kalleid asju nagu näiteks kallid arvutid ja siukseid asju, mida nad väga tahavad kui nad elavad lastekodus ja mis on tavalistel lastel, aga nendel ei ole. Kuskil 6 kuu pärast nad on ilma rahata ja siis nad tulevad ametisse ja siis taotlevad kriisi toetuseks raha.

Mitmed lastekaitsetöötajad olid arvamusel, et asenduskodudes on noortel tagatud niivõrd head tingimused - toit on laual garanteeritud, kasvandikud ei puutu kokku argiste probleemidega nagu näiteks lapsevanema töötus ja sellest tingitult kokkuhoidlik eluviis - mistõttu ei oska noored sageli ka rahapuudusest tingitud probleeme lahendada. Kuigi paljudes lastekodudes juurutatakse perevanemasüsteemi – ka sellist, kus on kogu aeg üks ja sama perevanem asenduskodus, ei tule siiski asenduskodudes ette tüüpilisi argiseid situatsioone nagu tavaperedes. Sellisteks argisteks muredeks võib lugeda alates töötusest kuni lapsevanemate tülitsemiseni, mis lõppkokkuvõttes lahendatakse ja millest noor alateadlikult õpib.

Nagu ankeetküsitluste tulemustest selgus, ei ole asenduskodu noortel taskuraha maksmiskord reguleeritud ning erinevad taskurahaks antavad summad on sõltuvad asenduskodu võimalustest ja reglementeeritusest. Riigikontrolli auditiks intervjuueeritud kohalike omavalitsuste ametnikest 44% leidis, et nende piirkonnas asenduskodust elluastujad ei saa elus hakkama, kuna neil puudub iseseisva raha kasutamise oskus ning see võib olla seotud ka noorte erineva kogemusega taskuraha planeerimisel.

Töö leidmise ja hoidmise oskus

Iseseisvujatel pole sageli oskust ja harjumust tööl käia, mistõttu kurtsid mitmed lastekaitsetöötajad, et noored ei pruugi töökoha leides alati tööle kohale ilmuda või käituvad muudmoodi kohusetundetult. Samuti lähevad noored sageli ilma töölepinguta, nõ mustalt tööle ja ei mõista, et jäävad seetõttu ilma nii erinevatest hüvitistest (töötuskindlustus-, vanema-, ravikindlustushüvitisest) kui ka tulevikuks kogutavast pensionist.

Probleemid on just see, et vot kui sa iseseisvalt juba elad, siis sa pead nagu võtma ka vastutuse ja enda eest nagu seisma. Neil ei ole sellist majandamisoskust ja oskust ütlemega ka näiteks oma töökohta hoida.

Kui iseseisvumine asenduskodust on keeruline ja noor ei soovi tööd leida või tööpuuduse ja väheste kogemuste valguses ei leia näiteks piisavalt kiiresti tööd, võivad nad sattuda alkoholi ja narkootikumide tarbimise kүүsi. Selle tulemusena ei pruugi noored hakkama saada üüri maksmisega ja seega tekivad noortel võlad. Sellistesse eluraskustesse sattunud noortel puuduvad sageli inimesed, kellele tugineda.

On ka noori, kes kolivad välismaale, kuna Eestis pole tööd. Aga nende käekäigu kohta lastekaitsetöötajatel info puudus.

Noore taust

Mitmed respondendid oli kogenud, et kui noored on asenduskodus viibimise ajal või ka enne asenduskodusse määramist korda saatnud õigusrikkumisi, jätkub sama tendents sageli ka asenduskodust ellu astudes. Selle tulemusena jõuab noor aga sageli mõnesse kinnipidamisasutusse. Mõjutajateks võivad selliste noorte puhul olla ka nende tuttavad, kes nimetavad end noore sõbraks, kui tal on raha. Ebamoraalse käitumisena toodi mõningatel juhtudel näiteid, kus noorele pärast iseseisvumist pakutud eluasemesse ostetud mööbel müüdi rahavajaduse tekkimisel maha. Samuti satuvad tihtipeale noored suhteliselt iseseisvumise esimestel aastatel kriminaalsele teele ja seeläbi kinnipidamisasutusse.

Kaks last, kes nüüd eelmisel aastal astusid ellu siit meie maakonna lastekodust, et üks noor oli juba eelnevalt probleemne ja see lastekodusse saamine oli noore enda otsus ühel hetkel, varasemalt ta seda ei soovinud ja siis ühel hetkel otsustas. Oli see tema õigusrikkumiste arv ja kõik see oli nii tihe ja see tema paheline käitumine, et lastekodust iseseisvasse ellu astumine oli ka probleemne, et ta ei tulnud paraku toime ja praegu on ta meil kinnipidamisasutuses. Küll nüüd täiskasvanuna, aga tal oli juba enne seda kriminaalset käitumist nii palju. Temaga paraku ei ole läinud väga hästi. Ma ei saa lastekodule ka seda ette heita, et need baastadmised lastekodusse minnes, olid juba küllalt määravad.

Sotsiaalsed oskused

Intervjueeritavad olid kogenud, et asenduskodu noored ei oska inimsuhteid hoida. Mõningate intervjueeritavate sõnul ei mõista asenduskodu noored mõnel juhul, et suhtesse peab ka panustama ja head suhted ei teki ise-enesest.

Ka Leppiku (2004) uuringus „Hälbiva käitumise konstrueerimine kriminaalhoolduses ühe maakohtu kriminaalhooldusosakonna näitel“ tõdesid mitmed intervjueeritavad kriminaalhooldusametnikud, et lastekodulapsed on sageli eluvõõrad, lihtsameelsed. Asenduskodu kasvandikud on harjunud elama kollektiivis, mistõttu puudub neil kogemus üksinda elamiseks ja hakkama saamiseks. Samuti on asenduskodu noortel suurem oht sattuda kelmide ohvriks.

6.3.1.1. Võimalikud põhjused probleemsele elluastumisele

Mitmed lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad olid seda meelt, et lapse tulevik sõltub palju ka asenduskodule eelnenud eluperioodist ja asenduskoduteenusele suunatud lapse esimestest eluaastatest.

././ see uus pereseadus ei toeta ka seda, aga me võtame liiga hilja lapsed peredest ära. Minu jaoks on see mitu korda, et kui meil on juba lapse käitumismudelid välja töötatud, aga me saame liiga hilja teada ja ei toeta seadused seda, aga lapsed on nii haiget saanud, nende psüühika on kannatada saanud, et nüüd viimased võtmised kõik on nii, et nad lähevad sinna lastekodusse norm lapsena, ././ ja siis me hakkame neile puudeid jagama ja seal on nii palju probleeme, et ja siis juba seda käitumismalle muuta ja neid arusaamu muuta, et seda on väga raske.

Samuti oli lastekaitsetöötajate poolt arvamusi, et kui lapsel ei ole kuuenda eluaastani olnud inimest kes temaga tegeleb ning kellel lapsega oleks tekkinud lähedane side, ei tule see laps ka edaspidises elus hästi toime ja ei usalda inimesi. Samuti on sageli raske ette valmistada neid noori iseseisvaks eluks, kes on asenduskodusse suunatud alles murdeeas. Ka A. Kuninga (2003) poolt läbiviidud uurimuse tulemustes leiti, et mida nooremana lapsed lastekodusse sattusid, seda usaldavamaks ja enesekindlamaks oli lapsel lootust areneda.

Kogemustele tuginedes tõdesid intervjueeritavad, et sellistel noortel ilmnevad sageli vaimse tervisega mured, kuna nad on nii palju kannatada saanud. Seetõttu oli lastekaitsetöötajate poolt hoiakuid, et probleemsetest peredest tuleks võimalikult varakult suunata lapsed asenduskodu teenusele.

Noh, praegu on küll see, et mis on lastekodudega vesteldes silma jäänud, et nad lähevad lastekodusse väga hilja, et selles suhtes see vajadus on juba ammu, aga ütleme ././ väga keeruline on seda last perest eraldada. ././ Kui see laps läheb sinna lastekodusse muredeas, ././ aga ega siis lastekodus sellise murdealisega muudatusi sisse viia on hästi raske. ././ Kui nad ka sinna varem, siis oleks ka lihtsam teha seda tööd - neid ette valmistada iseseisvaks eluks ette valmistada.

Ameerikas läbi viidud uuringutes on leitud, et läbikukkumised põhikoolis võivad viia protsessideni, mis toovad esile probleemset käitumist. Näiteks alaealise sooritatud õigusrikkumine, meelemürkide

kuritarvitamine, vaimse tervise probleemid ja tervistkahjustav seksuaalkäitumine. (Chamberlain,P. et al. 2006)

Teise põhjusena leiti intervjueeritavate poolt, et asenduskodust elluastumine ei ole alati edukas, kuna asenduskodu kui kodu alternatiiv, ei toimi nagu tavaline kodu ja perekond lapsele. Näiteks toodi esile, et asenduskodus võivad kasvatajad vahetuda, mistõttu ei teki lastel nende inimestega turvatunnet nagu emaga, kes ei vahetu reaalses elus, samuti puudub sellest tulenevalt asenduskodu kasvandikel ema ja isa eeskuju. Sõnastus!

Mõningad intervjueeritavad olid seisukohal, et kuna asenduskodu on asutus, kus on loodud lastele head ja mõningatel juhtudel luksuslikud tingimused, on lastel iseseisvudes raske kohaneda mitte nii luksuslikes tingimustes.

Näiteks on asenduskodu lapsed pesumasina külles pesnud oma pesu, kuid pole seda teinud käsitsi. Selline oskus võib osutuda aga vajalikuks, kuna sageli pakuvad kohalikud omavalitused iseseisvunud noortele elamispinnaks sotsiaalkorteri või –maja, kus puudub pesumasin. Samuti leidsid mõningad intervjueeritavad, et asenduskodu kasvandikud on enne iseseisvumist hooldatavad ning selline hoiak kandub sageli ka iseseisvudes üle ja noored ei pruugi tunda, et nad on oma tegude eest vastutavad.

././ Teinekord ma kuidagi nagu mõtlen, et see nagu tekitab niisugust tunnet nendes inimestes, et ma olen sellistes tingimustes, et minu eest hoolitsetaks, aga meie ju niimoodi ei mõtle. Meie mõtleme niimoodi, et ikka hoolitseme enda eest ise. Ja lapsed kasvatame nii, et sa pead pesema oma sokke, pead minema tööle. Kuidagi see on see lastekodusse sattumisega pandud selline asi külge, et sa oled hooldatav.

Ingrid Kase (2006) uurimusest selgus samuti mõningate lastekodude töötajate arvamus, mille kohaselt hoolimata lastekodus kehtivast peresüsteemist ja lapsekeskse lähenemise retoorikast, jääb lastekodu asutuseks ning sellest johtuvalt on lastel raskusi toimetulekuga iseseisvas elus.

6.3.1.2. Iseseisvuvate neidude pereloomise soov

Mitmed lastekaitsetöötajad on kogenud, et asenduskodust iseseisvuvad neid saavad varakult (enne 18-aastaseks saamist) lapse ja soovivad iseseisvudes luua võimalikult kiiresti perekonna. Ka mitmetes uuringutes Ameerika asenduskodude noorte seksuaalkäitumise kohta on leitud, et asenduskodude noorikud on oma madala enesehinnangu ja enesekindluse tõttu rohkem aldis varajasele rasestumisele (Sims 1988). Ka ühe intervjueeritud lastekaitsetöötaja arvamus kohaselt on asenduskodu neidude enesehinnang niivõrd madal, et läbi kaaslase üritatakse leida iseennast.

Samuti on leitud varajase seksuaalkäitumise põhjustena, et asenduskodu neid on sageli kokku puutunud seksuaalse kuritarvitamisega ja neil on oht assotsieeruda vanemate, mittesotsiaalsete meestega. (Chamberlain et al. 2006)

Lastekaitse töötajate poolt oli ka seisukohti, et lapse saamisega üritavad noored neid kompenseerida perekonnaelu, millest neil lapse- ja nooruspõlves puudu on jäänud.

Kogemused selliste neidudega ei olnud lastekaitsetöötajate poolt positiivsed. Leiti, et kuna noored ise on veel väljakujunemata ja pole saanud nooruspõlve elada, ei oska nad sageli ka oma lastega hakkama saada. Respondendid on kogenud, et mitmel juhul võetakse selliselt noorelt laps sootuks ära või jätab neiu lapse isale (või isa perele) kasvatada. Sellised neid kipuvad ka sageli vahetama partnereid.

Kolmel tüdrukul oli alla 18 aastaseks laps. Kahel on ära võetud, nad ei olnud suutelised kasvatama. Ühel on laps alles, aga ta ei ela enam meie omavalituses, kuid ma tean, et tal on probleeme.

Ameerikas 2001. aastal läbi viidud uuringu (Carpenter et al. 2001) kohaselt on kõrge riskiga seksuaalkäitumisel ja varajasel rasedusel mõju nii noore ema kui ka tema lapse tervisele ning sotsiaalsele heaolule. Ka Eestis läbiviidud naiste seksuaal- ja reproduktiivtervise uuringu kohaselt on

alla 19-aastastel on suurenenud risk enneaegseks sünnituseks (Haldre et al. 2007), mistõttu võivad kannatada ka lapse tervisenäitajad. Tulles tagasi eelnevalt mainitud Ameerika uuringu juurde, on leitud, et noorikueas emad võivad olla vähem emotsionaalsed ja olemas/saadaval oma lapsele. Teisalt mõjutab see noore ema hilisemat rahalist toimetulekut tavaliselt negatiivselt. Kuna teismeline ema on ka ise alles kujunemisjärgus, võib see mõjutada ka lapse kujunemist ning kasvamist. Teismelise seksuaalkäitumist ja otsust jääda rasedaks mõjutab sageli keskkond, lapsevanema ja lapse suhe, kooli kontaktid ja kaaslaste käitumine.

Seega erinevatele teooriatele, uuringutele ja lastekaitsetöötajate kogemusele tuginedes võib öelda, et seksuaalkasvatuse-alane nõustamine on äärmiselt oluline noorte iseseisvumise aspektist, kuid ka laiemalt ühiskonnale. Viimast aspekti võib vaadelda seisukohast, et noore varajane seksuaalkäitumine ei tähendaks tema väikesele lapsele analoogset tulevikku ehk elu asenduskodus.

6.3.2. Positiivsed iseseisvujad

Eelnevalt kirjeldasime seoses noorte iseseisvumisega asenduskodudest. Hoolimata eelnevalt kirjeldatud mitmetest negatiivsetest elluastumise kogemustest, on ka palju asenduskodudest iseseisvunud noori, kelle iseseisvumine on läinud edukalt. Paljud intervjuueeritavad tõdesid, et lastekaitsetöötajatel võib olla rohkem kogemusi probleemsete iseseisvumistega, kuna nende poole pöörduvad sageli sellised noored, kes vajavad abi. Ellu astunud noored, kellel on aga iseseisvumine läinud edukalt, ei kontakteeru sageli üldse kohaliku omavalitsuse lastekaitsetöötajaga, kuna saavad ise ja sageli teises omavalitsuses hakkama.

(A) Kas teil on ka teada, kuidas need noored, kes on teie omavalitsusest iseseisvunud, et kuidas neil läinud on?

(B) Väga hästi. Selles suhtes, et meil on see aasta kaks poissi ellu astunud. Üks poiss elab siin linnas, linnakorteris ja me saime talle ka kohe töökoha ja aga teine poiss suundus teisse omavalitsusse ja tema ütles, et tema saab nagu ise hakkama, et ei ole vaja nagu selles suhtes meie poole pöördunud, et tema ütles ka ise kohe ära, et ta tahab ise proovida. Selles suhtes on meil nagu tagasiside olnud positiivne, et nad saavad ise hakkama.

Mõningate intervjuueeritavate kogemused asenduskodudest iseseisvunud noortega olid olnud vaid positiivseid.

Üldiselt võib nende asenduskodust iseseisvunud noorte puhul seostada edulugusid omandatud kõrgharidusega. Edukaid juhtumeid on kogetud ka seoses noortega, kes on leidnud juba asenduskodus viibimise ajal endale kaaslaste ning temaga kokku elama asunud. Samas nagu eelnevalt peatükist selgus, ei pruugi kaaslastega kokkukolimine pärast asenduskodu osutuda alati positiivseks, kuna niivõrd varajases nooruses tehtud kaaslastevalikud ei pruugi olla õnnestunud, mistõttu võib partneri juurde kolimine asenduskodust omada ka vastupidist efekti. Kui kaaslane on osutunud õigeks valikuks, võib teda ja tema lähedasi näha mingil määral tugiisikuna noore iseseisvumisel.

Intervjuueeritavad olid kogenud ka, et iseseisvumine on noorel edukas, kui asenduskodu ajast on olemas usaldusväärne tugipere, kes noort toetab. Ka tugiperel, kellega noorel on usaldusväärne suhe, võib näha tugiisiku funktsiooni.

6.3.3. Järelhooldusteenused asenduskodudest iseseisvuvatele noortele

Kohalik omavalitsus peab lapse käekäiguga kursis olema pakkumaks talle sobivat järelhoolduse teenust (Soova 2009). Järelhooldusteenuste pakkumisel iseseisvatele noortele lähtutakse alati individist ja tema vajadustest.

Intervjuueeritavate sõnul võtab asenduskodu pool aastat enne noore prognoositavat iseseisvumist lastekaitsetöötajaga ühendust, et teada anda noore peatse ellu astumise kohta. Seejärel kaardistatakse noore soovid ning eesmärgid seoses elluastumisega (kuhu noor soovib elama asuda ja

millised on tema edaspidised plaanid). Lähtuvalt iseseisvua noore tahtmisest ja kohaliku omavalitsuse võimalustest pakutakse noorele ellu astumist toetavaid järelhooldusteenuseid.

Järelhooldusteenusena nähakse lastekaitsetöötajate poolt peamiselt iseseisvunud noorele eluaseme pakkumist (vt ka peatükk 6.3.3.1). Teiste järelhooldusteenustena on pakutud elluastunud noortele psühholoogilist nõustamist, karjäärinõustamist, võlanõustamist, sotsiaalset nõustamist (ehk noorega on mindud tööturuametisse või pensioniametisse vajalike teenuste või toetuste saamiseks) ja ümberõpet Töötukassa kaudu. Mitmete lastekaitsetöötajate sõnul, on vajadusel ning võimalusel aidatud noorel ka tööd leida.

Väga tihti jäävad need asenduskodudest tulnud noored töötuks või väga tihti on neil ka mingi puue ././ Muidugi aidata saab täpselt nii palju kui palju nad vastu võtavad. Näiteks kohalike ettevõtetega me oleme ka koostööd teinud, et on selliseid tublisid ettevõtteid, kes võtavad neid natukeseks enda juurde tööle või pakuvad seda võimalust, et maksavad nende üürid ära ja natukene söögiraha ka, et selles mõttes ikka ametlikult. Siis noh nemad ka aitavad ja on tegelikult just tugiisikud, kuigi see ei ole nende tööülesanne.

Kohalikul omavalitsusel on kohustus jälgida lapse arengut asenduskodus ja lastekaitse- või sotsiaaltöötaja peaks last vähemalt kaks korda aastas külastama. See kohustus pole oma uudsuse tõttu aga veel täielikult rakendunud (Soova 2009). Ka ankeetküsitlustest selgus, et poolte vastanud noortega ei olnud sotsiaaltöötaja asenduskodus kohtumas käinud. Samas oleks asenduskodust lahkumist silmas pidades oluline, et sotsiaaltöötaja käiks noortega juba asenduskodu perioodil kohtumas, et olla kursis lapse käekäiguga ja seeläbi paika panna noore järelhoolduse teenuse vajadused.

6.3.3.1. Elamispind kui järelhooldusteenus

Peamiseks järelhooldusteenuseks iseseisvuvatele noortele pidasid intervjueeritud lastekaitsetöötajad elamispinna pakkumist ja võimaldamist. Seda järelhooldusteenust peeti seadusest tulenevaks kohustuseks. Sotsiaalhoolekande seaduse (RT I 1995, 21, 323) kohaselt on aga kohalikud omavalitsusorganid kohustatud andma eluruumi isikule või perekonnale, kes ise ei ole suuteline ega võimeline seda endale või oma perekonnale tagama.

Nagu intervjuudest selgus, on kohalike omavalitsuste võimalused järelhooldusteenuste ja elamispinna pakkumise osas olnud erinevad. Erinevad linna- või vallavalitsused on pakkunud iseseisvuvale noorele elamispinda sotsiaalmajasse, sotsiaalkorterisse, munitsipaalkorterisse, ühiselamusse, valla omandis olevasse korterisse või on olnud ka kohalikke omavalitsusi, kus on noorel aidatud üürida korterit.

Mõningatel juhtudel on esimese etapina pakutud noortele elamispinda sotsiaalmajja, kuna seal on ööpäevaringselt tugipersonal, kes võib noori vajadusel aidata. Alles siis kui noor on valmis täiesti iseseisvalt hakkama saama, on ta suunatud sotsiaalkorterisse. Kui iseseisvunud noorel on olnud juba pere või kaaslane, on pakutud koheselt ka elamispinda sotsiaalkorteris.

Meil on olnud niimoodi et on olnud vastavalt vajadusele, et on pakutud kas sotsiaalmajas elamisvõimalust, siis edasi mõnele siis sealt sotsiaalmajast edasi korterit või on olnud ka variante, et kohe on sinna sotsiaalkorterisse saanud ellu astuv noor. ././ Näiteks, kes said oma sotsiaalkorterisse, siis tema oli oma noormees ja oma väike tita ka. Et lastekodust tema tuli ka titaga, nemad hakkasid kenasti koos elama ja toimivad, et temal nagu selles suhtes oli nagu selle noormehe ja selle noormehe pere poolt selline võrgustiku toetus olemas. Sotsiaalmajas on meil olnud noori, me oleme pakkunud seda teenust kui nad on tulnud lastekodust, neil pole kuskile minna, õigust enam lastekodus olla ei ole, õiget/sobivat pinda ka ei ole olnud, siis nagu on olnud selline esimene maandumise koht. Selles mõttes nagu turvaline, et seal on oma töötajad olemas, kes aitavad siis nagu seda oma elu sättime hakata.

Lastekaitsetöötajate arvamused lahknesid küsimuses, kas asenduskodust elluastujale sotsiaalmajas elamisvõimalik on noore tuleviku perspektiivile mõeldes kasulik või mitte. Oli seisukohti, et sotsiaalmaja, kui elamisvõimalik toimetulekuraskustes inimestele, ei soosi noore inimese edukat ellu astumist. Teisalt oli arvamusi, et sotsiaalmajades, kus mõningal juhul töötab ka tugipersonal, on võimalik elluastumisega seotud küsimustes abi ja tuge küsida. Sõltuvalt omavalitsustest ja sotsiaalmaja põhimäärustest, võib sealne elamisvõimalik olla iseseisvuvale noorele tasuta või väga soodne.

Aga selle eluasemega on ka nõndaviisi, et tegelikult selline lastekaitse hea tava ei näe ette seda, et see laps läheks sotsiaalmajja, et ta läheks nagu ühest institutsioonist teise. Aga kuna see ei ole kuskil välja öeldud, kuskil niimoodi seadustatud, et see hea tava ka praktikas oleks ja et see noor saaks kortertüüpi sotsiaalruumi või siis ka kortertüüpi eluruumi niiöelda, siis paljud need lapsed satuvad sotsiaalmajadesse, mis ei ole kindlasti iseseisvumise arendamiseks hea keskkond. /../ Eks nendes majades on ju erinevatel põhjustel sinna sattunud, /../ seal ei ole noored inimesed tavaliselt ja nad on erinevatel põhjustel toimetuleku raskustes inimesed. Kui me nüüd paneme sinna veel noore inimese - katsu nüüd jalad alla saada - siis juba see eeldus on vale, et kui ta satub inimeste sekka, kellel see toimetulek ei ole hea. Seal on reeglina tuba, ühisköögid, niuke.

Eesmärgil, et elamisvõimalik, mis saab iseseisvuvale noore uueks koduks ei oleks šokeeriv, olid mitmed kohalikud omavalitsused hoolitsenud (enne majanduskriisi perioodi) ka elamisvõimaliku eelneva remondi ja mõningal juhul sisustamise eest.

Seda, et noortele antav algne elamisvõimalik peaks olema väga väikese üürihinnaga, rõhutasid mitmed intervjuueeritavad. Kui noor pole tööd leidnud ja ei suuda üüri maksta, võib ta sattuda tänavale ja sealt tagasi mõnda riigi poolt finantseeritavasse hoolekandetasutusse. Seetõttu peaks esimese eluaseme üür olema noorele jõukohane. Üldiselt saavad pakutud elamisvõimalikud noored elada tähtajatult, kuid intervjuudest selgus ka omavalitsusi, kus reeglite kohaselt võis noor elada kohaliku omavalitsuse poolt antud korteris ühe aasta ja kui probleeme ei esinenud, võis noor pikendada veel aasta võrra selles korteris elamist.

6.3.3.2. Tugiisiku pakkumine

Kuivõrd kõik lastekaitsetöötajad on näinud lahendusena asenduskodudest iseseisvunud noorte ellu astumise hõlbustamiseks tugiisikut, on järgnevalt välja toodud lastekaitsetöötajate kogemused seoses tugiisiku pakkumisega täiskasvanu ellu astunud noortele. Kuigi kehtivad seadused asenduskodust iseseisvuvale noorele tugiisiku pakkumist ette ei näe, on koostöös Sotsiaalministeeriumi ja Eesti Asenduskodu Töötajate Liiduga käimas projekt, mille kohaselt pakutakse sajale asenduskodust iseseisvunud noorele tugiisikut iseseisvumise hõlbustamiseks. Kuivõrd teenust rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondi programmist „Töölesaamist toetavad hoolekandemeetmed 2010-2011“, on tugiisiku põhiliseks ülesandeks aidata noorel tööd leida ja hoida. Lisaks saavad noored tugi-isikult konsultatsiooni, kuidas planeerida oma raha-asju. Sellise tugiisiku teenuse esmane sihtgrupp on eriala omandanud noored, kes ei suuda oma puudulike sotsiaalsete oskuste tõttu sobivat töökohta leida. (Eesti Asenduskodu Töötajate Liit ... 03.10.2010). Mõningad lastekaitsetöötajad olid tugiisikut pakkunud noortele ka antud projektis osalemata, kasutades tugiisikuid kes on mõeldud toimetulekuraskustes peredele ja lastele.

Intervjuueeritavate kogemused seoses tugiisiku pakkumisega olid erinevad. Intervjuudest selgus mõningaid positiivseid kogemusi, kus tugiisiku ja noore vahel oli usaldusväärne suhe ning see aitas kaasa noore iseseisva elu alustamisele.

Mida me oleme teinud kahele viimasel, me oleme määranud tugiisiku, et see on aidanud pehmendada seda sisseelamist ja ühe puhul, kes õppima läks igaljuhul aitas see.

Intervjuueeritavate kogemustele tuginedes saab öelda, et tugiisiku teenus on toimunud, kui tugiisik on varasemast tuttav. Juhul kui tugiisik on noorele tundmatu inimene, on tal raske temaga koheselt

usaldusväärne suhe luua, mistõttu ei pruugi tugiisiku määramine täita oma eesmärki.

Sageli on asenduskodude noortel tekkinud usaldusväärne ja toimiv suhe oma tugi- või hooldusperega, mistõttu on seni sageli ka sellised pered noore jaoks mingil määral tugiisiku rolli mänginud. Samuti nimetati ka juhtumeid, kus asenduskodu kasvataja on vabatahtlikult mänginud ellu astuvale noorele tugiisiku rolli.

Meil ilma tugiisiku lepinguta, sellel tütarlapsel käis kasvataja veel väga pikka aega tema juures lihtsalt soolaleival, vahepeal küsimas, kuidas tal läheb. Tüdruk pöördus ise ta poole kui tal seal probleemid tekkisid, kasvõi korterinaabriga. Noh, niiõelda teoreetiliselt oli sellel tüdrukul tugiisik olemas, aga ta ei saanud selle eest palka. Ta tegi seda missioonitundest ja ta tahtis seda tüdrukut aidata.

Samas olid mitmed intervjuueeritavad lastekaitsetöötajad ka kogenud, et noor ei soovi asenduskodust iseseisvudes enda kõrvale tugiisikut, kuna soovib täiesti iseseisvat elu elama hakata ning olla oma elu puhul ainus otsustaja.

No, meie võime osutada kõike, see tugiteenus, et kui see tugiisik hakkab neid õpetama ja nendega tegelema, kui nad soovivad. Peaaegu nad kõik ei soovi. Nemad tulevad ja saavad oma raha ja tulevad ütlevad, et ma olen täiskasvanu ja ärge sekkuge minu ellu ja me ei saa peaaegu mitte midagi teha.

Intervjuudes mainiti ka juhtumeid, kus kirik ja sealne kogukond on olnud suureks toeks ja mänginud tugiisiku rolli.

6.3.4. Iseseisva elu alustamine teises kohalikus omavalitsuses

Juhuseid, kus noor on soovinud minna teise omavalitsusse elama, on kogenud paljud intervjuueeritavad lastekaitsetöötajad. Ka eelnevalt toodud ankeetküsitluste tulemustest selgus, et vastanud noortest ligikaudu 40% pigem või kindlasti ei soovinud minna elama kohalikku omavalitsusse, kust nad pärit on. Samuti selgus asenduskodu noorte küsitlusest, et ligikaudu sama suur osakaal vastanutest lootsid ellu astudes eluaseme saada kohaliku omavalitsuse kaudu. Kuna sotsiaalhoolekandeseaduse järgi vastutab iseseisvuva noore eest kohalik omavalitsus, kuhu noor enne asenduskodu teenusele minemist sisse oli kirjutatud (RT I 1995, 21, 323) saab kohalik omavalitsus pakkuda noorele järelhooldusteenuseid (nagu näiteks eluase, tööalane nõustamine) oma piirkonnas. Seega uurisime kuidas kohalike omavalitsuste ametnikud siiani sellise olukorra on lahendanud ja millised on põhjused noorte selliseks eelistuseks.

Põhjused, miks ellu astuvad noored on tahtnud teise omavalitsusse pöörduda, on olnud erinevad. Nagu eelnevatest peatükkidest on ilmnenud, on paljudel noortel asenduskodudest ellu astudes olnud olemas tüdruk- või poisssõber, kellega iseseisvudes teise omavalitsusse kokku kolitakse. Teine emotsionaalne põhjus võib olla soov mitte kolida samasse kohalikku omavalitsusse, kust on pärit noore bioloogilised vanemad.

Samuti ilmnes intervjuudest lastekaitsetöötajatega, et põhjus miks ei soovita tagasi pöörduda oma päritolu kohalikku omavalitsusse võib olla ka selle piirkonna tööpuuduses.

Kui noor on väikesest peale olnud teises piirkonnas ja linna-või vallavalitsuses asenduskodus, ei pruugi ta tunda ja teada enam piirkonda, kust ta lapsepõlves asenduskodusse määrati. Pigem võib ta tunda end kodusemalt piirkonnas, kus ta on suurema osa oma teadlikust elust elanud, kus ta on ka koolis käinud ja kus on tema sõbrad. Intervjuudest selgus, et mitmed lastekaitsetöötajad olid kokku puutunud sellise situatsiooniga. Lahendused, mida sellistel puhkudel noorele pakutud on, on olnud erinevad.

Mitmed lastekaitsetöötajad pole sellisel juhul leidnud võimalusi, kuidas noort erinevate järelhooldusteenustega aidata. Nagu selgus süvaintervjuudest (mis viidi läbi ankeetküsitluse teemade

kaardistamiseks), ei soovi ega pea tihtipeale sellise otsuse teinud noored vajalikuks oma kohalikut omavalitsuselt abi paluda, kuna ollakse seda meelt, et järelhooldusteenuseid saab kohalikust omavalitsusest vaid juhul, kui sinna omavalitsusse tagasi kolida.

Põhjused, miks selliseid noori abistada pole saanud või ei saa¹ on intervjueeritavate sõnul nii selles, et teised kohalikud omavalitsused ei pruugi olla koostööaltid, kui ka selles, et toimetuleku määramine on niivõrd jäigalt seadusega paigas, et teises omavalitsuses elades elamist noorele kompenseerida ei saa. Samuti võib olla teiste järelhooldusteenuste (erinevad nõustamised) pakkumine keeruline vahemaa tõttu.

Aga kui noor otsustab mingi põhjusel jääda mujale või minna mujale, et siis me seda teist omavalitsust kohustada ei saa, et nad leiaks mingi elamispinna, kus noor saaks elada. Sest tegelikult reaalselt üks selline juhus meil on, et tema ei ole veel küll sellesse iseseisvasse ellu veel astunud, aga on ka harjutamisel ja tema siis on teises omavalitsuses ja seal ongi need probleemid, ././ mis seda lapse olukorda halvendavad ongi see, et ta on noh sunnitud, kuna meie teda selles osas aidata ei saa, sunnitud üürima korteri muidugi siis turuhindadega, mis muidugi ilmselgelt käib talle üle jõu. Meie ei saa ka ju ././ et need toimetuleku määramised on nii jäigad, et me ei saa mitte kuidagi teise omavalitsuse juures kompenseerida. Ja siis ongi see, et seal muidugi me oleme püüdnud teiste selliste ühekordsete toetustega ja seal on väga tugev asenduskodu, kes siis püüab omalt poolt aidata. Siia maani on toime tulnud, et raskelt, aga on toime tulnud. Probleem see on muidugi.

Mõned lastekaitsetöötajad tõdesid, et on vestelnud teiste omavalitsuste lastekaitse- või sotsiaaltöötajatega sel teemal ja leidnud, et vajadusel võib omavahel vahetada elluastuvatele noortele tugiteenuste pakkumist (kuid reaalsuses see veel toimunud pole). Eelkõige on sama maakonna kohalike omavalitsustega võimalik sellist koostööd teha.

Tegelikult meil on selline asi, et meie lapsed elavad näiteks ka N² lastekodus ja nad ei tea K'st mitte midagi. Nad tunnevad N'i väga hästi ja nad tahavad jääda sinna. Ja siis meie võtame kontakti ka N'i lastekaitsega. Meil oli siin ka n.ö change – nende laps oli meie lastekodus ning pärast ta tahtis siia jääda, siis meie eraldasime talle korteri ja nüüd pärast // jah, ta elabki seal praegugi ja meie laps elab N'is. See ka samamoodi, et nemad pakkusid talle teenust sotsiaalkorteris elamist ja siis tema ei tunne ennast niimoodi halvasti seal.

Intervjueeritud lastekaitsetöötajate seas oli ka kogemusi, kus koostöö sellise situatsiooni puhul oli toimunud teise omavalitsusega ning oli võimalik toetada noore elu alustamist teises kohalikus omavalitsuses.

Üks noor oli küll, et ta on eluaeg teises linnas elanud ja ta ei tahtnud kindlasti siia tulla ja me siis maksime seal ühte korteri remonti, et omavalitsusega koostöös saime seal siis korda, aga see oli aastaid tagasi. Aga see noor on meiega ühenduses, kuna tal mõned sugulased ka siin ja me oleme kontakteerunud ja tema on edukalt toime tulnud. Seal ka tugisikud koha peal või see sotsiaalne ring, et tookord ma mäletan, et oli suur diskussioon, et ta just ütles, et tal kõik tuttavad on seal, et me jõuga ei näe küll võimalust.

Lastekaitsetöötajad olid kogenud ka seda, et teise kohaliku omavalitsuse asenduskodudest iseseisvunud noored on tulnud nende valda elama ja teiste valdade sotsiaaltöötajad pole neid teavitanud ega ka huvi nende noorte vastu tundnud.

Paljud intervjueeritud lastekaitsetöötajad polnud kokku puutunud selliste juhistega, kuid leidsid et sellise situatsiooni tekkides on kindlasti võimalik teha teise kohaliku omavalitsusega koostööd, et selle noore ellu astumist toetada. Tugiteenused peavad olema toimetulekule suunatud, mistõttu kui

¹ Juhul kui intervjueeritav polnud kokku puutunud sellise situatsiooniga, uurisime kas ja milline on tema nägemuses lahendus sellisele situatsioonile

² Lastekaitsetöötaja anonüümsuse huvides on kohanimed tsitaadist eemaldatud

noor tahab teise kohalikku omavalitsusse elama asuda, tuleb teda kindlasti aidata tema soovi realiseerumiseks.

Jah, aga see ei ole ju neil keelatud, eksle. Sa lähed teise omavalitsusse, ta toimetab seal, tal on mingi sissetulek, eluase. Kardetakse, et ma pean talle hakkama toetust maksma, et sinna V alevikku, et las ta parem läheb K'sse, sest ta on sealt pärit. See ei ole inimese toimetulekule suunatud üldse. Kui inimesel on motivatsioon hakata toimetama V's³, siis tuleks teha kõik, et ta seal saaks siis ka toimetada. Loomulikult kui ta sealt hakkab tahtma eluruumi, siis peab ütleva, et kuulge, te peaks siis tulema K'sse, saate siin jalad alla ja lähete V'sse tagasi. Või hakkate ise V's endale elukohta otsima. Seal on nagu // minu meelest ongi see, et eelnevalt tuleks informeerida inimest tema võimalustest, mitte sundima, et sa pead minema oma omavalitsusse tagasi. No, me ei ole ju selles mõttes, et me ei pea ju terve elu toimetama selles piirkonnas, kus me oleme sündinud.

Kuigi paljud intervjueritud lastekaitsetöötajad polnud olukorraga, kus noor soovib minna teise kohalikku omavalitsusse elama pärast asenduskodust lahkumist, kokku puutunud, erinevad arvamused sellisele situatsioonile lahenduse leidmiseks. Oli arvamusi, et kui noor teeb vastava valiku, ei ole võimalik teda teises omavalitsuses elades aidata – ei seaduste poolest kui ka logistiliste küsimuste tõttu. Teisalt oli siiski ka arvamusi, et kui on soov asenduskodu noortele läheneda juhtumipõhiselt ja on eesmärk, et noore iseseisvumine oleks edukas, tuleb leida lahendused siiski noorest lähtuvalt.

6.4. Võimalikud lahendused noorte edukaks iseseisvumiseks

Intervjuudes palusime lastekaitsetöötajatel arvamust avaldada, millised oleksid parimad järelhooldusteenused noorte iseseisvumiseks, kui poleks rahaliste ressursside puudust. Pakuti lahendusi, millele veel asenduskodu teenusel olles tuleks rõhku panna, kui ka tehti ettepanekuid, kuidas hõlbustada perioodi, mil noor on just asenduskodust ellu astunud.

Tugiteenusena, mis võiks oluliselt hõlbustada noorte iseseisvumist veel asenduskodu teenusel olles nähti noortekodu etappi – ehk iseseisva elu harjutamist enne päris iseseisvasse ellu minemist. Samuti peeti oluliseks ka psühholoogilise abi osutamist ja nõustamist noortele. Rõhutati ka vajadust asenduskodu noori harida seksuaalkasvatuse vallas, ennetamaks tegusid, mis võivad mõjutada noore hilisemat elu.

Oli ka seisukohti, et asenduskodu kasvatajatel peaks olema suurem roll noore iseseisvumiseks vajalike teadmiste ja oskuste hindamisel. Sellest tulenevalt oleks võimalik noortele ka vajalike teadmiste ja oskuste arendamist suunata ja paremaid tugiteenuseid pakkuda. Olulise tugiteenusena nähakse ka perenõustamist ja bioloogiliste vanematega suhtlemise võimaldamist.

Kõik uuringu jaoks intervjueritud lastekaitsetöötajad leidsid, et parim viis hõlbustada noorte iseseisvumist oleks pakkuda neile pärast asenduskodust lahkumist tugiisikut. **Tugiisiku roll** oleks anda iseseisvunud noorele nõu töötamise teemadel – täpsemalt kuidas tööle kandideerida, milline peaks olema tööleping, kuidas tööl hakkama saada ja seda hoida jne. Samuti võiks tugiisik aidata noort eluasemega seotud küsimustes – näiteks kuhu esitada vee- ja elektrinäidud ning kellele üüri maksta. Tugiisiku roll võiks esimestel kuudel pärast noore iseseisvumist olla ka noore rahaga toimetuleku kontrollimine ja ka selles vallas nõu andmine.

Uurides intervjueritavatelt kes võiks olla noorele tugiisikuks, oldi üksmeelselt seda meelt, et tugiisik peaks olema keegi, keda noor teab ja usaldab. Samas peaks olema tegu koolitatud professionaali, mitte sugulase, tuttava või sõbraga. Seega võiks tugiisikuks olla asenduskodu kasvataja, mõni pedagoog või tuttav perekond (kelle lähedusse noor ellu astudes kolib), kellega noorel on hea läbisaamine ja kes on läbinud tugiisiku koolituse. Tugiisiku teenus peaks olema väga konstruktiivne ja läbimõeldud. Mõttega, et noorel on pärast iseseisvumist mõnda aega tugiisik kõrval, tuleks noori

³ Lastekaitsetöötaja anonüümsuse huvides on kohanimed tsitaadist eemaldatud

harjutada juba varakult. Samuti peaks noor olema tulevase tugiisikuga saavutanud usaldusväärse suhte enne asenduskodust ellu astumist. Küsimuse puhul, kui pika perioodi vältel peaks tugiisik hoidma ellu astunud noorel silma peal, olid arvamused erinevad. Oli seisukohti, et tugiisik võiks mõned kuud olla lapse kõrval kuni selleni, et aasta on vältimatu aeg. Samas oldi ka seda meelt, et tugiisik peaks olema ajatu ning justkui lapsevanem, kellega noor jääbki vähemal või suuremal määral suhtlema. Teisalt oldi nõus, et tuleb hoiduda ka olukorrast, kus noor inimene klammerduks tugiisiku külge, ei tunneks täisvastutust oma tegude eest ja seetõttu ei teeks ka edusamme täieliku iseseisvumise suunas.

No, me siin sotsiaaltöötajaga mõtlesime ja arutasime, et tegelikult meie ikkagi näeks, et mingi aja jooksul oleks neil ikkagi mingi tugiisik või tugi kõrval, kes neid nagu juhendab ja aitab ja abistab ja suunab, et võib olla see hõlbustaks neid rohkem ja võib olla nad ka ise kontrolliks siis oma käitumist rohkem.

Lahenduseks peeti ka sotsiaalmaja, kus oleksid korterid milles noored saaksid elada ning vajadusel oleks neil võimalus nõu küsida personalilt, kes teiste sotsiaalmaja klientidele abi osutavad. Samas nagu eluaset puudutavast peatükist selgus, ei leidnud mitmed lastekaitsetöötajad, et sotsiaalmaja oleks parim keskkond noorele iseseisva elu alustamiseks, kuna noori ümbritseks sel juhul toimetulekuraskustes inimesed. Võttes arvesse, et sotsiaalmaja puhul peetakse oluliseks just aspekti, et noorel oleksid lähedal inimesed kellelt nõu küsida, võib siinkohal luua paralleele tugiisiku soovitusega.

Töö leidmise aspekti pidasid mitmed intervjuueeritavad oluliseks, mistõttu leiti, et töötukassa võiks võimaldada eelisjärjekorras asenduskodust iseseisvunud noortele täiend- või ümberõpet, et noor leiaks kiiresti rakendust ja saaks töökogemuse. Teine ettepanek oli, et tugiteenustena võiksid olla toetatud töökohad ettevõtete juures ehk palgatoetuse⁴ maksmine ettevõtetele, kes on värvanud tööle asenduskodust iseseisvunud noore.

⁴ Palgatoetust makstakse praegu tööandjale, kes võtab tööle vähemalt 12 kuud töötukassas arvel olnud töötut või 16-24aastase töötute kes on töötuna arvel olnud järjest vähemalt kuus kuud. Palgatoetust saab nii tähtajatu kui tähtajalise töölepingu sõlmimisel. Toetuse suurus on 50% töötaja brutotöötasust (sh tulemustasu), kuid mitte rohkem kui miinimumpalk ehk 278.02 eurot kuus. (Töötukassa, <http://www.tootukassa.ee/index.php?id=13720>)

7. KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Käesolev uuring keskendus vanemliku hoolitsuseta noorte iseseisvaks eluks ettevalmistavate teadmiste ja oskuste kaardistamisele ning kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate rolli käsitlemisele seoses asenduskodu noorte iseseisvasse ellu astumisega. Uuringu eesmärk oli välja selgitada, millist ettevalmistust peaksid asenduskodud oma kasvandikele pakkuma, et nende iseseisvasse ellu astumine oleks edukas ja samuti, milline peaks olema kohalike omavalitsuste roll asenduskodu noorte iseseisvumise hõlbustamiseks seoses tugiteenuste ja järeelhooldusteenuste pakkumisega. Leidmaks vastused uurimusküsimustele, kasutati nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid andmete kogumise meetodeid - viidi läbi anonüümne ankeetküsitlus 15-24-aastaste asenduskodu noorte seas ning intervjuud lastekaitse- või sotsiaaltöötajatega. Järgnevalt on toodud ankeetküsitluste ja intervjuude tulemuste põhjal tehtud kokkuvõtvad järeldused.

Uuringust selgus, et **kõige olulisemaks tingimuseks iseseisvumisel pidasid asenduskodu noored, et neil oleks olemas eluase**. Sotsiaalhoolekande seaduse järgi korraldab noore elukohajärgne omavalitsus noore iseseisva elu alustamise läbi erinevate järeelhooldusteenuste. Kõige enam levinud järeelhooldusteenus on kohalikus omavalitsuses eluaseme pakkumine iseseisvunud noorele. Sellisest praktikast on ilmselt ka asenduskoduteenusel olevad noored teadlikud, kuna 39% uskus, et eluase õnnestuks tal ellu astudes saada elukohajärgsest kohalikust omavalitsusest. Uuringust selgus aga asjaolu, et **ligikaudu 40% vastanutest ei soovi minna elama valda või linna, kust nad pärit on**. Ka mitmed intervjuueeritud lastekaitse- või sotsiaaltöötajad olid kogenud juhtumeid, kus noor ei soovinud oma iseseisvat elu alustada kohalikus omavalitsuses, kust ta pärit oli. Kuigi nimetatud kogemuste puhul olid mõningad üksikud omavalitsused leidnud võimalusi järeelhoolduste pakkumiseks koostöös teise kohaliku omavalitsusega, olid sellised juhtumid siiski marginaalsed. Suurem osa intervjuueeritavaid leidis, et sellist situatsiooni on keeruline lahendada, kuna seadusega on määratletud, et järeelhooldusteenuseid saab pakkuda asenduskodust iseseisvunud noorele vaid elukohajärgne linna- või vallavalitsus.

Intervjuueeritud lastekaitsetöötajad olid sageli seda meelt, et **asenduskodu noortel jääb iseseisvasse ellu astumisel puudu isemajandamist ja rahaasjade planeerimist puudutavatest oskustest, töö leidmise ja -hoidmise oskustest ja teadmistest; ning ka sotsiaalsetest oskustest**.

Vaadeldes **isemajandamise oskusi**, on leitud, et taskurahaga kokkupuude annab sageli noortele esimese kogemuse raha kasutamiseks. Ankeetküsitluste tulemused näitasid aga, et asenduskodudes on väga erinev praktika taskuraha jagamiseks noortele - oli vastanuid, kes ei saanud üldse taskuraha või said seda ebaregulaarselt ning leidis ka noori, kelle puhul oli taskuraha saamine regulaarne ja kindlaks määratud. Ka Riigikontrolli auditist (2009) selgus, et taskuraha jagamine ei ole riiklikult reglementeeritud ning võimalused taskuraha maksmiseks on asenduskodudel erinevad. Seega võib näha asenduskodu noorte erinevas kokkupuutes taskurahaga ka seost kehva isemajandamise oskusega. Lisaks selgus, et noored ei ole sageli kokkupuutunud erinevate eluks vajalike toodete ostmisega poest - 62% ei olnud kunagi ostnud erinevaid sanitaartarbeid poest, 44% oli harva või ei olnud kunagi kokku puutunud toiduainete ostmisega poest. Ka need näitajad annavad märku noorte vähesest kokkupuutest raha kasutamisega igapäevaste toodete ostmisel.

Ankeetküsitluste tulemuste põhjal võib järeldada, et **töökoha leidmine** peale asenduskodust ellu astumist on noortele oluline. Kolm-neljandikku vastajatest pidas oma teadmisi piisavateks seoses töö otsimisega ning seda kinnitab ka noorte senine töökogemus, mida omasid 86% vastanutest. Seetõttu ei saa ankeetküsitluste vastuste põhjal järeldada, et töö otsimise ja leidmisega seotud teadmised on noortel kesised. Samas ei selgitanud uuringu tulemused noorte oskusi tööd teha ega ka teadmisi, mis kaasnevad töö otsimise ja leidmisega (näiteks nagu töölepingu sõlmimine, õigused ja kohustused tulenevalt töölepingu seadusest jne). Noorte kesistele teadmistele seoses töö ja palgaga viitab asjaolu, et noored ei olnud teadlikud, milline on Eesti keskmine neto kuupalk. Kuigi pakutud summad varieerusid 1000 kroonist 40 000 kroonini, oli keskmine pakutud summa 338 eurot ehk 5282 krooni. 2010. aasta kolmandas kvartalis oli keskmine netokuupalk 607 eurot ehk 9500 krooni. Samuti selgus,

et (neto)palk, mille eest noored oleksid valmis iseseisvat elu alustades tööle minema, oli 373 eurot ehk 5844 krooni. Et noorte hinnang Eesti keskmise palga kohta ja teisalt nende endi ootused palgale osaliselt kattusid, võib järeldada, et ühest küljest pole noorte ootused palgale väga kõrged ja teisalt näeksid noored end töötamas ametikohal, kus teeniksid keskmist palka.

Vaadeldes asenduskodu noorte **sotsiaalseid oskusi**, pidasid noored oma läbisaamist teiste inimestega üldiselt heaks ja samuti olid enamus vastanutel olemas lähedased inimesed, kellele vajadusel tugineda. Märkimisväärne oli aga asjaolu, et kolmandik noori ei olnud nõus väitega „mul on lihtne inimestelt abi paluda“. Lisaks ilmnes, et noored usaldavad üldjuhul vaid isikuid ja institutsioone, kellega on neil isiklik kokkupuude. Enam kui pooled vastanutest ei usaldanud võõraid inimesi ja kolmandik ei osanud öelda, kas usaldavad kohaliku omavalitsuse ametnikke. Sellest võib järeldada, et asenduskodu noortel pole sageli usaldust inimeste vastu, kellega nad pole eelnevalt kokku puutunud, mis võib ühest küljest olla positiivne omadus vältimaks kelmide ohvriks sattumist; teisalt võib aga usaldamatus pärssida isikutevahelist mõistmist.

Ankeetküsitluste tulemusel saab öelda, et lähedastest suhetest kõige sagedamini puuduvad noortel suhted oma bioloogiliste vanematega (eriti isaga) või ei ole suhted nende vahel kõige paremad. Samuti selgus intervjuudest lastekaitsetöötajatega, et noortel on suhted bioloogiliste vanematega sageli keerukad ning mõningatel juhtudel ei soovi noored ise kontakti hoida oma vanematega või soovitakse suhteid minimaalsel määral hoida. Tulenevalt erinevatest uuringutest ja ka Eestis kehtivast lastekaitseadusest (§ 28), on lapsel, kes on lahutatud ühest või mõlemast vanemast õigus säilitada isiklikud suhted ja kontakt mõlema vanemaga ja lähedaste sugulastega, välja arvatud juhul, kui see kahjustab last. Mitmetes uuringutes on leitud, et asenduskodude noored, kes on kontaktis oma bioloogiliste vanematega asendushoolduse ajal, saavad paremini tulevikus hakkama kui noored, kellel puudub selline kontakt (Fanshel 1990; Barth, 1996; Inglehart, 1994; Charles *et al.* 2000). **Seega kui asenduskodu kasvandik ei soovi oma bioloogiliste vanematega (nende olemasolul korral) suhelda, tuleb nende valikut aktsepteerida, kuid siiski on iseseisvuma noore aspektist oluline, et tal oleksid teadmised oma päritolust ja ta teaks põhjuseid, miks on ta jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest.** Need on teadmised, mis aitavad noortel selgitada oma minevikku ja keskenduda rohkem tulevikule.

Uuringu ankeetküsitlusest selgus, et neljandikul noortest puudusid suhted kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga ja pooled vastanud noortest nentisid, et sotsiaaltöötaja ei käi nendega kohtumas. Ka intervjuudest lastekaitse töötajatega ilmnes, et lastekaitse või sotsiaaltöötajad ei pea niivõrd oluliseks pakkuda tugiteenuseid veel asenduskoduteenusel olevatele noortele, mistõttu ei ole asenduskodude noortel sageli kokkupuudet elukohajärgse lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga. **Kuna noorte iseseisvumise oluliseks mõjutajaks on isikud, kellele nad saavad vajadusel tugineda ja abi küsida, on tähtis, et peagi iseseisvuv noor teaks ja usaldaks oma kohaliku linna- või vallavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajat.** Seetõttu tuleks lastekaitse töötajatel üritada kinni pidada kohustusest vähemalt kaks korda aastas käia asenduskodus oma piirkonna noorega kohtumas.

Intervjuudest lastekaitsetöötajatega selgus, et positiivsed kogemused seoses iseseisvumisega on sageli seotud asenduskodust iseseisvunud noorte kõrge haridustasemega. Ankeetküsitlustest selgus, et veidi enam kui pooled noored näevad kõrgeima haridustasemena endil kõrgharidust või kutsekõrgharidust. Seega on **oluline tuletada noortele pidevalt meelde, kuivõrd tähtsat rolli nende eduka tuleviku nimel mängib hariduse omandamine.**

Nii ankeetküsitluste tulemused kui ka läbiviidud intervjuud näitasid, et **juhtumiplaani koostamine** ei toimi veel kõikjal seaduse kohaselt – ligikaudu pooled noortest ei ole oma juhtumiplaaniga kas tutvunud või ei teata millega on tegu. Probleem võib olla ka selles, et juhtumiplaani on sageli kohandatud vastavalt (juba enne 2008. aastat) väljakujunenud arengu- või tegevuskavale. Seega kui lastekaitse- või asenduskodu töötaja ei nimeta arengukava juhtumiplaaniks, võib suur protsent vastanutest, kes polnud juhtumiplaaniga kokku puutunud olla selgitatav erinevate nimetustega juhtumiplaanile. Lastekaitsetöötajate intervjuudest ilmnes, et asenduskodu kasvandike puhul

tegutsetakse juhtumipõhiselt ja erinevad kohandatud juhtumiplaani vormid täidavad siiski sama eesmärgi (ehk informatiivse tähendusega dokumenti, mis koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja tema probleemide lahendamist käsitlevast tegevuskavast).

Intervjuudest peegeldus mõningal juhul arvamus ja suhtumine, et asenduskodud pakuvad niivõrd häid elamistingimusi, et noore iseseisvumine tihtipeale kesisematesse elamistingimustesse võib olla noore jaoks šokeeriv ning värskelt elluastunud noor võib kokku puutuda tingimustega, mis nõuavad spetsiifilisemaid oskusi. Ankeetküsitlusest selgus, et 62% noortest ei olnud ahju kütnud ning enam kui pooled noortest polnud nõopi ette õmmelnud ega ka elektripirni vahetanud. Kolmandik vastajatest ei pidanud ka oma teadmisi seoses eluasemeteenustega (ehk kuidas tasuda arveid, esitada näitused) piisavaks. Sellest johtuvalt **tuleks noori ette valmistada ka spetsiifilisemate oskuste ja teadmistega, mis kaasnevad iseseisvalt eluaseme üürimise või omamisega ning toimetulekuga.**

Intervjueeritud lastekaitsetöötajate seisukoht oli, et asenduskodust ellu astuvate noorte iseseisvumist hõlbustaks **tugiisik**, kes pärast noore lahkumist asenduskodu teenuselt oleks noorele toeks ja abistaks teda nii elementaarsetes küsimustes kui ka tööga seotud küsimustes. Mõningatel lastekaitsetöötajatel oli olnud võimalus pakkuda tugiisikut noorele iseseisvujale, kuid samas kogesid nad, et mitmed iseseisvujad loobusid sellisest võimalusest. Sellest tulenevalt leiti, et tugiisikuks peaks olema inimene, keda noor tunneb ja usaldab varasemast. Samuti tuleks asenduskodude kasvandikke harjutada varakult mõttega, et pärast asenduskodu teenuselt lahkumist, on neil toeks isik, kes nõustab ja ohjab noort seoses iseseisvalt ellu astumisega.

Kokkuvõttes võib ankeetküsitluste tulemustele tuginedes järeldada, et asenduskodude noortel on arusaam, millised eeldused on olulised eduka iseseisva elu alustamiseks (näiteks kõrge haridustase; töökoha olemasolu; teadmine, kuidas eluase hankida), kuid noortel jääb siiski puudu mitmetest elementaarsetest teadmistest ja oskustest, mis on iseseisva elu alustamiseks vajalikud. Kohalike omavalitsuste roll järelhooldusteenuste pakkumisel on hägune ning sageli kiputakse ainsa kohustusena nägema asenduskodust lahkunud noorele eluaset pakkuda. Samas mõistetakse lastekaitse töötajate poolt vajadust ka teiste tugi- ja järelhooldusteenuste pakkumiseks ning seetõttu nähakse asenduskodu noorte iseseisvumist hõlbustava järelhooldusteenusena tugiisikut.

8. SOOVITUSED

Vaadeldes täiskasvanuks saamist kui sotsiaalse rolli muutust noore inimese elus, võib öelda, et Eesti asenduskodude kasvandikud „muutuvad“ täiskasvanuks hetkel, mil saavad 18-aastaseks või hetkel, mil lõpetavad kooli. Seega teistpidi võib öelda ka, et Eestis määrab asenduskodu noore täiskasvanuks saamise praegusel juhul seadus. Kuivõrd selline üleminek on väga järsk ja erinevalt keskmisest noorest, kel on vajadusel võimalik pöörduda oma vanemate koju, ei ole asenduskodu noorel tagasiteed asenduskodusse. Seetõttu peaks asendushoolduse noorte ettevalmistus iseseisvaks eluks olema palju põhjalikum, kui seda on tavalistel noortel. Asenduskodu noortel ei ole võimalust jätta valitud eriala pooleli ja/või pidada pausi õpingutest, kui neil on soov jätkata asenduskoduteenusel olemist jne. Järgnevalt on toodud uuringust tulenevalt soovitusi riigi, kohaliku omavalitsuse ja ka asenduskodude tasandil, mida asenduskodu noorte edukama elluastumise nimel ette tuleks võtta.

Soovitused riigi tasandil:

- **Juhtumiplaani paremaks ja ühtsemaks toimimiseks** on soovitatav kaardistada peamised probleemid, millega lastekaitse töötajad kokku puutuvad selle täitmisel ning leida lahendused juhtumiplaani parandamiseks. Samuti on noore seisukohast väga tähtis, et tema tulevikuplaanid ja eesmärgid oleksid koostöös asenduskodu ja lastekaitse töötajaga läbi arutatud. Juhtumiplaani toetava osana tasuks kaaluda kasutusele võtta põhjalik elu oskusi ja teadmisi kaardistav ankeet. Asenduskodu õpetaja saaks iga-aastaselt hinnata noore erinevaid elementaarseid igapäevaoskusi alates 15ndast eluaastast ning selle põhjal panna paika ka teadmised ning oskused, mille parandamiseks tuleks noorega täiendavat tööd teha või pakkuda talle koostöös kohaliku omavalitsusega vastavaid tugiteenuseid.
- Lisaks peaks **juhtumiplaani täitmise võimalus peaks olema elektrooniline** ja see võiks ka elektrooniliselt liikuda asutuste vahel. Ka Riigikontrolli auditis (2009) toodi välja, et lastekaitsetöötajate tööd seoses juhtumiplaani täitmisega kergendaks elektroonilise variandi kasutuselevõtmine.
- Kuivõrd paljud intervjueritud lastekaitsetöötajad heitsid praegusele juhtumiplaanile ette liigset ajakulu ja suurt andmete hulka, tehti ettepanek, et **juhtumiplaani täitmise võimalus peaks olema ka elektrooniline** ja see võiks ka elektrooniliselt liikuda asutuste vahel. Ka Riigikontrolli auditis (2009) toodi välja, et lastekaitsetöötajate tööd seoses juhtumiplaani täitmisega kergendaks elektroonilise variandi kasutuselevõtmine.
- Tulevase töökoha leidmise eesmärgil on oluline, et noored omandaksid võimalikult hea hariduse. Ankeetküsitluste tulemustest selgus, et veidi enam kui pooled noored soovivad omandada kõrghariduse või kutsekõrghariduse. **Võimaldamaks asenduskodu noormeestel jätkata haridusteed peale kohustuslikku ajateenistust, tuleks sellistel juhtudel võimaldada noortel naasta peale sõjaväe kohustuse läbimist asenduskodu teenusele või noortekodusse.** Nagu selgus süvaintervjuust asenduskodust iseseisvunud noormehega, ei võimalda riik kahes asutuses ülalpidamist, mistõttu tuli noorel peale ajateenistuse läbimist leida ise võimalus õpingute jätkamiseks ja ise-majandamiseks.
- Noorte eduka iseseisvumise kindlustamiseks tuleks **välja töötada võimalused, kuidas pakkuda asenduskodust lahkunud noorele järelhooldusteenuseid kui ta ei soovi iseseisvasse ellu astuda elukohajärgses kohalikus omavalitsuses.** Noorel peab olema võimalus kaasa rääkida oma tuleviku osas ja teha otsuseid, seetõttu ei tohiks seadus mõjutada noore elukohta puudutavat otsust asenduskodust iseseisvumisel.

Soovitused kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajate ja asenduskodude tasandil:

- Mitmetes uuringutes on leitud, et asenduskodu 15-17-aastaste naiste puhul on kolm korda tõenäolisem saada noorelt emaks, kui nende teiste eakaaslaste puhul (Vernon 2000). Ka

antud uuringu intervjuudest selgus, et paljud lastekaitsetöötajad olid kokku puutunud alaealiselt emaks saanud asenduskodu noortega. Samas on alla 19-aastastel noortel suurenenud risk enneaegseks sünnituseks (Haldre et al. 2007), mistõttu võivad kannatada ka lapse tervisenäitajad. Teisalt on leitud, et noorikueas emaks saanud noorte puhul on tõenäolisem, et nende hilisem rahaline toimetulek kannatab. See on selgitatav ühelt poolt tihtipeale pooleli jäänud õpingutega ja teisalt on noorel emal raske lapse kõrvalt tööl käia. Seega asenduskodu kasvandikele on oluline täiendavalt kooli terviseõpetusele **pakkuda seksuaalkäitumise teemalist nõustamist**. Noorte naiste puhul, kes on aga asenduskoduteenusel jäänud rasedaks, tuleks hinnata lapsekasvatamisega seotud teadmisi ja oskusi ning neid lapse kasvatamise osas ka nõustada.

- Teoreetilisest käsitlusest ning ankeetküsitlustest selgus, et kolm neljandikku vastajatest olid kogenud viimase poole aasta jooksul ärritatud olekut. On mõistetav, et asenduskodu noorte minevik mõjutab noorte vaimset tervist, mistõttu on oluline **pakkuda noortele psühholoogilist nõustamist regulaarselt**.
- Kolmandik vastajaid ei pidanud oma teadmisi piisavaks otsimaks infot erinevate sotsiaalteenuste ja –toetuste kohta, mida on õigus taotleda töötuse või vaesuse puhul. Asenduskodudes viibivaid noori tuleks seetõttu **teavitada nende õigustest erinevatele teenustele ja toetustele**. Lisaks võiks selline teavitamine sisaldada ka infot mittetulunduslike organisatsioonide kohta, kust vajadusel on võimalik abi küsida näiteks õpingute rahastamiseks.
- **Töökogemuse saamiseks** võiksid asenduskodud ja ka lastekaitse töötajad teha koostööd piirkonna ettevõtetega, et rakendada veel asenduskoduteenusel olevaid noori koolivaheajaks tööle ning anda neile seeläbi töö tegemise kogemus. Teiseks nagu pakuti Eesti Asenduskodu Töötajate Liidu konverentsil „Asenduskodust ellu astuvate noorte integreerumine tööturule, võimalused ja raskused“, võiksid asenduskodu noored käia töövarjuks, osaleda noortealgalikes projektides ning suveti käia õpilasmalevas.
- Asenduskodu noortele pakutav **karjäärinõustamine peaks hõlmama ka emotsionaalset ettevalmistust ja enesekindluse tugevdamist seoses tööga**, kuna nende omaduste puudumine võib muuta noore tööotsingud vähe edukaks. The National Care Advisory Service (NCAS) uuringust „What makes the difference“ selgus samuti, et noorte inimeste madal enesehinnang on tähelepanuväärseks takistuseks leidmaks ja hoidmaks tööd. Asenduskodu noortel ei ole usku enesesse ja neil puudub arusaam, kuidas töökohas käituda. Seetõttu soovitati NCAS poolt kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatel võtta rohkem vastutust, et noored inimesed oleksid „tööks valmis“ toetavas keskkonnas.
- Asenduskodu kasvandikke tuleks noorukieast alates harjutada mõttega, et asenduskodust lahkudes on noorel mõnda aega kõrval **tugiisik**, kellelt ta võib vajadusel nõu küsida ja kes omakorda võib suunata noort tegema õigeid otsuseid. Tugiisik peab olema professionaalse tugiisiku koolituse läbinud, kuid juba teada ja usaldusväärne inimene noore jaoks. Selliseks inimeseks võiks olla nii asenduskodu kasvataja või ka mõni kooli õpetaja, kes on usaldusväärne noore jaoks. Samuti võivad tugiisiku funktsiooni täita tugi- või hoolduspere.

9. KASUTATUD KIRJANDUS

- Aasvee, K., Streimann, K., Karelson, K., Oja, L., Trummal, A. (2009).** Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine 2005/2006. õppeaasta uuringu raport. Tervise Arengu Instituut
- Allen, M. (2005)** Teens Aging Out of Foster Care in Oregon: A Guide to Transition Planning for Caseworkers, Judges and Advocates. Juvenile Rights Project, Inc.
- Allik, H., Rebane, M., Viigimets, P. (2004).** Klaasikillumäng ehk lastekodust lahkunud noorte iseseisva elu alustamine. Protsess ja mõjutegurid. Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond.
- Arnett, J. J. (2000).** Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55, 469-480.
- Arnett, J. J., Galambos, N. L. (2003).** Culture and Conceptions of Adulthood. – *New Directions for Child and Adolescent Development*, 100, 91-98.
- Biehal, N., Clayden, J., Stein, M. & Wade, J. (1995)** *Moving On: Young People and Leaving Care Schemes*. HMSO, London.
- Bradshaw, CP., Brown, JS., Hamilton SF., (2006)** Applying Positive Youth Development and Life-Course Research to the Treatment of Adolescents Involved With the Judicial System. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, Oct 2006, volume 27. American Counseling Association.
- Brannen, J. (2004)** Working qualitatively and quantitatively. Seale, Clive & Gobo, Giampietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (edit.): *Qualitative Research Practice*. Sage Publications Ltd
- Carpenter SC., Clyman RB., Davidson AJ., Steiner JF (2001).** The association of foster care or kinship care with adolescent sexual behavior and first pregnancy. *Pediatrics [Pediatrics]* 2001 Sep; Vol. 108 (3), pp. E46.
- Casey Life Skills.** <http://www.caseylifeskills.org/> (14.06.2010)
- Chamberlain, P., Leve LD., Smith, DK. (2006)** Preventing Behavior Problems and Health-Risking Behaviors in Girls in Foster Care. *International Journal of Behavioral and Consultation Therapy* Volume 2, No. 4, 2006
- Charles, K., Nelson, J. (2000).** Permanency Planning: Creating Life Long Connections. What Does It Mean for Adolescents? The University of Oklahoma, National Resource Center for Youth Development
- Child Abuse Evaluation & Treatment.** Foster Care: Health Concerns of Children in Foster Care <http://childabusemd.com/foster/health-concerns.shtml> (05.09.2010)
- Cohen, L., Manion, L. (1997).** Research methods in education. London; New York : Routledge.
- Cook, T. D., Furstenberg, F. F. Jr. (2002).** Explaining Aspects of the Transition to Adulthood in Italy, Sweden, Germany, and the United States: A Cross-Disciplinary, Case Synthesis Approach, *The Annals of the American Academy* 580(1): 257–87.
- Corti, L., Thompson, P. (2004)** Secondary Analysis of Achieved Data. Seale, Clive & Gobo, Giampietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (edit.): *Qualitative Research Practice*. Sage Publications Ltd.
- Courtney, M. (2005)** Youth Aging Out of Foster Care. Network on Transitions to Adulthood. Policy Brief. April 2005, Issue 19. <http://www.transad.pop.upenn.edu/downloads/courtney--foster%20care.pdf>

- Côté, J.** (2000) *Arrested Adulthood: The Changing Nature of Maturity and Identity*. New York: New York University Press.
- Creswell, J.W. et al** (2003). Advanced mixed methods research designs, *Handbook of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*, Tashakkori, A. & Teddlie, C. (eds.), Thousand Oaks: Sage, lk 209-41.
- Dey, Ian (2004):** *Grounded theory* teoses Seale, Clive & Gobo, Giampietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (edit.): *Qualitative Research Practice*. Sage Publications Ltd.
- DeVries, R., & Zan, B.** (1994). *Moral classroom, moral children: Creating a constructivist atmosphere in early education*. New York: Teachers College Press.
- Dixon, J. & Stein, M.** (2005) *Leaving Care: Throughcare and Aftercare in Scotland*. Jessica Kingsley, London
- Eesti Asenduskodu Töötajate Liit.** Asendushoolduselt lahkuvad noored saavad tugiisikud <http://www.eatl.ee/tugiisikuteenus-2/> (03.10.2010)
- Eesti Vabariigi lastekaitse seadus.** Vastu võetud 08.06.1992 (RT 1992, 28, 370), jõustunud 01.01.1993
- Eurochild** (2010) The transition to independent living executive summary - Children in alternative care. National Surveys-2nd Edition January 2010 9
- Godina, H., McCoy, R.** (2000). Emic and etic perspectives on Chicana and Chicano multicultural literature. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, October 1, 2000
- Gubrium, J., Holstein, J.** (2002). From individual interview to interview society, teoses J. Gubrium and J. Holstein (toim.), *Handbook of Interview Research: Context and Method*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Haldre, K., Part, K., Laanpere, M., Rahu, K., Rahu, M., Karro, H.** (2007). Eesti Naiste Tervis: seksuaal- ja reproduktiivtervis, tervisekäitumine, hoiakud ja tervise teenuste kasutamine. Tartu: Tartu Ülikooli Naistekliinik
- Hamilton, S. F., Hamilton, M. A., & Pittman, K.** (2004). Principles for youth development. In S. F. Hamilton & M. A. Hamilton (Eds.), *The youth development handbook: Coming of age in American communities* (pp. 3-22). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Hammerslay, M.** (1996). The relationship between qualitative and quantitative research: paradigm loyalty versus methodological eclecticism, teoses J.T.E. Richardson (toim.), *Handbook of Research Methods for Psychology and the Social Sciences*. Leicester: BPS Books, pp. 159-79.
- Inskeep, S.** (2004) *Efforts to Help Young Adults Who Feel Disconnected from Society*, National Public Radio (June 10, 2004).
- Kaev, M., Soova, K.,**(2009) Laste õigustel põhinev ilma vanemliku hoolituseta laste või vanemliku hoolituseta jäämise ohus olevate laste olukorra analüüs.
- Kallavus T.** (2002). Ida-Virumaa lastekodud – asendushoolduse üks võimalus. (Ratassepp 2004 kaudu)
- Kask, I.** (2006). *Kui lapsekeskne on lastekodu?* Sotsiaaltöö nr 6/2006. Sotsiaalministeerium
- King, P E., Dowling, E. M., MeuUer, R. A., White, K., Schultz, W., Osborn, P.** (2005). Thriving in adolescence: The voices of youth-serving practitioners, parents, and early and later adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 25, 94-112.
- Kirch, M.** (2006). Kõrghariduse rahastamine EL liikmesriikides. Riigikogu kantselei Majandus- ja sotsiaalinfoosakond
- Klefbeck, J., Ogden, T.** (2001). Laps ja võrgustikutöö. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus.

- Kuningas, A.** (2003). Lastekodulaste elluastumisest ja sotsiaaltöö võimalustest nende toetamisel Ida-Virumaal. Tallinna pedagoogikaülikool
- Leppik, A.** (2004). Hälbiva käitumise konstrueerimine kriminaalhoolduses ühe maakohtu kriminaalhooldusosakonna näitel. Bakalaureusetöö, Tartu Ülikool, Sotsiaalteaduskond
- Nugin, R.** (2009). Noored täiskasvanuks saamisest. Parts, V (toim), teoses: Noortemonitor 2009. Eesti Noorsoo Instituut ja Eesti Noorsootöö Keskus
- Pais, J. M.** (2000). Transitions and youth cultures: forms and performances, *International Social Science Journal* 52(164): 219-232.
- Rapley, T.** (2004). Interviews. Seale, Clive & Gobo, Giampietro & Gubrium, Jaber F. & Silverman, David (edit.): *Qualitative Research Practice*. Sage Publications Ltd
- Perekonnaseadus.** Vastu võetud 18.11.2009. (RT I 2009, 60, 395), jõustunud 01.07.2010
- Ratassepp, K.** (2004). Eesti laste- ja noortekodud kui kasvatusasutused. Tartu ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakond, Tartu
- Riigikontrolli aruanne Riigikogule** (2009). Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel“ Eesti Asenduskodu Töötajate Liit, www.eatl.ee
- Riiklike peretoetuste seadus.** Vastu võetud 14.11.2001, [RT I 2001, 95, 587](#), jõustunud 01.01.2002.
- Roth, J. L., & Brooks-Cunn, J.** (2003). What exactly is a youth development program? Answers from research and practice. *Applied Developmental Science*, 7, 94-111.
- Saar Poll** (2007) Gümnaasiumiõpilaste õigusteadvuse uuringu tulemused.
http://www.riigikohus.ee/vfs/683/Noorte_%F5igusteadvuse_uuringu_aruanne.pdf (11.09.2010)
- Scannapieco, M.; Connell-Carrick, K.; Painter, K.** (2007). In Their Own Words: Challenges Facing Youth Aging Out of Foster Care. *Child Adolesc Soc Work J* (2007) 24: 423–435
- Schatz, MS; Sinden, AR** (1991). A child Development Perspective of Adolescence (12-19 Years). Fostering Families. Colorado State Dept. Of Social Services, Boulder
- Sims, A. R** (1988) Independent Living Services for Youths in **Foster Care**. *Social Work*; Nov/Dec88, Vol. 33 Issue 6, p539-542, 4p, 1 Chart
- Siplane, A.** (1997) Orvuna kasvanute toimetulekust. TPÜ. Kursusetöö. Tallinn
- Soo, K. (toim.), Laas, A., Lamesoo, K., Ainsaar, M., Altosaar, K., Laur, T.** (2005) Erikoolides ja laste hoolekandeesutustes elavate noorte hoiakud ja kogemused seoses seksuaalse, vaimse ja füüsilise vägivallega. Tartu Laste Tugikeskus ja Tartu Ülikool
- Soova, K.** (2009). Hoolekandest väljuvate noorte õiguste analüüs
- Sotsiaalhoolekande seadus.** Vastu võetud 08.02.1995 (RT I 1995, 21, 323), jõustunud 1.04.1995. a.
- Sotsiaalministeerium** (2010), asenduskoduteenus statistika
<http://www.sm.ee/meie/statistika/sotsiaalvaldkond/sotsiaalhoolekanne/orbude-ja-vanemliku-hoolitsuseta-lastehooldamine-hoolekandeesutuses.html> (18.01.2011)
- Statistikaamet**, elektrooniline andmebaas <http://pub.stat.ee>
- Stein, M.** (2004) *What Works for Young People Leaving Care?* Barnardos, Barkingside.
- Steckler, A., Mcleroy, KR., Goodman, RM., Bird, ST., McCormick, L.** (1992). Toward Integrating Qualitative and Quantitative Methods: An Introduction. *Health Education and Behaviour* 1992; 19; 1
- Strauss, A., Corbin, J.** (1998). *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks, London, New Dehli: Sage Publications.

Suislepp K. (1994). Viron Lastenkodinlapset muuttuvassa ajassa. Lastenkodinlapsuuden yhteyksistä myöhempään elämäntapaan (Ratassepp 2004 kaudu)

Suni M., Randmaa U., Saarlaid M., Tomberg E., Kuusk V., Kaplan S., Palu T., Soonets R., Kutsar D., Vallikivi T. (1994). Sotsiaalhoolekande programmid perekondade ja laste kaitseks. Eestimaa laps ja perekond.

Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele. Vastu võetud 20.07.2007 nr 59, määrus kehtestatakse „Rahvatervise seaduse“ § 8 lõike 2 punkti 8¹ alusel ja kooskõlas „Sotsiaalhoolekande seadusega“

The National Care Advisory Service (NCAS). Supporting care leavers in employment. Working in partnership to support young people leaving care. <http://leavingcare.org> (18.09.2010)

Zimet, G.D., Dahlem, N.W., Zimet, S.G. & Farley, G.K. (1988). The Multidimensional Scale of Perceived Social Support. *Journal of Personality Assessment*, 52, 30-41.

Valitsuse 16.12.2010 istungi kommenteeritud päevakord
<http://www.valitsus.ee/et/uudised/istungid/istungite-paevakorrad/21832/valitsuse-16122010-istungi-kommenteeritud-paevakord> (20.01.2011)

Vallaste, H., Klooster, K., Kurvits, T. (2008). Statistiline ülevaade kõrghariduse õppekavadel õppijate näitajatest. Haridus- ja Teadusministeerium

Youth Employment. World Youth Report 2003. Department of Economic and Social Affairs, United Nations, New York.

10. LISAD

10.1. Lisa 1. Asenduskodudes 15-24 aastaste seas läbi viidud eestikeelne ankeet

Lugupeetud vastaja,

Palume Sul osaleda uuringus, mille eesmärgiks on saada ülevaade 15-24 aastaste lastekodus elavate noorte elust lastekodus, erinevatest kogemustest, õpingutest ja töökogemusest ning iseseisvumisplaanidest. Selleks, et saada adekvaatset pilti lastekodulaste olukorrast, vajame aga Sinu abi ning me palume Sul täita allolev ankeet.

Uuring on anonüümne ning antud vastuseid ei ole võimalik kokku viia Sinu nimega. Täidetud ankeedi saad pärast täitmist panna ümbriku ning selle sulgeda. Suletud ümbrikud edastatakse otse uuringu läbiviijatele, kes ankeedid pärast analüüsimist hävitavad. Seega ei saa ükski kõrvaline isik teada, kuidas keegi vastas. Uuringu tulemused avaldatakse uuringuraporti kujul, kasutades ainult üldistatud informatsiooni.

Küsimustiku täitmine ei ole raske ning ankeedis on täitmise kohta ka näpunäited. Enamike küsimuste puhul on olemas vastusevariandid ning Sul tuleb sobiva variandi ees olevale numbrile ring ümber tõmmata. Kui ükski sobitud variantidest ei sobi, palume õige vastus vabas vormis juurde kirjutada. Kui midagi jääb segaseks, palun pöördu ankeedi kohale toimetanud uuringu assistentide poole, kes on valmis selgitama küsimuste sisu ning aitama sobivad vastusevariandid valida. Ankeedi täitmiseks kulub 15-25 minutit.

Uuringu viib läbi Poliitikauuringute Keskus PRAXIS ning selle on tellinud SOS Lasteküla. Kui Sul on rohkem küsimusi uuringu kohta, oleme valmis Sinu küsimustele vastama.

Tänan väga Sinu panuse eest ning soovin kõike head!

Pirjo Turk
Poliitikauuringute Keskuse PRAXIS analüütik
telefon: 640 8009
e-mail pirjo.turk@praxis.ee

1. Kui kaua Sa oled praeguses lastekodus elanud?

_____ aastat

0 Alla aasta

99 Ei oska öelda

2. Mitmes erinevas lastekodus (koos sellega, kus sa praegu elad) oled Sa elu jooksul olnud?

_____ lastekodus (palun kirjuta lastekodude arv)

99 Ei oska öelda

3. Kui vana Sa olid, kui esmakordselt lastekodus elama hakkasid?

1 _____ aastane

2 Alla aastane

3 Elan lastekodus sünnimisest saadik

4 Ei oska öelda

4. Palun märgi, mitu aastat oma elust oled sa elanud:

(Kui oled nimetatud kohtades elanud alla aasta, märgi reale „alla aasta“)

1 Bioloogiliste vanemate juures _____ aastat

2 Sugulaste juures _____ aastat

3 Lastekodus _____ aastat

4 Kasuperes _____ aastat

5 Mujal _____ (palun täpsusta)

5. Kas selle lastekodu juures, kus Sa praegu elad, on ka noortekodu või noortemaja?

Noortekodu või noortemaja on asenduskodust pärit või vanemliku hoolitsuseta jäänud üle 15-aastastele noortele elamiseks ja rehabilitatsiooniks loodud asutus

1 jah

2 ei

3 ei oska öelda

6. Kas sa elad praegu või oled elanud varem noortekodus või noortemajas?

1 jah, elan praegu

2 jah, elasin varem

3 ei ole elanud

7. Kas lastekodus, kus Sa elad, on rakendatud perevanema süsteemi (lapsed elavad koos väikestes gruppides ehk peredes ning igal perel on oma vanemad?)

1 jah

2 ei

3 osaliselt, palun täpsusta _____

4 ei oska öelda

8. Mitu last või noort elab Sinuga koos ühes „peres“?

_____ last (kirjuta palun, mitu last lisaks Sinule)

99 me ei ela peredes

9. Mitu last või noort elab Sinuga koos ühes toas?

_____ last/noort (kirjuta palun, mitu noort lisaks Sinule)

10. Kas oled tutvunud Sinu kohta koostatud juhtumiplaaniga?

- 1 Jah, olen selle täielikult läbi lugenud
- 2 Jah, olen selle osaliselt läbi lugenud
- 3 Jah, olen seda näinud, aga lugenud ei ole
- 4 Ei ole sellega tutvunud
- 5 Ma ei tea, mis see on

11. Kas Sul on olnud võimalus kaasa rääkida oma juhtumiplaani tegevuskava koostamises?

- 1 Jah, alati
- 2 Mõnikord
- 4 Ei

12. Kas Sa oled juba lastekodust või noortekodust lahkumist ning iseseisva elu alustamist planeerinud?

- 1 Jah, mul on juba kindel plaan
- 2 Jah, olen sellele mõelnud, kuid kindlat plaani ei ole
- 3 Ei ole sellele mõelnud

13. Mis Sa arvad, millal Sa lahkud lastekodust või noortekodust ning alustad iseseisvat elu?

- _____ aasta pärast
99 ei oska öelda

14. Kui oluline on Sinu jaoks see, et lastekodust lahkumise ajaks on Sul olemas ...

Palun märki igale reale üks vastus

	Väga oluline	Pigem oluline	Pigem ei ole oluline	Ei ole oluline
a. ...eluase	4	3	2	1
b. ...töökoht	4	3	2	1
c. ...elukaaslane	4	3	2	1
d. ...haridus/eriala	4	3	2	1
e. ...säästud	4	3	2	1

15. Kas iseseisvat elu alustades soovid säilitada kontakti ka lastekodu perevanemate või teiste töötajatega?

- 1 Jah, kindlasti
- 2 Jah, võib-olla
- 3 Ei, pigem mitte
- 4 Ei, kindlasti mitte

16. Kas Sa suhtled mõne noorega, kellega Sa lastekodus koos elasid, kuid kes on praeguseks lahkunud ning alustanud iseseisvat elu?

- 1 Jah, sageli
- 2 Jah, kuid harva
- 3 Ei

17. Millisest linnast või vallast Sa pärit oled (ehk kus elasid Sinu bioloogilised vanemad / bioloogiline vanem)?

- 1 _____ linn
- 2 _____ vald
- 3 ei tea (kui Sa ei tea, jäta palun järgmine küsimus vahele)

18. Kui Sa lastekodust lahkud, kas Sa sooviksid sellesse valda/linna elama minna?

- 1 Jah, kindlasti
- 2 Jah, võib olla
- 3 Pigem mitte
- 4 Kindlasti mitte

19. Kui Sa peaksid praegu iseseisvat elu alustama, mis Sa arvad, kui hästi Sa oled iseseisva elu alustamiseks ette valmistatud?

- 1 Väga hästi
- 2 Pigem hästi
- 3 Pigem halvasti
- 4 Väga halvasti

20. Palun kujuta ette, et Sa peaksid praegu alustama iseseisvat elu. Milliseks hindad oma teadmisi ja oskusi järgmiste tegevuste osas?

Palun märgi iga valdkonna kohta, kui piisavad on Su teadmised ja oskused.

	Täiesti piisavad	Pigem piisavad	Pigem ei ole piisavad	Ei ole üldse piisavad
a. Töö otsimine (nt. töökuulutuste leidmine, CV kirjutamine, tööintervjuul käimine)	4	3	2	1
b. Kust leida infot selle kohta, millistele sotsiaalteenustele ja –toetustele on Sul õigus töötuse või vaesuse puhul	4	3	2	1
c. Kulutuste planeerimine, säästude kogumine	4	3	2	1
d. Kuidas toimida õnnetusjuhtumi korral (nt tulekahju, sissetungi või tervisehäda korral)	4	3	2	1
e. Majapidamistööd (nt. koristamine, pesu pesemine)	4	3	2	1
f. Eluaseme leidmine	4	3	2	1
g. Eluasemeteenustega seonduv (nt. kuidas tasuda arveid, esitada näitusid)	4	3	2	1
h. Turvaseks (kuidas vältida haiguseid ja soovimatut rasedust)	4	3	2	1

21. Mis Sa arvad, kui Sa praegu iseseisvat elu alustaksid, kust Sa saaksid omale eluaseme?

- 1 Saaksin korteri kohaliku omavalitsuse kaudu
 - 2 Üüraksin korteri
 - 3 Ostaksin korteri
 - 4 Lähaksin sõprade või tuttavate juurde elama
 - 5 Lähaksin sugulaste juurde elama
 - 6 Ei tea
 - 7 Muu (palun täpsusta):
-

22. Kas ja kui sageli Sa teed lastekodus järgmised koduseid töid?

Palun märgi igale reale üks vastus

	Sageli	Mõnikord	Väga harva	Mitte kunagi
a. Teed sooja sööki	4	3	2	1

b. Pesed nõusid	4	3	2	1
c. Pesed pesu	4	3	2	1
d. Triigid pesu	4	3	2	1
e. Koristad	4	3	2	1
f. Hoiad väikseid lapsi	4	3	2	1
g. Ostad wc paberit, nõudepesulappe, pesuvahendeid või muid majapidamistarbeid	4	3	2	1
h. Ostad poest söögi tegemiseks vajalikke toiduaineid	4	3	2	1
i. Otsustad, mida Sina ja teised lapsed õhtuks või lõunaks sööte	4	3	2	1
j. Vaatad veemõõtjast või elektrimõõtjast näitu	4	3	2	1
k. Õmbled riidele nõöpe	4	3	2	1
l. Vahetad elektripirni	4	3	2	1
m. Viid prügi välja	4	3	2	1
n. Kütad ahju	4	3	2	1

23. Kas Sa oled üksi või koos kellegi teisega teinud järgnevaid töid?

	Jah	Ei
a. Värvitud seinu, aknaid, uksi või muud	1	2
b. Tapeeti seina pannud	1	2
c. Likvideerinud ummistust kraanikausis, vannis või wc potis	1	2
d. Kinnitanud seinu riulit, nagi, peeglit vms.	1	2
e. Pannud mööblit kokku	1	2
f. Lõhkunud puid	1	2

24. Kas Sa käid praegu koolis?

- 1 Jah
- 2 Ei (kui ei käi, jäta järgmine küsimus vahele)

25. Täpsusta palun, millises koolis käid? Palun märgi ka klass või eriala

- 1 Üldhariduskoolis, _____ klassis
- 2 Kutsekoolis, _____ erialal
- 3 Rakenduskõrgkoolis, _____ erialal
- 4 Kõrgkoolis, _____ erialal

26. Milline on kõrgeim haridustase, mille soovid omandada?

- 1 Algharidus
- 2 Põhiharidus
- 3 Keskharidus
- 4 Kutseharidus
- 5 Kutsekõrgharidus
- 6 Kõrgharidus
- 7 Ei soovi kõrgemat haridustaset (kui mul on) omandada (kui ei soovi, jäta järgmine küsimus vahele)

27. Millised järgnevatest teguritest on olulised Sinu jaoks eriala ja kooli valikul?

Märgi palun igale reale üks vastus. Kui Sa oled juba eriala valinud, siis palun märgi, mis oli valiku tegemisel oluline.

	Eelkõige see	Ka see	See mitte
a. Huvitav eriala	3	2	1
b. Eriala maine	3	2	1
c. Kooli maine	3	2	1
d. Kooli asukoht	3	2	1
e. Tulevane töökoht	3	2	1
f. Töö leidmise võimalused	3	2	1
g. Tulevane palk	3	2	1
h. Tasuta õppimise võimalus	3	2	1
j. Õppemaks ja muud õppimisega seotud kulud	3	2	1
k. Sissesaamise tõenäosus	3	2	1
l. Akrediteeritud (ehk kvaliteedi osas hinnatud ja vastavuses Eesti Vabariigi seadustega) õppekava / koolitusloa olemasolu	3	2	1
m. Eriala õppekeel	3	2	1
n. Tugiteenuste valik (nõustamine, erivajadustega õppijate tugiteenused)	3	2	1

28. Kas Sul on olnud lastekodus elamise ajal võimalik käia huvialaringides või trennis, kus oled soovinud käia?

- 1 Jah, olen saanud käia kõigis ringides ja trennides
- 2 Jah, olen saanud käia osades ringides ja trennides
- 3 Ei ole saanud käia üheski ringis ja trennis (kui ei ole, jäta järgmine küsimus vahele)

29. Millistes trennides ja huvialaringides oled käinud?

Palun märgi kõik ringid/trennid, kus Sa kunagi oled käinud

- 1 Käsitööringis / puutööringis
- 2 Kunstiringis
- 3 Laulukooris / -ringis
- 4 Muusikakoolis või – tunnis
- 5 Tennis/spordikoolis
- 6 Arvutiringis
- 7 Fotingis
- 8 Tantsutrennis
- 9 Kodundusring
- 10 Keeltekoolis
- 11 Loodusringis
- 12 Tehnikaringis
- 13 Näiteringis
- 14 Skaudid või gaidid
- 15 Noorkotkad või kodutütred
- 16 Muu _____ (palun täpsusta)

30. Kas Sa oled kunagi tööl või töö praktilal käinud?

- 1 Jah
- 2 Ei (kui ei ole, siis jäta järgmine küsimus vahele)

31. Millised töökohad Sul on olnud?

Kui Sul on olnud mitu erinevat töö kogemust, märgi palun kõik sobivad variandid.

- 1 Regulaarne täistööajaga töökoht (kuni 20 tundi nädalas)
- 2 Regulaarne osalise tööajaga töökoht (alla 20 tunni nädalas)

- 3 Olen teinud juhutöid koolivaheaegadel
- 4 Olen teinud juhutöid kooli kõrvalt
- 5 Olen töötanud õpingute käigus (nt praktika)

32. Kui Sa ei ole kunagi varem töötanud, kas Sa oled kunagi püüdnud tööd leida?

(Kui Sa oled varem töötanud, jäta see küsimus vahele.)

- 1 Jah
- 2 Ei

33. Kui Sa alustaksid iseseisvat elu, kui suur peaks olema (neto)palk, mille eest oleksid valmis tööle asuma? Netopalk on palk, millest on maksud maha arvestatud ehk palk, mille saad kätte.

Vähemalt _____ krooni

34. Kui suur on ligikaudselt praegu Eesti keskmine netokuupalk?

Kui Sa täpselt ei tea, paku palun ligikaudselt.

_____ krooni

35. Kuidas Sulle tundub, kas järgnevad väited on Eesti seadustega kooskõlas ja tõesed või mitte?

	Tõene	Väär	Ei oska öelda
a. Töötutel ja kodututel inimestel on õigus tasuta esmaabile	1	2	3
b. Tööandja võib jätta inimese tööle võtmata, kui selgub et ta on lastekodust pärit	1	2	3
c. Arst võib patsiendile määratud diagnoosi avaldada patsiendi tööandjale	1	2	3
d. Eestis saavad kohtusse pöörduda vaid Eesti kodanikud	1	2	3
e. Kui soetatud kaup ostjale ei meeldi, võib ta selle kasutamata kujul pärast ostmist müüjale tagastada ja raha tagasi nõuda	1	2	3
f. Riigiasutusel ja kohalikul omavalitsusel on kohustus vastata inimeste küsimustele ja infopäringutele	1	2	3
g. 16-aastane noor võib suitsetada või muid tubakatooteid tarvitada	1	2	3
h. Last on lubatud füüsiliselt karistada (vitsa anda, tutistada)	1	2	3
i. Tööandja võib palka maksta ka maksusid maksmata	1	2	3
j. Kui inimene on piisavalt kaua töötanud, on tal õigus saada koondamise korral töötuskindlustushüvitist, mis on 50% tema varasemast palgast	1	2	3

36. Kuivõrd Sa usaldad järgnevaid institutsioone ja isikuid?

	Usaldan täielikult	Pigem usaldan	Raske öelda	Pigem ei usalda	Ei usalda üldse
a. Eesti Politseid	5	4	3	2	1
b. Eesti poliitikuid	5	4	3	2	1
c. Kohaliku omavalitsuse ametnikke	5	4	3	2	1
d. Ajakirjandust	5	4	3	2	1

e. Sotsiaaltöötajaid	5	4	3	2	1
f. Klassikaaslasid	5	4	3	2	1
g. Õpetajaid	5	4	3	2	1
h. Võõraid inimesi	5	4	3	2	1

37. Mil määral Sa jälgid poliitilist elu Eestis?

	Olen hästi kursis	Jälgin mõnevõrra	See mind ei huvita
a. Riigikogu tööd	1	2	3
b. Valitsuse tegevust	1	2	3
c. Erakondade tegevust	1	2	3
d. Eesti suhted teiste riikidega	1	2	3

38. Kas Sul on olemas järgnevad dokumendid?

Palun märki igale reale üks vastus

	Jah	Ei	Taotlemisel	Ei tea
a. ID kaart	1	2	3	4
b. Pass	1	2	3	4
c. Pangakaart	1	2	3	4
d. Internetipanga kasutajatunnus	1	2	3	4
e. Juhiload	1	2	3	4
f. Sünnitunnistus	1	2		4

39. Kui tihti saad lastekodult taskuraha?

- 1 Kord nädalas
- 2 Kord kuus
- 3 Taskuraha saamine pole regulaarne
- 4 Ei saa taskuraha (kui ei saa taskuraha, jäta järgmine küsimus vahele)
- 5 Mõni muu (palun täpsusta) _____

40. Kui suure summa keskmiselt kuu kohta saad tavaliselt?

Keskmiselt _____ krooni

41. Kas Sa oled kunagi teinud pangaülekanne?

- 1 Jah
- 2 Ei

42. Kui sul oleks vaja kellegi arvele raha maksta või mõni arve maksta, kuidas tegutseksid?

- 1 Teeksin internetipangas ülekande
- 2 Läheksin pangakontorisse ja teeksin ülekande
- 3 Postkontoris
- 4 Makseautomaadis
- 5 Muu _____ (täpsusta)

43. Mitu tundi päevas kasutad Sa tavaliselt väljaspool koolitunde arvu?

_____ tundi päevas

44. Kas lastekodus/noortekodus on Sul interneti kasutamise võimalus?

- 1 Jah
- 2 Ei

45. Milleks Sa peamiselt internetti kasutad?

Vali kõik sobilikud variandid.

- 1 E-posti kasutamiseks
- 2 Koolitööde tegemiseks
- 3 Suhtlusportaalide külastamiseks (rate.ee, facebook, orkut)
- 4 Suhtlemiseks MSNis, Skypes, jm
- 5 Ajalehtede ja ajakirjade lugemiseks
- 6 Info otsimiseks toodete/teenuste kohta
- 7 Vajaliku info leidmiseks
- 8 Meelelahutus (mängimiseks või mängude arvutisse allalaadimiseks vms)
- 9 Filmide või muusika otsimiseks ja tõmbamiseks
- 10 Töö otsimiseks
- 11 Internetipanga teenuste kasutamiseks
- 12 Veebiraadio kuulamiseks, veebi-TV vaatamiseks
- 13 Telefoniga rääkimiseks Interneti kaudu, videokonverentsid
- 14 Toodete või teenuste müümiseks (k.a oksjonite pidamine)

46. Kuidas Sa üldiselt iseloomustad oma tervist?

- 1 Väga hea
- 2 Hea
- 3 Rahuldav
- 4 Väga halb

47. Kas sulle on määratud puue?

- 1 Jah
- 2 Ei

48. Kui sageli on Sul viimase kuue kuu jooksul esinenud alljärgnevaid kaebusi?

Palun kirjuta vastus igale reale

	Peaaegu iga päev	Üle ühe korra nädalas	Peaaegu iga nädal	Peaaegu iga kuu	Harva või mitte kunagi
a. Peavalu	5	4	3	2	1
b. Kõhuvalu	5	4	3	2	1
c. Seljavalu	5	4	3	2	1
d. Nukrameelsus, kurbus	5	4	3	2	1
e. Ärritatud olek ja halb tuju	5	4	3	2	1
f. Närvilisus	5	4	3	2	1
g. Raskused uinumisel	5	4	3	2	1
h. Peapööritus või uimasus	5	4	3	2	1

49. Kas Sa oled käinud perearsti juures?

- 1 Jah
- 2 Ei

50. Kas Sa oled kunagi olnud seksuaalvahekorras ?

- 1 Jah
- 2 Ei ole (kui ole ole, siis jäta kaks järgmist küsimust vahele)

51. Kui vanalt Sa olid esimest korda seksuaalvahekorras?

_____ aastaselt

52. Kas Sina või Su partner kasutate vahekorras olles rasestumisvastaseid vahendeid (kondoome, rasestumisvastaseid tablette või plaastreid vms)?

- 1 Jah, alati
- 2 Jah, enamasti
- 3 Mõnikord
- 4 Ei kasuta

53. Millised on Su suhted järgnevate inimestega?

Palun märki vastus igale reale. Kui Sa mõnega neist üldse ei suhtle või kui neid inimesi Sul ei ole, siis palun märki „puuduvad“

	Väga head	Üsna head	Mitte eriti head	Halvad	Puuduvad
a. Perevanem(ad)	5	4	3	2	1
b. Kasvatajad	5	4	3	2	1
c. Lastekodu kaaslased	5	4	3	2	1
d. Klassikaaslased	5	4	3	2	1
e. Kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja	5	4	3	2	1
f. Õpetajad	5	4	3	2	1
g. Ema	5	4	3	2	1
h. Isa	5	4	3	2	1
i. Õed-vennad	5	4	3	2	1
j. Teised sugulased	5	4	3	2	1

54. Kas kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja käib aegajalt lastekodus/noortekodus Sinuga kohtumas?

- 1 Jah, rohkem kui 2 korda aastas
- 2 Jah, 2 korda aastas
- 3 Vähem kui 2 korda aastas
- 4 Ei käi

55. Kas Sul on lähedasi sõpru?

- 1 Jah
- 2 Ei

56. Mõttele sõprade rühmale, kellega veedad üheskoos enamiku vaba aega, märki järgmiste väidete kohta, kas ja kui tihti need enamiku Sinu sõprade kohta tõele vastavad.

	Sageli	Mõnikord	Mitte kunagi või harva	Ma ei tea
a. Saab koolis hästi hakkama	4	3	2	1
b. Suitsetab	4	3	2	1
c. Joob ennast purju	4	3	2	1
d. On kasutanud narkootikume, et jääda pilve	4	3	2	1
e. Kannab kaasas relva, näiteks nuga	4	3	2	1
f. Osaleb koos teistega organiseeritud spordiüritustel	4	3	2	1

g. Käib huviringides	4	3	2	1
h. Saab oma vanematega hästi läbi	4	3	2	1
i. Omab seksuaalsuhteid	4	3	2	1
j. Hoolib keskkonnast	4	3	2	1
k. Aitab abivajajaid	4	3	2	1

57. Järgnevalt on toodud mõningad väited, palun märgi sobiv variant:

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Pigem pole nõus	Ei ole nõus
a. Mul on kerge inimestega tuttavaks saada	4	3	2	1
b. Ma olen avatud suhtleja	4	3	2	1
c. Saan üldiselt inimestega hästi läbi	4	3	2	1
d. Mul on lihtne inimestelt abi paluda	4	3	2	1

58. Järgnevalt loe palun läbi väited ning kirjelda, kuivõrd need Sinu kohta kehtivad.

Märgi palun iga väite kohta, kuivõrd Sa sellega nõustud. Perekonna all palun mõtle oma bioloogiliste vanemate, õdede-vendade ning teiste sugulaste peale.

	Täiesti nõus	Osaliselt nõus	Pigem ei ole nõus	Ei ole üldse nõus
a. Mul on lähedane inimene, kes on minu jaoks alati olemas	4	3	2	1
b. Mul on lähedane inimene, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	4	3	2	1
c. Mu perekond püüab mind aidata	4	3	2	1
d. Ma saan perekonnalt emotsionaalset tuge	4	3	2	1
e. Mu sõbrad üritavad igati mind abistada	4	3	2	1
f. Ma saan loota oma sõpradele kui mul halvasti läheb	4	3	2	1
g. Ma saan oma perekonnaga rääkida oma probleemidest	4	3	2	1
h. Mul on sõpru, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	4	3	2	1
i. Minu perekond on valmis aitama mind otsuste tegemisel	4	3	2	1
j. Saan rääkida oma probleemidest oma sõpradega	4	3	2	1
k. Saan oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajaga	4	3	2	1
l. Mul on lastekodus lähedane täiskasvanud inimene, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	4	3	2	1

LÕPETUSEKS MÄRGI PALUN OMA ANDMED:

59. Sugu

- 1 Naine
- 2 Mees

60. Vanus _____ aastat

61. Rahvus

- 1 eestlane
- 2 venelane
- 3 muu _____ (palun täpsusta)

62. Kõige tavapärasem suhtluskeel?

- 1 eesti keel

2 vene keel

3 muu _____ (palun täpsusta)

SUUR AITÄH!

10.2. Lisa 2. Asenduskoodes 15-24 aastaste seas läbi viidud venekeelne ankeet

Уважаемый респондент!

Просим тебя принять участие в исследовании, целью которого является получение общей информации о жизни воспитанников детских домов в возрасте 15-24 лет, их опыте в различных жизненных сферах, учебе и работе, а также самостоятельных планах на будущее. Нам нужна твоя помощь для того, чтобы получить адекватную картину о положении воспитанников детских домов. Именно поэтому мы просим тебя заполнить данную анкету.

Исследование является анонимным, полученные ответы невозможно связать с твоим именем. Положи заполненную анкету в конверт и запечатай его. Запечатанные конверты будут переданы непосредственно организаторам исследования, которые уничтожат анкеты после проведения соответствующего анализа. Таким образом, никто из посторонних лиц не сможет ознакомиться с ответами. Результаты исследования будут опубликованы в форме отчета об исследовании, в котором будет использована только обобщенная информация.

Заполнять анкету совсем несложно. В анкете также имеются указания по ее заполнению. Большинство вопросов снабжено вариантами ответов. Тебе просто нужно обвести кружок вокруг цифры перед подходящим вариантом ответа. Если ни один из вариантов тебе не подходит, то запиши правильный вариант в свободной форме. Если при заполнении анкеты тебе будет что-то непонятно, ты можешь обратиться к ассистенту, который принес тебе анкету. Он объяснит тебе суть анкетных вопросов и поможет выбрать подходящий вариант. Заполнение анкеты займет около 15-25 минут.

Исследование проводит Центр политических исследований PRAXIS по заказу объединения SOS Lasteküla Eesti Ühing. Средства для проведения исследования предоставлены Советом по вопросам азартных игр при посредничестве Министерства социальных дел. Если у тебя возникнут какие-то вопросы относительно исследования, то мы с удовольствием на них ответим.

Благодарим тебя за вклад в наше исследование и желаем всего самого наилучшего!

Пирьо Турк
Аналитик Центра политических исследований PRAXIS
телефон: 640 8009
Эл. почта: pirjo.turk@praxis.ee

1. Как долго ты находишься в нынешнем детском доме?
_____ лет
0 Меньше года
99 Затрудняюсь ответить
2. В скольких детских домах (включая нынешний) ты успел(а) побывать?
_____ детских домах (просим указать число детских домов)
99 Затрудняюсь ответить
3. В каком возрасте ты впервые попал(а) в детский дом?
1 В возрасте _____ лет
2 Мне было меньше года
3 Я живу в детском доме с рождения
4 Затрудняюсь ответить
4. Пожалуйста, укажи, сколько лет своей жизни ты провел(а):
1 У своих биологических родителей: _____ лет
2 У своих родственников: _____ лет
3 В детском доме: _____ лет
4 В приемной семье: _____ лет
5 Другой вариант: _____ (просим уточнить)
5. Имеется ли при детском доме, в котором ты сейчас находишься, молодежный дом или молодежный центр?
Молодежный дом или молодежный центр – это учреждение, созданное для проживания и реабилитации молодых людей в возрасте 15 лет и выше, поступивших в центр из приюта или оставшихся без родительской опеки
1 да
2 нет
3 затрудняюсь ответить
6. Проживаешь ли ты сейчас или проживал(а) ранее в молодежном доме или молодежном центре?
1 да, проживаю сейчас
2 да, проживал(а) ранее
3 нет
7. Применяется ли в детском доме, в котором ты находишься сейчас, семейная система с участием «родителей» (дети проживают вместе небольшими группами, или «семьями», в каждой из которых есть свои «родители»)?
1 да
2 нет
3 частично
4 затрудняюсь ответить
8. Сколько детей или подростков живет с тобой в одной «семье»?
_____ детей (просим указать количество детей, не считая тебя)
99 мы не живем в семьях
9. Сколько детей или подростков живет с тобой в одной комнате?
_____ детей/подростков (просим указать количество детей, не считая тебя)

10. Ты ознакомился (-лась) с составленной на тебя характеристикой?

- 1 Да, я прочитал(а) ее полностью.
- 2 Да, я прочитал(а) ее частично.
- 3 Да, я ее видел(а), но не читал(а).
- 4 Я с ней не ознакомился (-лась).
- 5 Я не знаю, что это.

11. У тебя была возможность участвовать в составлении плана действий на основании твоей характеристики?

- 1 Да, всегда
- 2 Иногда
- 4 Нет

12. Ты уже планировал(а) свой уход из детского дома или молодежного центра и начало самостоятельной жизни?

- 1 Да, у меня уже есть четкий план.
- 2 Да, я уже думал(а) на эту тему, но четкого плана у меня нет.
- 3 Нет, я еще не думал(а) на эту тему.

13. По твоему мнению, когда именно ты покинешь детский дом или молодежный центр и начнешь жить самостоятельно?

- Через _____ лет.
99 затрудняюсь ответить

14. Насколько важным ты считаешь условие, чтобы ко времени ухода из детского дома у тебя было ...

Просим отметить один вариант ответа в каждой строке.

	Очень важно	Скорее важно	Скорее неважно	Неважно
f. ... жилье	4	3	2	1
g. ... работа	4	3	2	1
h. ...спутник жизни	4	3	2	1
i. ...образование	4	3	2	1
j. ...сбережения	4	3	2	1

15. Хочешь ли ты после вступления в самостоятельную жизнь поддерживать отношения с воспитателями и другими сотрудниками детского дома?

- 1 Да, конечно
- 2 Да, может быть
- 3 Нет, скорее нет
- 4 Нет, ни в коем случае

16. Ты общаешься с кем-нибудь из бывших воспитанников твоего детского дома, которые уже покинули детский дом и начали самостоятельную жизнь?

- 1 Да, часто
- 2 Да, но редко
- 3 Нет

17. Какой город или волость несет за тебя ответственность?

- 1 Город _____
- 2 Волость _____

- 3 Я не знаю (если ты не знаешь ответа на этот вопрос, то пропусти следующий вопрос)

18. Ты бы хотел(а) остаться жить в этой волости после того, как ты покинешь детский дом?

- 1 Да, обязательно
2 Да, может быть
3 Скорее нет
4 Ни в коем случае

19. Как ты считаешь, если бы тебе пришлось начать самостоятельную жизнь прямо сейчас, насколько ты готов(а) к началу самостоятельной жизни?

- 1 Полностью готов(а).
2 Скорее готов(а).
3 Скорее не готов(а).
4 Совсем не готов(а).

20. Представьте, что ты должен (-на) начать жить самостоятельно прямо сейчас. Как ты считаешь, твоих знаний и опыта на данный момент достаточно для самостоятельной жизни? Просим отметить один из вариантов для каждой области.

	Вполне достаточно	Скорее достаточно	Скорее недостаточно	Совсем недостаточно
Поиск работы (например, нахождение объявлений о работе, составление CV, прохождение собеседований на работу).	4	3	2	1
Где найти информацию о том, на какие социальные услуги и пособия ты имеешь право в случае бедности или отсутствия работы.	4	3	2	1
Планирование расходов и сбережений.	4	3	2	1
Что делать при несчастном случае (например, при пожаре, болезни или вторжении в твоё жильё).	4	3	2	1
Работы по дому (например, уборка, стирка и т.п.)	4	3	2	1
Вопросы нахождения жилья	4	3	2	1
Вопросы, связанные с обслуживанием жилья (например, как оплачивать счета, предоставлять показания счетчиков).	4	3	2	1
Безопасный секс (как избежать заболеваний и нежелательной беременности).	4	3	2	1

21. Как ты считаешь, если бы тебе пришлось начать самостоятельную жизнь прямо сейчас, где бы ты смог(-ла) получить жильё?

- 1 Я бы получил(а) квартиру через местное самоуправление
2 Я бы сняла(а) квартиру
3 Я бы купил(а) квартиру
4 Я бы пошел (-ла) жить к друзьям или знакомым

- 5 Я бы пошел (-ла) жить к родственникам
 6 Я не знаю
 7 Другой вариант (просим уточнить, какой именно):
-

22. Выполняешь ли ты в детском доме следующую работу по дому? Как часто ты ее выполняешь?

Просим выбрать в каждом ряду один подходящий вариант

	Часто	Иногда	Очень редко	Никогда
о. Готовлю еду	4	3	2	1
р. Мою посуду	4	3	2	1
q. Стираю белье	4	3	2	1
г. Глажу белье	4	3	2	1
s. Делаю уборку	4	3	2	1
t. Присматриваю за маленькими детьми	4	3	2	1
и. Покупаю туалетную бумагу, губки для мытья посуды, моющие средства или другие хозяйственные товары	4	3	2	1
v. Покупаю в магазине продукты, необходимые для приготовления еды	4	3	2	1
w. Решаю, что именно я сам(а) и другие дети будем есть на ужин или обед	4	3	2	1
x. Снимаю показания счетчиков воды и электричества	4	3	2	1
y. Пришиваю пуговицы	4	3	2	1
z. Меняю электрические лампочки	4	3	2	1
aa. Выношу мусор	4	3	2	1
bb. Топлю печь	4	3	2	1

23. Выполнял(а) ли ты самостоятельно или с кем-то вместе следующие работы?

	Да	Нет
Красил(а) стены, окна, двери и т.п.	1	2
Оклеивал(а) стены обоями	1	2
Ликвидировал(а) засоры в раковине, ванне или унитазе	1	2
Прибивал(а) к стене полки, вешалки, зеркало и т.п.	1	2
Собирал(а) мебель	1	2
Рубил(а) дрова	1	2

24. Ты посещаешь школу или какое-либо другое учебное заведение?

- 1 Да
 2 Нет (в этом случае пропусти следующий вопрос)

25. Пожалуйста, уточни, какое учебное заведение ты посещаешь. Укажи класс или специальность.

- 1 Общеобразовательная школа, _____ класс

- 2 Профессиональное училище,
специальность: _____
- 3 Прикладное высшее учебное заведение,
специальность: _____
- 4 Высшее учебное заведение,
специальность: _____

26. Какой максимальный уровень образования ты хочешь получить?

- 1 Начальное образование
- 2 Основное образование
- 3 Среднее образование
- 4 Среднее специальное образование
- 5 Прикладное высшее образование
- 6 Высшее образование
- 7 Не желаю получать высшее образование (если не желаешь, пропусти следующий вопрос)

27. Какие из следующих факторов важны для тебя при выборе специальности и учебного заведения?

Просим отметить один вариант в каждой строке. Если ты уже выбрал специальность, то отметь, пожалуйста, что было важно для тебя при осуществлении выбора.

	Имело первоочередное значение	Тоже имело значение	Это не имело значения
а. Интересная специальность	3	2	1
б. Репутация специальности	3	2	1
в. Репутация учебного заведения	3	2	1
г. Месторасположение учебного заведения	3	2	1
д. Будущее место работы	3	2	1
е. Возможности найти работу	3	2	1
ж. Будущая зарплата	3	2	1
з. Возможность бесплатного обучения	3	2	1
и. Плата за учёбу и другие расходы, связанные с учёбой	3	2	1
к. Вероятность поступить	3	2	1
л. Наличие аккредитованной (т.е. признанной с точки зрения качества и соответствия законам Эстонской Республики) учебной программы/лицензии на обучение	3	2	1
м. Язык обучения на специальности	3	2	1
н. Выбор вспомогательных услуг (консультирование, вспомогательные услуги для учащихся с особыми нуждами)	3	2	1

28. У тебя была возможность во время пребывания в детском доме посещать те кружки по интересам или тренировки, куда ты хотел(а) бы ходить сам(а)?

- 1 Да, я мог(-ла) посещать все кружки и тренировки
- 2 Да, я мог(-ла) посещать некоторые кружки и тренировки
- 3 Не имел(а) возможности посещать ни один кружок или тренировку (в этом случае пропусти следующий вопрос)

29. Какие тренировки и кружки по интересам ты посещал(а)?

Пожалуйста, отметь все кружки или тренировки, которые ты когда-либо посещал(а)

- 1 Кружок рукоделия
- 2 Художественный кружок
- 3 Хор
- 4 Музыкальная школа или урок музыки
- 5 Тренировка/спортивная школа
- 6 Компьютерный кружок
- 7 Кружок фотографии
- 8 Танцевальная тренировка
- 9 Кружок домоводства
- 10 Языковая школа
- 11 Кружок природоведения
- 12 Технический кружок
- 13 Драматический кружок
- 14 Кружок скаутов (следопытов)
- 15 Объединение «Noorkotkad» или «Kodutütred»
- 16 Другой вариант _____ (уточни, какой именно)

30. Ходил(а) ли ты когда-нибудь на работу или трудовую практику?

- 1 Да
- 2 Нет (в этом случае пропусти следующий вопрос)

31. На каких работах ты работал(а)?

Если у тебя было несколько разных работ, отметь все подходящие варианты

- 1 Регулярная работа с полным рабочим днём (до 20 часов в неделю)
- 2 Регулярная работа с неполным рабочим днём (менее 20 часов в неделю)
- 3 Подрабатывал(а) во время школьных каникул
- 4 Подрабатывал(а) после школы
- 5 Работал(а) во время учёбы (например, практика)

32. Если ты никогда ранее не работал(а), пытался(-лась) ли ты найти работу?

(Если ты ранее работал(а), то пропусти этот вопрос.)

- 1 Да
- 2 Нет

33. Если бы ты начал(а) жить самостоятельно, за какую зарплату (нетто) ты был(а) бы готов(а) начать работать? Зарплата нетто – это зарплата, из которой вычтены налоги, т.е. зарплата, которую ты получаешь на руки.

Не менее _____ крон

34. Какая сейчас приблизительно в Эстонии средняя зарплата нетто?

Если ты не знаешь точного ответа на вопрос, предположи приблизительно.

_____ крон

35. Как тебе кажется, соответствуют ли следующие утверждения законам Эстонии и являются ли они правдивыми или нет?

	Верно	Неверно	Затрудняюсь ответить
а. У безработных и бездомных есть право на	1	2	3

бесплатную первую медицинскую помощь			
б. Работодатель может не принять человека на работу, если выяснится, что он воспитанник детского дома	1	2	3
в. Врач может огласить поставленный пациенту диагноз работодателю пациента	1	2	3
г. В Эстонии в суд могут обращаться только граждане Эстонии	1	2	3
д. Если приобретённый товар не нравится покупателю, то он может после покупки вернуть его в неиспользованном виде продавцу и потребовать деньги обратно.	1	2	3
е. Государственные учреждения и органы местного самоуправления обязаны отвечать на вопросы и запросы людей, желающих получить информацию.	1	2	3
ж. 16-летний подросток может курить или употреблять иные табачные изделия	1	2	3
з. Разрешается физически наказывать ребёнка (пороть, таскать за волосы)	1	2	3
и. Работодатель может платить зарплату и не платить налоги	1	2	3
к. Если человек проработал достаточно долго, у него есть право получить в случае сокращения компенсацию по страхованию от безработицы в размере 50% от его последней зарплаты	1	2	3

36. Насколько ты доверяешь следующим организациям и лицам?

Пожалуйста, оцени степень доверия по 5-балльной шкале, где 5 означает «полностью доверяю», а 1 означает «совсем не доверяю». Пожалуйста, отметь в каждой строке один ответ

а. Эстонская полиция	5	4	3	2	1
б. Эстонские политики	5	4	3	2	1
в. Чиновники местных органов самоуправления	5	4	3	2	1
г. Журналистика	5	4	3	2	1
д. Социальные работники	5	4	3	2	1
е. Одноклассники	5	4	3	2	1
ж. Учителя	5	4	3	2	1
з. Посторонние люди	5	4	3	2	1

37. Насколько ты следишь за политической жизнью в Эстонии?

	Я полностью в курсе	Слежу в некоторой мере	Это меня не интересует
а. За работой парламента (Рийгикогу)	3	2	1
б. За деятельностью правительства	3	2	1
в. За деятельностью партий	3	2	1

г. За отношениями Эстонии с другими странами	3	2	1
--	---	---	---

38. Имеются ли у тебя следующие документы?

Пожалуйста, отметь один вариант в каждой строке

	Да	Нет	В процессе ходатайства	Не знаю
ID-карта	1	2	3	4
Паспорт	1	2	3	4
Банковская карта	1	2	3	4
Имя пользователя интернет-банка	1	2	3	4
Водительские права	1	2	3	4
Свидетельство о рождении	1	2	3	4

39. Как часто ты получаешь карманные деньги от детского дома?

- 1 Раз в неделю
- 2 Раз в месяц
- 3 Я не получаю карманных денег регулярно
- 4 Я совсем не получаю карманных денег (если не получаешь карманных денег, то пропусти следующий вопрос)
- 5 Другой вариант ответа (уточни, какой именно) _____

40. Какую сумму ты в среднем получаешь каждый в месяц?

В среднем _____ крон

41. Ты когда-нибудь делал(а) банковский перевод?

- 1 Да
- 2 Нет

42. Представь, что тебе нужно перечислить деньги кому-нибудь на счет, или просто оплатить какой-то счет. Как ты поступишь?

- 1 Я сделаю перечисление в интернет-банке.
- 2 Я пойду в банковскую контору и сделаю перечисление там
- 3 Обращусь в почтовое отделение
- 4 Оплачу счет в банкомате
- 5 Другой вариант _____ (просим уточнить, какой именно)

43. Сколько часов в день ты обычно проводишь за компьютером, за исключением учебы?

_____ часов в день

44. Имеется ли у тебя возможность пользоваться интернетом в детском доме / молодежном центре?

- 1 Да
- 2 Нет

45. С какой целью ты обычно пользуешься интернетом?

Отметь все подходящие варианты.

- 1 Пользуюсь электронной почтой
- 2 Делаю домашние задания
- 3 Посещаю социальные сети и порталы (rate.ee, facebook, orkut)

- 4 Общаюсь в MSN, Skype и др.
- 5 Читаю газеты и журналы
- 6 Ищу информацию о товарах и услугах
- 6 Ищу нужную мне информацию
- 7 Для развлечения (играю в компьютерные игры, скачиваю игры на компьютер и т.п.)
- 8 Ищу и скачиваю фильмы и музыку
- 9 Ищу работу
- 10 Пользуюсь услугами интернет-банка
- 11 Слушаю в интернете радио, смотрю интернет-телевидение
- 12 Говорю по телефону через интернет, пользуюсь видеоконференциями
- 13 Продаю товары или услуги (в т.ч. занимаюсь продажей с электронного аукциона)

46. Как ты можешь охарактеризовать состояние своего здоровья?

- 1 Очень хорошее
- 2 Хорошее
- 3 Удовлетворительное
- 4 Очень плохое

47. У тебя есть инвалидность?

- 1 Да
- 2 Нет

48. Как часто за последние шесть месяцев у тебя наблюдались следующие жалобы?

Пожалуйста, отметь подходящий вариант в каждой строке

	Почти каждый день	Больше одного раза в неделю	Почти каждую неделю	Почти каждый месяц	Редко или никогда
i. Головная боль	5	4	3	2	1
j. Боль в животе	5	4	3	2	1
k. Боль в спине	5	4	3	2	1
l. Грусть, подавленность	5	4	3	2	1
m. Раздражительность, плохое настроение	5	4	3	2	1
n. Нервозность	5	4	3	2	1
o. Трудности с засыпанием	5	4	3	2	1
p. Головокружение или	5	4	3	2	1

СОНЛИВОСТЬ					
------------	--	--	--	--	--

49. Ты обращался(-лась) к семейному врачу?

- 1 Да
- 2 Нет

50. У тебя были половые контакты?

- 1 Да
- 2 Нет (если не было, то пропусти следующие два вопроса)

51. В каком возрасте ты впервые вступил(а) в половой контакт?

в возрасте _____ лет

52. Используешь ли ты или твой партнер во время полового акта противозачаточные средства (презервативы, противозачаточные таблетки или пластыри, и т.п.)?

- 1 Да, всегда
- 2 Да, в большинстве случаев
- 3 Иногда
- 4 Нет, не пользуюсь

53. Какие у тебя отношения с указанными ниже людьми?

Пожалуйста, отметь подходящий вариант в каждой строке. Если ты вообще не общаешься с кем-то из них, отметь вариант «отсутствуют».

	Очень хорошие	Довольно хорошие	Не очень хорошие	Плохие	Отсутствуют
Семейный воспитатель (воспитатели)	5	4	3	2	1
Воспитатели	5	4	3	2	1
Воспитанники твоего детского дома	5	4	3	2	1
Одноклассники	5	4	3	2	1
Социальный работник	5	4	3	2	1
Учителя	5	4	3	2	1
Мать	5	4	3	2	1
Отец	5	4	3	2	1
Братья-сестры	5	4	3	2	1
Другие родственники	5	4	3	2	1

54. Приходит ли социальный работник из местного самоуправления в детский дом / молодежный центр для того, чтобы встретиться с тобой?

- 1 Да, чаще 2 раз в год
- 2 Да, 2 раза в год
- 3 Реже, чем 2 раза в год
- 4 Нет, не приходит

55. У тебя есть близкие друзья?

- 1 Да
- 2 Нет

56. Подумай о компании друзей, в которой ты проводишь большую часть своего свободного времени. Прочитай следующие предложения и отметь варианты, которые характеризуют твоих друзей лучше всего.

	Часто	Иногда	Никогда или редко	Я не знаю
Хорошо учится в школе	4	3	2	1
Курит	4	3	2	1
Напивается	4	3	2	1
Пробовал наркотики, чтобы быть под кайфом	4	3	2	1
Носит с собой оружие (например, нож)	4	3	2	1
Участвует вместе с остальными в общих спортивных мероприятиях	4	3	2	1
Ходит в кружки	4	3	2	1
Поддерживает хорошие отношения с родителями	4	3	2	1
Ведет половую жизнь	4	3	2	1
Заботится об окружающей среде	4	3	2	1
Помогает тем, кто нуждается в помощи	4	3	2	1

57. Ниже приведено несколько утверждений. Отметь подходящий вариант.

	Полностью согласен	Скорее согласен	Скорее не согласен	Не согласен
Я легко знакожусь с людьми	4	3	2	1
Я открытый и общительный человек	4	3	2	1
В общем, у меня хорошие отношения с людьми	4	3	2	1
Мне легко попросить людей о помощи	4	3	2	1

58. Прочитай следующие утверждения и опиши, насколько они относятся к тебе. Выбери для каждого утверждения вариант ответа, который относится к тебе в наибольшей степени. Под семьей подразумеваются твои биологические родители, братья и сестры, и другие родственники.

	Полностью согласен	Скорее согласен	Скорее не согласен	Не согласен
У меня есть близкий человек, который при необходимости всегда будет рядом с тобой	4	3	2	1
У меня есть близкий человек, с которым я могу	4	3	2	1

поделиться и радостью, и горем				
Моя семья старается мне помочь	4	3	2	1
Я получаю от своей семьи эмоциональную поддержку	4	3	2	1
Мои друзья всегда стараются мне помочь	4	3	2	1
Я могу положиться на своих друзей, если у меня возникнут какие-то проблемы	4	3	2	1
Я могу рассказать своей семье о своих проблемах	4	3	2	1
У меня есть друзья, с которыми я могу поделиться своими радостями и проблемами	4	3	2	1
Моя семья готова мне помочь при принятии решений	4	3	2	1
Я могу поговорить о своих проблемах со своими друзьями	4	3	2	1
Я могу поговорить о своих проблемах с социальным работником из местного самоуправления	4	3	2	1
У меня в детском доме есть близкий взрослый человек, с которым я могу поделиться своей радостью или рассказать о своих проблемах	4	3	2	1

В конце анкеты просим тебя указать свои данные:

59. Пол

- 1 Женский
- 2 Мужской

60. Возраст _____ лет

61. Национальность

- 1 эстонец / эстонка
- 2 русский / русская
- 3 другой вариант _____ (просим уточнить, какой именно)

62. На каком языке ты обычно общаешься?

- 1 на эстонском языке
- 2 на русском языке
- 3 другой вариант _____ (просим уточнить, какой именно)

БОЛЬШОЕ СПАСИБО!

10.3. Lisa 3. Lastekaitsetöötajate intervjuukava

[Enne intervjuud tutvustatakse intervjuueeritavale vestluse eesmäärke ning intervjuueerijat, rõhutatakse vastamise anonüümsust (so et intervjuu salvestus jääb ainult uuringu läbiviijate valdusse ning kui oluline info on kirja pandud, kustutatakse see), samuti rõhutatakse, et uuringu eesmärk pole kritiseerida KOVide tööd, vaid pigem üritatakse uuringu käigus leida lahendusi KOVide tugiteenuste pakkumise hõlbustamiseks. Seega võib vabalt oma arvamust avaldada.]

Üldine info:

- Palun rääkige oma tööst X KOVi lastekaitse-/sotsiaaltöötajana ja kui palju Te olete asenduskodudest ellu astuvate noortega kokku puutunud?
- Kas Teie omavalitsusest on asenduskodudes ka 15-24 aastaseid noori?

Tugi- ja järelhooldusteenused

- Kas ja milliseid tugiteenuseid olete pakkunud asenduskodus viibivatele noortele (15-24 aastased)? *(need võivad olla tugiteenused, mida on pakutud koostöös asenduskodudega. Näiteks karjäärinõustamine, jne)*
- Millised on Teie arvates 15-24 aastaste vanemliku hoolitsuseta noorte peamised probleemid ja raskused pärast asenduskodust elluastumist?
- Kuidas Teile tundub, kuidas Teie piirkonna asenduskodust elluastujad on iseseisvas elus hakkama saanud? Kui nende noorte elukäik pole sageli olnud edukas, siis millised on Teie meelest põhilised oskused, mis asenduskodust elluastujal puudu jäävad?
- Kas ja millised tugiteenused aitaks neid probleeme ennetada ja lahendada (kui ei oleks ressursside puudust)?
- Kas olete selliste noorte bioloogilistele vanematele tugiteenuseid pakkunud (juhul kui bioloogilised vanemad on veel elus) ja kas näete bioloogiliste vanemate ja noortega kontakti vahendamist olulisena?
- Milliseid järelhooldusteenuseid olete oma praktikas asenduskodudest iseseisvunud noortele pakkunud?
- Millest lähtute järelhooldusteenuste pakkumisel (kas üldisest praktikast järelhooldusteenuse pakkumisel või indiviidi vajadustest)?
- Kas ja millised on peamised probleemid järelhooldusteenuste pakkumisel?
- Kuivõrd teete koostööd teiste KOVidega noorte iseseisvasse ellu astumisel järelteenuste pakkumiseks?

Juhtumiplaan

- Palun rääkige juhtumiplaani funktsioonist.
- Kui tihti täiendate asenduskodudes olevate laste/noorte juhtumiplaani?
- Kas ja millised on peamised probleemid/takistused juhtumiplaani täitmisel ja sealsete eesmärkide elluviimisel?
- Millist rolli mängib juhtumiplaan Teie jaoks – kas see on pigem dokumenteerimisvahend või annab seda kasutada ka probleemide lahendamist käsitleva lapse/noore tegevuskavana (ühe osana juhtumikorraldusest)?